

2022 VASARIS

GYVŪNŲ GEROVĖS ZOOLOGIJOS SODUOSE UŽTIKRINIMAS

ZOOLOGIJOS SODO TIKRINIMO METODIKA

GABRIELĖ MARIJA BALTRUŠYTĖ
gabriele.baltrusyte@kurklt.lt

AIRA PALIUKĖNAITĖ
aira.paliukenaite@kurklt.lt

Kurk
Lietuvai

TURINYS

1. ĮVADAS	7
3. PATIKRINIMO PROCESAS	12
3.1. PASIRUOŠIMAS PATIKRINIMUI	12
3.2. ZOOLOGIJOS SODO TIKRINIMAS	13
3.2.1. TIKRINAMOS SRITYS	13
3.2.2. ATSAKOMYBIŲ PASISKIRSTYMAS.....	14
3.3. PATIKRINIMO ATASKAITA.....	16
4. REIKALAVIMŲ ĮGYVENDINIMO TIKRINIMAS.....	17
4.1. BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO PRIEMONĖS	18
4.1.1. MOKSLINIAI TYRIMAI.....	21
4.1.2. IŠSAUGOJIMUI SVARBIŲ ĮGŪDŽIŲ MOKYMAS.....	22
4.1.3. INFORMACIJOS MAINAI DĖL RŪŠIŲ IŠSAUGOJIMO	23
4.1.4. RŪŠIŲ VEISIMAS, POPULIACIJŲ ATKŪRIMAS, REINTRODUKCIJA	24
4.2. ŠVIETIMAS IR MOKYMASIS.....	27
4.3. GYVŪNŲ GEROVĖ.....	35
4.3.1. TINKAMOS APLINKOS UŽTIKRINIMAS	37
4.3.2. APRŪPINIMAS MAISTU IR VANDENIU	42
4.3.3. VETERINARINĖ PRIEŽIŪRA	44
4.3.4. NATŪRALAUS ELGESIO UŽTIKRINIMAS.....	52
4.3.5. APSAUGA NUO BAIMĖS IR SKAUSMO	53
4.4. SAUGUMAS	54
4.5. ADMINISTRACINIAI KLAUSIMAI.....	60
4.5.1. ĮRAŠŲ TVARKYMAS.....	63
4.5.2. PERSONALAS.....	63
4.5.3. INFRASTRUKTŪRA.....	66
PRIEDAS 1 – ZOOLOGIJOS SODO PATIKRINIMO KLAUSIMYNAS.....	73
PRIEDAS 2 – ĮRANGA IR REIKMENYS	89
PRIEDAS 3 – PLANŲ SUDARYMAS	90

SANTRUMPOS

- AAA** Aplinkos apsaugos agentūra
- AAD** Aplinkos apsaugos departamentas
- AZA** Zoologijos sodų ir akvariumų asociacija
- BIAZA** Jungtinės Karalystės ir Airijos zoologijos sodų ir akvariumų asociacija
- CITES** Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencija
- DEFRA** Aplinkos, maisto ir kaimo reikalų departamentas (Jungtinė Karalystė)
- EAZA** Europos zoologijos sodų ir akvariumų asociacija
- EEP** Europos nykstančių rūšių programa
- ES Direktyva** Tarybos Direktyva 1999/22/EB dėl laukinių gyvūnų laikymo zoologijos soduose
- EK** Europos Komisija
- ES** Europos Sąjunga
- ICZ** Tarptautinis zoologijos sodų prižiūrėtojų kongresas
- IZE** Tarptautinė zoologijos sodų edukatorių asociacija
- SSC** Rūšių išlikimo komisija (IUCN)
- SSP** Rūšių išlikimo programos (AZA)
- WAZA** Pasaulinė zoologijos sodų ir akvariumų asociacija
- WCS** Laukinių gyvūnų išsaugojimo draugija
- WZACS** Pasaulinė zoologijos sodų ir akvariumų išsaugojimo veiklos strategija
- ZIMS** Zoologinės informacijos valdymo sistema
- ZEC** Zoologijos sodų ekspertų komitetas (Jungtinė Karalystė)
- LR** Lietuvos Respublika
- LSMU** Lietuvos sveikatos mokslų universitetas
- VMVT** Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba

SĄVOKOS

Žemiau įvardijamos ir metodikoje naudojamos sąvokos suprantamos kaip apibrėžta Europos Sąjungos zoologijos sodų direktyvos gerųjų praktikų dokumente, Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatyme, Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių įstatyme, Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatyme, Lietuvos Respublikos medžioklės įstatyme ir kituose teisės aktuose.

APLINKOS GERINIMAS – laikant gyvūnus rūšiai svarbių galimybių sudarymas gyvūno aplinkoje, kad galėtų pasireikšti įvairi pageidaujama ir natūrali jo elgsena.

BIOLOGINĖ ĮVAIROVĖ – įvairios kilmės, t. y. sausumos (ant žemės ir po žeme), jūrų ir kitų vandens ekosistemų, gyvų organizmų ir ekologinių kompleksų, kuriems jie priklauso, įvairovė.

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMAS – žmonių sąveikos su genais, rūšimis ir ekosistemomis valdymas, kad dabartinė karta gautų daugiausia naudos, tačiau būtų išlaikytas ir potencialas patenkinti ateities kartų poreikius ir siekius; tai apima biologinės įvairovės saugojimo, tyrimo ir naudojimo elementus.

BIOLOGINIAI POREIKIAI – poreikiai, užtikrinantys individo galimybę išgyventi ir daugintis.

ELGSENOS ĮVAIROVĖ – gyvūno ar gyvūnų grupės elgsenos modelių skaičiaus ir įvairumo matas.

GENETINĖ ĮVAIROVĖ – individų genetiniai variantai. Ji gali būti apibūdinta pagal kelis įvertinius, kurie nėra lygiareikšmiai ir nusako skirtingus įvairovės aspektus.

GYVŪNŲ LAIKYMO VADOVAI – kasdienės gyvūno ar rūšies priežiūros gairės, kuriuose aptariami klausimai, susiję su gyvūnų įkurdinimu ir priežiūra siekiant patenkinti jų biologinius poreikius.

ĮPRASTA ELGSENA – elgsena, padedanti gyvūnui gerai prisitaikyti prie natūralių ar dirbtinių sąlygų ir paprastai pasireiškianti didžiojoje dalyje populiacijos. Ji gali sutapti arba nesutapti su natūralia elgsena.

IŠSAUGOJIMAS – priemonių, reikalingų natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros rūšių populiacijų palankiai būklei palaikyti arba atkurti, visuma.

ETOLOGINIAI POREIKIAI – apibūdina gyvūno poreikį elgtis pagal prigimtį, tokie kaip kailio valymas smėlynuose, medžioklė.

FIZIOLOGINIAI POREIKIAI – pirminiai įgimti poreikiai, tokie kaip valgymas, miegas.

GYVŪNŲ GEROVĖ – optimalus gyvūnų fiziologinių ir etologinių poreikių tenkinimas.

IŠSAUGOJIMAS IN SITU – ekosistemų ir natūralių buveinių išsaugojimas, taip pat rūšių gyvybingų populiacijų išlaikymas ir atkūrimas jų natūralioje aplinkoje, o domestifikuotų ar kultūrinių rūšių - aplinkoje, kurioje jos įgijo savo skiriamuosius požymius.

KARANTINAS – veterinarijos tarnybos kontroliuojama priemonė, kai gyvūnų grupė laikoma izoliuota ir neturi jokio tiesioginio ar netiesioginio kontakto su kitais gyvūnais, kad ją nustatytos trukmės laikotarpį būtų galima stebėti ir prireikus atlikti tyrimus ir gydyti.

LAUKINĖ RŪŠIS – rūšis, kuriai priklausantys nelaisvėje arba gamtoje gyvenantys organizmai nebuvo veisiami siekiant pakeisti jų įgimtą būvį.

LAUKINIS GYVŪNAS – laisvėje gyvenantis arba nelaisvėje laikomas laukinių gyvūnų rūšies bet kurios biologinio vystymosi stadijos individas. Laukiniais gyvūnais pagal Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymą taip pat laikomos gyvūno dalys ar gaminiai iš jų, taip pat negyvi gyvūnų egzemplioriai.

LAUKINIŲ GYVŪNŲ ŽYMĖJIMAS – jų ženklavimas metaliniais ir/ar plastikiniais žiedais, įvairių konstrukcijų prie kūno tvirtinamais ženklais, dažymas specialiais dažais, tatuiravimas, atskirų kūno dalių ar plunksnų iškarpymas, žymių padarymas kūne, mikroschemų po oda įvedimas, radijo siųstuvų pritvirtinimas siekiant palengvinti gyvūnų vėlesnį identifikavimą bei stebėjimą.

NATŪRALI ELGSENA – natūraliomis sąlygomis paprastai pasireiškianti gyvūnų elgsena, padedanti užtikrinti biologines funkcijas ir galbūt suvokiama kaip teikianti malonumą.

NEPLANINIAI PATIKRINIMAI – patikrinimai, kuriuos atlieka priežiūros institucija turint informacijos ar kilus pagrįstam įtarimui dėl ūkio subjekto veikos, kuri gali prieštarauti teisės aktams, siekiant užtikrinti, kad buvo pašalinti ūkio subjekto veiklos ankstesnio patikrinimo metu nustatyti teisės aktų pažeidimai arba reaguojant į neįprastas situacijas bei įvykius – vykdomi nepranešus ir esant teisės aktuose numatytam pagrindui bei priežiūros institucijos sprendimui.

RŪŠIŲ POPULIACIJŲ ATKŪRIMAS IR REINTRODUKCIJA – sąmoningas organizmų paėmimas iš vienos vietos ir paleidimas kitoje vietoje rūšies vietiniame areale, taip pat išsaugojamoji introdukcija, apimanti pagalbinę kolonizaciją ir ekologinį pakeitimą, ne vietiniame areale.

PLANAS – dokumentas, kuriame nurodoma, kokius tikslus įstaiga išsikelia konkrečioje srityje ir kaip planuoja jų pasiekti. Strategija paprastai apima tikslų išsikėlimą ir suformulavimą; veiksmų eigą, kad būtų pasiekti tikslai; veiksmų vykdymui reikalingų resursų sutelkimą.

PLANINIAI PATIKRINIMAI – priežiūros institucijos vykdomi patikrinimai, skirti pažeidimų prevencijai, iš anksto planuojami nustatytam laikotarpiui. Planiniai patikrinimai atliekami pagal iš anksto paruoštą ūkio subjektų sąrašą, kuris sudaromas vadovaujantis institucijų tvarkoje numatytais kriterijais. Šių patikrinimų pirminis tikslas – informacijos apie ūkio subjektą vertinimas ir metodinės pagalbos teikimas.

SKRODIMAS – negyvo gyvūno ar jo kūno dalių, organų ar audinių tyrimas.

SPECIALIEJI POREIKIAI – nustatomi ir teisės aktų nustatyta tvarka tenkinami asmenims, neatsižvelgiant į jų amžių, neįgalumo lygį ar darbingumo lygį. Specialieji poreikiai nustatomi vadovaujantis Specialiųjų nuolatinės slaugos, nuolatinės priežiūros (pagalbos), lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos ir transporto išlaidų kompensacijos poreikių nustatymo kriterijų sąrašu.

ŠVIETIMAS – intelektualio, dorovinio ir socialinio mokymo teikimas.

ŪKIO SUBJEKTAS – fizinis ar juridinis asmuo arba kita organizacija, Lietuvos Respublikos teritorijoje vykdančias teisės aktų reglamentuojamą ūkinę veiklą, kurią prižiūri institucijos įstatymų nustatyta tvarka įgaliotos atlikti viešąjį administravimą.

VEIKLOS ATASKAITA – dokumentas, kuriame nurodoma informacija apie pasiektus rezultatus, įgyvendinant strategiją.

VEIKLOS PATIKRINIMAS – tai priežiūros institucijų veiksmai, kuriais tikrinama ūkio subjekto veikla. Projekto kontekste ši sąvoka apima: pasirengimą patikrinimui, vizitą į ūkio subjekto veiklos vietą, veiklos, jos sąlygų ir (ar) dokumentacijos inspektavimą, tyrimą, bei išvadų parengimą ir sprendimo priėmimą.

VIETINĖ RŪŠIS – rūšis ar žemesnis taksonas, gyvenantis natūraliame areale (buvusiame ar esamame), be kita ko, teritorijoje, kurią gali pasiekti ir kurioje gali įsikurti naudodamasis savo natūraliomis plitimo sistemomis.

ZOOLOGIJOS SODAS – specialiai įrengta vieta, kurioje daugiau nei septynias dienas per metus galima pamatyti daugiau nei 20 skirtingų rūšių laukinių žinduolių arba daugiau nei 30 rūšių kitų laukinių gyvūnų.

ZOOLOGINĖ KOLEKCIJA – apibūdintų, sistematizuotų ir paruoštų saugoti mokslinę, istorinę, pažintinę ir estetinę vertę turinčių gyvų gyvūnų (laikomų zoologijos soduose, okeanariumuose, akvariumuose, insektariumuose bei terariumuose) ir negyvų gyvūnų, jų dalių, gyvybinės veiklos produktų ir preparatų rinkiniai, taip pat iškamšų, kailių, lizdų, kiaušinių, moliuskų kriauklių rinkiniai.

ZOOLOGINĖ KOLEKCIJOS TVARKYTOJAI – fiziniai ir juridiniai asmenys, kitos organizacijos, jų atstovybės ir filialai, teisėtai valdantys ir naudojantys zoologinę kolekciją.

ZOONOZĖ – liga ir (arba) infekcija, kuria vieni nuo kitų natūraliai tiesiogiai ar netiesiogiai užsikrečia gyvūnai ir žmonės.

ŽIAURUS ELGESYS SU GYVŪNAIS – pagal Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo 4 straipsnį, veiksmai, sukeltys gyvūnų žūtį, skausmą, kančią, pavojų gyvūnų sveikatai ar gyvybei.

1. ĮVADAS

Pastaraisiais metais mokslininkai padarė didelę pažangą plečiant žmonijos suvokimą gyvūnų gerovės srityje. Tai paskatino **keistis visuomenės požiūrį į zoologijos sodų ir akvariumų veiklą bei šių įstaigų teisinį reglamentavimą.**

Senovinių zoologijos sodų pagrindinis tikslas buvo eksponuoti daugybę gyvūnų rūšių, dažniausiai paimtų tiesiai iš laukinės gamtos ir auginamų natūralios aplinkos neatitinkančiuose narvuose, neatsižvelgiant į gyvūnų gerovę (EAZA, 2013). Modernūs zoologijos sodai ne tik atlieka gyvūnų gerovės tyrimus, bet ir savo veikla prisideda prie biologinės įvairovės išsaugojimo (EAZA, 2013; Sikkema et al., 2015).

Europos Sąjungoje (toliau - ES) modernaus zoologijos sodo standartus įtvirtina **Tarybos direktyva 1999/22/EB dėl laukinių gyvūnų laikymo zoologijos soduose** (Tarybos Direktyva 1999/22/EB) (toliau – ES Direktyva), kuria siekiama apsaugoti laukinę fauną ir stiprinti zoologijos sodų vaidmenį biologinės įvairovės išsaugojimo srityje (Sikkema et al., 2015).

ES Direktyvos reikalavimai į Lietuvos įstatyminę bazę perkeltami **Laukinės gyvūnijos įstatymo** (*Lietuvos Respublikos Laukinės Gyvūnijos Įstatymas*, 1997) 17 straipsnio 12 dalyje, kurioje išdėstyti aštuoni zoologijos sodams taikomi reikalavimai. Šie reikalavimai ir jų įgyvendinimo užtikrinimas taip pat yra įvardijami **Leidimų zoologijos sodams įkurti išdavimo ir zoologijos sodų tvarkymo ir kontrolės tvarkos aprašo** (*Įsakymas Dėl Leidimų Zoologijos Sodams Įkurti Išdavimo Ir Zoologijos Sodų Tvarkymo Ir Kontrolės Tvarkos Patvirtinimo*, 2002) (toliau – Tvarkos aprašas) 22 dalies 1 - 6 papunkčiuose.

METODIKOS PASKIRTIS

„Kurk Lietuvai“ projekto metu atlikus esamos situacijos analizę (Baltrušytė ir Paliukėnaitė, 2021), išryškėjo penkios kliūtys (standartizuoto pasirengimo patikrinimams stoka, kai kuriais atvejais neaiškus tikrinimo funkcijų pasidalijimas, vertinimo kriterijų trūkumas, informacijos prieinamumas, darbo sąlygos patikrinimo metu) efektyviam zoologijos sodų tikrinimo procesui, kurios kelia riziką patikrinimų metu visapusiškai neįvertinti laikomų gyvūnų gerovės bei kitų zoologijos sodams keliamų reikalavimų praktinio įgyvendinimo. Vientisos vertinimo metodikos trūkumas reiškia, kad ir patys zoologijos sodai patiria iššūkių, kaip tikslingai įsivertinti veiklą reglamentuojančių teisės dokumentų reikalavimų įgyvendinimą ir ES Direktyvoje (Tarybos Direktyva 1999/22/EB) numatytų biologinės įvairovės tikslų įgyvendinimą.

Šios zoologijos sodo tikrinimo metodikos tikslas – **garantuoti zoologijos sodo vertinimo proceso objektyvumą, nustatant standartą, kuris būtų viešai prieinamas suinteresuotoms šalims ir kuriuo remiantis būtų užtikrinama gyvūnų gerovė, realizuojamas zoologijos sodų švietimo, mokslinės veiklos ir kitų biologinės įvairovės išsaugojimo priemonių taikymo potencialas**. Detalesnė informacija apie esamą situaciją Lietuvoje, gerąsias užsienio praktikas ir sąrašą naudingų šaltinių pateikiama „Kurk Lietuvai“ programos puslapyje, projekto „[Gyvūnų gerovės užtikrinimas zoologijos soduose](#)“ skiltyje.

Atsižvelgiant į tai, kad dabartinis teisinis reguliavimas nenurodo, kokios konkrečios priemonės gali ir (arba) turi būti taikomos, įgyvendinant ir praktikoje patikrinant zoologijos sodams keliamus reikalavimus, dokumente pristatoma vertinimo metodika yra siūlomojo pobūdžio ir šiame etape nėra įtvirtinta teisės aktuose. Atsakingoms institucijoms įtvirtinus vertinimo metodiką teisės aktu, siūloma taikyti ne ilgesnį kaip 2 metų pereinamąjį laikotarpį, skirtą zoologijos sodams pasiruošti ir pateikti tikrinimui skirtą medžiagą. Pereinamasis laikotarpis pasirinktas, atsižvelgiant į Europos Komisijos rekomendacijas ir gerąsias užsienio praktikas.

DOKUMENTO STRUKTŪRA

Atsižvelgiant į naujausius mokslinius tyrimus ir gerąsias užsienio praktikas, zoologijos sodo tikrinimo metodikoje **išskiriamos penkios dalys**:

1. biologinės įvairovės išsaugojimo veiklos;
2. švietimas ir mokymasis;
3. gyvūnų gerovė;
4. saugumo užtikrinimo priemonės;
5. zoologijos sodo administravimas.

Visi zoologijos sodams keliami reikalavimai išdėstyti tokia pačia tvarka kaip **Laukinės gyvūnijos įstatymo** (1997) 17 straipsnio 12 dalyje.

Gyvūnų gerovės vertinimas suskirstytas **remiantis „Penkių laisvių“ modeliu**, kuris yra pripažintas ir plačiai naudojamas pasaulyje, kaip geroji praktika, vertinant gyvūnų gerovę, atliekant mokslinius tyrimus ir įgyvendinant teisėkūros tikslus (DEFRA, 2012c).

Siekiant gerąsias užsienio praktikas¹ pritaikyti Lietuvoje, **kiekvieno skyriaus pradžioje pateikiami pagrindinių teisės aktų reikalavimai zoologijos sodams**. Metodikoje naudojami klausimai, sudaryti remiantis nurodytais dokumentais, apžvelgiami gerieji tokių reikalavimų įgyvendinimo bei patikrinimo pavyzdžiai. Šioje vertinimo metodikoje dėmesys skiriamas svarbiausiems gyvūnų gerovės ir biologinės įvairovės išsaugojimo priemonių reikalavimams išpildyti ir patikrinti, tačiau atkreipiamas dėmesys, kad praktikoje skirtingų rūšių gyvūnų poreikiai skiriasi. Tai reiškia, kad **dokumente minimos gerosios praktikos nėra baigtinės**.

Patikrinimų metu Zoologijos sodų vertinimo komisijai (toliau — Komisija) paliekama vietos ekspertiniam vertinimui ir rekomendacijų pateikimui, priklausomai nuo turimų žinių, kompetencijų bei vertinamo zoologijos sodo konteksto. Zoologijos sodams dokumente įvardijamų priemonių taip pat nereikėtų traktuoti kaip baigtinių ir savarankiškas domėjimasis geraisiais zoologijos sodų valdymo pavyzdžiais — sveikintina ir labai skatinama praktika.

Metodikos pabaigoje pateikiamas patikrinimo klausimynas, įrangos ir kitų reikmenų rekomendacijos, zoologijos sodo pasiruošimo patikrinimui forma, padėsianti sutaupyti laiko atliekant patikrinimą ir užtikrinti tikslų zoologijos sodo vykdomų veiklų įvertinimą.

¹Remiantis Europos Komisijos pozicija, gerosiomis praktikomis laikomos praktikos, aprašytos ES Zoologijos sodų direktyvos gerųjų praktikų dokumente. Taip pat praktikos, kuriomis vadovaujamosi akredituotų zoologijos sodų asociacijose (AZA, EAZA, BIAZA, WAZA).

2. REKOMENDACIJOS PILDYMU

Žemiau pateikiamos rekomendacijos, paruoštos remiantis gerosiomis Jungtinių Valstijų žemės ūkio departamento tikrinimo praktikomis (USDA, 2021), kurių tikslas – užtikrinti dokumentavimo vientisumą ir aiškumą, sumažinti skirtingų interpretacijų tais pačiais klausimais riziką tarp procese dalyvaujančių šalių.

EKSPERTINĖ NUOMONĖ

Tikrinimo ataskaitoje rekomenduotina naudoti žodžius:

Privalo – naudojama, kai padarytas įstatymuose numatytų reikalavimų pažeidimas.

Turėtų – naudojama pateikti ekspertines rekomendacijas apie situacijas, kurios kelia tiesioginę grėsmę gyvūnų gerovės užtikrinimui ir efektyviam zoologijos sodo funkcijų įgyvendinimui.

Gali – naudojama pateikti ekspertines rekomendacijas ir pastebėjimus apie situacijas, kur įstatymo reikalavimai nepažeisti ir kurios nedaro tiesioginės žalos gyvūnų gerovei.

REKOMENDACIJŲ SĄRAŠAI

Pateikiant rekomendacijas, siūloma naudoti numeruotą sąrašo struktūrą, kai kalbama apie punktus, kurie turėtų būti įgyvendinami nurodyta tvarka. Pavyzdžiui:

1. Užpildyti dokumentą;
2. Nuskenuoti dokumentą;
3. Išsiųsti dokumentą,

Sąrašas, kuris pateiktas be skaičių, reiškia, kad punktai sudėlioti be eiliškumo. Pavyzdžiui, rekomenduojama pasidomėti šių institucijų gerąja praktika:

- EAZA
- WAZA
- BIAZA

PAŽEIDIMAI

Naujas pažeidimas – naudojama pažymėti pirmą kartą užfiksuotą pažeidimą.

Pakartotinas pažeidimas – naudojama, kai kalbama apie vieną ar daugiau kartų užfiksuotą pažeidimą.

Ypatingos svarbos pažeidimas – naudojama, kai užfiksuotas pažeidimas kelia tiesioginę grėsmę gyvūnų gerovei, lankytojų ar darbuotojų saugumui, ir turi būti panaikintas per pateiktą laiko tarpą.

NUOTRAUKOS / FILMUOTA MEDŽIAGA

Rekomenduojama fotografuoti ir/arba filmuoti pažeidimus, kai:

- Užfiksuotas naujas, pakartotinis arba ypatingos svarbos pažeidimas;
- Neplaninio patikrinimo metu;
- Kilus nesutarimams tarp zoologijos sodo atstovo ir tikrintojo.

Atliekant gyvūno sveikatingumo patikrinimą, kai užfiksuotas sveikatingumo arba gyvūno gerovės pažeidimas, turėtų būti padarytos bent trys nuotraukos arba vaizdo įrašė aiškiai matoma:

- Pilna gyvūno nuotrauka (identifikavimo tikslais);
- Pažeidimo nuotrauka (pvz. žaizda);
- Kitos nuotraukos, kurios reikalingos pažeidimų pagrindimui.

Nuotraukas, ne vėliau kaip per **dvi darbo dienas po tikrinimo**, siūloma atsiųsti sekretoriaujančiam asmeniui, kuris atsakingas už medžiagos, surinktos patikrinimų metu ir po jų, dokumentavimą.

PASTABOS IR REKOMENDACIJOS

Švelninimo priemonės – rekomenduojama pateikti informaciją kaip zoologijos sodas galėtų sumažinti, išspręsti tikrinimo metu identifikuotą problemą. Jei šiame etape tokių priemonių nustatyti nepavyksta, galima pateikti alternatyvius pasiūlymus zoologijos sodo atstovams. Pavyzdžiui, kasdieninis gyvūno sveikatos būklės stebėjimas, konsultacijos su išorės ekspertais.

Kita informacija – jei žinoma, galima nurodyti pataisymui reikalingą biudžetą, nuorodas kur galima kreiptis prireikus papildomos informacijos, nuotraukas, gerosios praktikos pavyzdžius.

3. PATIKRINIMO PROCESAS

Tikrinimo procesas skirstomas į tris etapus: pasiruošimą patikrinimui, tikrinimą, kuris vyksta zoologijos sode, tikrinimo ataskaitos ruošimą ir pateikimą.

3.1. PASIRUOŠIMAS PATIKRINIMUI

Remiantis **Laukinės gyvūnijos įstatymo** (1997) 17 straipsnyje ir **Tvarkos aprašo** (2002) II skyriaus nuostatomis, procesą galima apibendrinti taip: Komisija Leidimo turėtoją apie privalomąjį patikrinimą informuoja raštu arba elektroniniu paštu ne mažiau kaip prieš 7 kalendorines dienas iki patikrinimo.

Leidimo turėtojas kiekvienais metais iki sausio 15 d. raštu arba elektroniniu paštu pateikia Aplinkos apsaugos agentūrai (toliau - AAA) informaciją ir duomenis apie zoologijos sode laikomus laukinius gyvūnus (apie laikomas laukinių gyvūnų rūšis, gyvūnų skaičių, žymėjimą). Organizuojant patikrinimą, AAA šia informacija pasidalina su Komisijos nariais². Remiantis gerosiomis užsienio praktikomis, rekomenduojama užtikrinti, kad Komisijos nariai turėtų prieigą prieš buvusių patikrinimų metu užfiksuotų pažeidimų informacijos.

Siekiant užtikrinti tikrinimo proceso efektyvumą ir kaip įmanoma išsamesnę ekspertinę nuomonę bei tikslesnį zoologijos sodo vykdomų veiklų įvertinimą, zoologijos sodo atstovams rekomenduojama prieš patikrinimą Komisijai pateikti papildomą informaciją:

- zoologinės kolekcijos sąrašą, įtraukiant informaciją apie išgabentus/dingusius/nugaišusius/užmigdytus gyvūnus, jei tokių atvejų pasitaikė nuo paskutinio planinio patikrinimo;
- mokslinių tyrimų, kuriais prisidedama prie rūšių išsaugojimo, planą (**žr. priedą 3**) ir (arba) bendradarbiavimo sutarčių su mokslo institucijomis, kurios vykdo tokius tyrimus, kopijas;
- veterinarinės priežiūros planą ir (arba) sutarčių su veterinarijos gydytojais kopijas, kurios įrodytų veterinarinės priežiūros užtikrinimą zoologijos sode;
- biologinės įvairovės išsaugojimui svarbių įgūdžių gilinimo planą ir (arba) sutarčių su institucijomis/organizacijomis, kurios tokius mokymus vykdo ir iš kurių tokios paslaugos įsigyjamoms, kopijas;
- švietimo ir (arba) edukacinių programų planą;
- gyvūnų mitybos planus;

² Šiuo metu planuojama informacinė platforma, kurioje galėtų būti talpinama naudinga informacija (teisės aktai, gerosios praktikos, tyrimai, vertinimo metodikos medžiaga, planuojamų patikrinimų tvarkaraštis ir pan.). Atsiradus tokiai platformai, dokumentų pateikimas galėtų būti vykdomas el. būdu, įkeliant dokumentus į sistemą ir suteikiant prieigą Komisijos nariams. Tokiu būdu, taupant turimus išteklius, būtų skatinamas skaidrumas ir efektyvumas.

- aplinkos gerinimo ir gyvūnų užimtumo planus;
- lankytojų ir biologinio saugumo priemonių įgyvendinimo planą;
- veiksmų planą zoologijos sodo uždarymo/bankrutavimo atveju;
- ataskaitas.

3.2. ZOOLOGIJOS SODO TIKRINIMAS

Šį etapą galima apibendrinti kaip tiesioginį apsilankymą zoologijos sode, kurio metu vertinamos ūkio subjekto vykdomos veiklos ir jų atitiktis keliamiems reikalavimams, susitinkama ir bendraujama su zoologijos sodo atstovais, pavyzdžiui, zoologijos sodo vadovais, edukacinių ir mokslinių programų koordinatoriais, veterinarijos gydytojais, pedagogais, zoologijos sode laikomų gyvūnų prižiūrėtojais.

Atsižvelgiant į užsienio gerąsias praktikas, Komisijos nariams rekomenduojama apžiūrėti ir įvertinti ne tik zoologijos sode laikomus gyvūnus,³ aptvarus bei voljerus, bet ir vidaus patalpas, veterinarines patalpas, edukacinių programų patalpas ir (arba) vietas, kuriose vykdomos tokios programos. Zoologijos sodo darbuotojai gali prisidėti prie patikrinimo proceso gerinimo pateikdami Komisijos nariams reikalingą informaciją, atsakydami į klausimus.

3.2.1. TIKRINAMOS SRITYS

Šioje metodikoje išdėstant tikrinamąsias sritis, laikomasi vienodos struktūros ir orientuojamasi į:

- Teisiniuose dokumentuose įtvirtintą zoologijos sodo veiklos reguliavimą;
- Privalomus ir tikslinamuosius klausimus;
- Gerąsias užsienio praktikas ir jų įgyvendinimo pavyzdžius.

Kiekviena tikrinama sritis skirstoma į dvi dalis:

Privalomus klausimus: remiantis jau egzistuojančiais Laukinės gyvūnijos įstatymo arba kituose nurodytuose dokumentuose įtvirtintais teisiniais reikalavimais;⁴

Tikslinamuosius klausimus: remiantis kituose nurodytuose dokumentuose įtvirtintais teisiniais reikalavimais, gerosiomis užsienio praktikomis, ES Direktyvos gerųjų praktikų dokumentu, Jungtinės Karalystės zoologijos sodų ekspertų gidu, Europos zoologijos sodų ir akvariumų asociacijos (toliau — EAZA) rekomendacijomis ir kita nurodyta zoologijos soduose laikomų gyvūnų gerovės gerinimu suinteresuotų organizacijų medžiaga.

³ Turima omenyje visus gyvūnus, kuriuose įmanoma patikrinti ir sužiūrėti. Jeigu matoma, kad gyvūnas pasislėpęs, tikrinama priklausomai nuo to ar anksčiau buvo fiksuota pažeidimų. Komisijai taip pat paliekama teisė spręsti dėl kitų atvejų.

⁴ Šie klausimai dokumente ir klausimyno priede pateikiami pilkame fone.

3.2.2. ATSAKOMYBIŲ PASISKIRSTYMAS

Siekiant užtikrinti, kad patikrinimo metu būtų skiriama pakankamai laiko zoologijos sodams keliamų reikalavimų įvertinimui bei tinkamai dokumentuojamas šių reikalavimų atitikimas ar neatitikimas, patikrinimo metu svarbus atsakomybių pasiskirstymas ir žinojimas kurio asmens ar institucijos vertinimas tikrinimo metu bus lemiamas.

Remiantis interviu su užsienio ekspertais metu surinkta medžiaga, **matoma nauda kai daugiau nei viena grupė ekspertų tikrina tą pačią sritį** (pavyzdžiui, situacijose kai vienas gyvūnas ilsisi, o kitam nariui gali pavykti jį pamatyti žaidžiantį) ir visi Komisijos atstovai turi galimybę pateikti ekspertinę nuomonę bei pastebėjimus.

Atsižvelgiant į Komisijos apklausos duomenis (žr. Lentelė 1) ir gerąsias užsienio praktikas (Sikkema et al., 2015), siūloma atsakomybes paskirstyti tokia tvarka:

Lentelė 1.: Atsakomybių pasiskirstymas zoologijos sodo tikrinimo metu

Tikrinama sritis	Atsakinga institucija	AM	AAA	AAD	MIA*	VMVT
Aplinkos tinkamumą laikomai gyvūnų rūšiai.						
Gyvūnų aprūpinimą maistu ir vandeniu.						
Gyvūnų sveikatingumą, veterinarinę priežiūrą.						
Gyvūnų gerovę ir galimybę išreikšti įprastą elgesį.						
Vykdomas edukacines programas, biologinės įvairovės išsaugojimo veiklas, mokslinius tyrimus.						
Aptvarų ir voljerų dydžius.						
Lankytojų saugumą, gyvūnų pabėgimo rizikos kontrolę.						
Laikomų gyvūnų sąrašą.						
Infrastruktūrą ir patalpas (ne gyvūnų voljerus).						
Darbuotojų kompetencijas.						
Leidimo sąlygų laikymąsi.						
Buvusių patikrų metu pateiktų rekomendacijų įgyvendinimą.						

*MIA – mokslo institucijų atstovai

Šaltinis: Baltrušytė, G.M., Paliukėnaitė, A., Gyvūnų gerovės zoologijos soduose užtikrinimas: Zoologijos sodų komisijos apklausos apibendrinimas, 2022, Kurk Lietuvai programa. Prieiga internete: <http://kurk.lt/wp-content/uploads/2022/01/Konsultacijos-su-Komisija-Gyvu%CC%84nu%CC%A8-gerove%CC%87.pdf>

Aplinkos ministerijos (toliau — AM) atstovai tikrina zoologijos sode vykdomas edukacines programas ir biologinės įvairovės išsaugojimo priemones (mokslinių tyrimus, išsaugojimui svarbių įgūdžių lavinimą, su rūšių išsaugojimu susijusius informacijos mainus ir tam tikrais atvejais vykdomą rūšių veisimą nelaisvėje bei jų populiacijų atkūrimą); infrastruktūrą ir patalpas (ne gyvūnų voljerus); darbuotojų kompetencijas; leidimo sąlygų laikymąsi (arba

ūkio subjekto pasiruošimą tokiam leidimui gauti ir numatytus reikalavimus zoologijos sodui įgyvendinti tais atvejais, kai ūkio subjektas pretenduoja į zoologijos sodo statusą).

Aplinkos apsaugos agentūros atstovai tikrina sode vykdomas edukacines programas ir biologinės įvairovės išsaugojimo priemones (mokslinių tyrimus, išsaugojimui svarbių įgūdžių lavinimą, su rūšių išsaugojimu susijusius informacijos mainus ir tam tikrais atvejais vykdomą rūšių veisimą nelaisvėje bei jų populiacijų atkūrimą); leidimo sąlygų laikymąsi (arba ūkio subjekto pasiruošimą tokiam leidimui gauti ir numatytus reikalavimus zoologijos sodui įgyvendinti tais atvejais, kai ūkio subjektas pretenduoja į zoologijos sodo statusą); buvusių patikrų metu pateiktų rekomendacijų įgyvendinimą.

Aplinkos apsaugos departamento (toliau — AAD) atstovai tikrina aplinkos tinkamumą laikomai gyvūnų rūšiai; aptvarų ir voljerų dydžius; lankytojų saugumą ir gyvūnų pabėgimo iš/patekimo į zoologijos sodo teritoriją rizikos kontrolę; laikomų gyvūnų sąrašą; infrastruktūrą ir patalpas (ne gyvūnų voljerus);); leidimo sąlygų laikymąsi (arba ūkio subjekto pasiruošimą tokiam leidimui gauti ir numatytus reikalavimus zoologijos sodui įgyvendinti tais atvejais, kai ūkio subjektas pretenduoja į zoologijos sodo statusą), buvusių patikrų metu pateiktų rekomendacijų įgyvendinimą.

Mokslo institucijų atstovai tikrina aplinkos tinkamumą laikomai gyvūnų rūšiai; gyvūnų aprūpinimą maistu ir vandeniu; gyvūnų sveikatingumą ir veterinarinę priežiūrą; gyvūnų gerovę ir galimybę išreikšti įprastą elgesį; vykdomas edukacines programas ir biologinės įvairovės išsaugojimo priemones (mokslinių tyrimus, išsaugojimui svarbių įgūdžių lavinimą, su rūšių išsaugojimu susijusius informacijos mainus ir tam tikrais atvejais vykdomą rūšių veisimą nelaisvėje bei jų populiacijų atkūrimą); laikomų gyvūnų sąrašą; darbuotojų kompetencijas.

Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos (toliau — VMVT) atstovai tikrina gyvūnų aprūpinimą maistu ir vandeniu; gyvūnų sveikatingumą ir veterinarinę priežiūrą; gyvūnų gerovę ir galimybę išreikšti įprastą elgesį; buvusių patikrų metu pateiktų rekomendacijų įgyvendinimą.

Tokiais atvejais, kai vieną ar kelias sritis patikrinimo metu tikrina daugiau nei viena ekspertų grupė/institucija, siūloma pasiskirstyti atsakomybėmis ir aiškiai įsivardinti, kuris asmuo arba institucija patikrinimo metu bus pagrindinis kontaktas, atsakingas už dokumentų peržiūrą ir tikrinimo išvadų paruošimą. Tokiu būdu užtikrinama, kad patikrinimo metu nei viena sritis nebus praleista ir zoologijos sodams keliamų reikalavimų įgyvendinimas bus patikrintas visapusiškai.

Siekiant, kad Komisijos nariams būtų suteikiamos tinkamos priemonės efektyviai vykdyti įpareigojimas, siūloma organizuoti reguliarius mokymus atsižvelgiant į Komisijos atstovams aktualias temas. Sąrašas temų, kuriose Komisijos nariai išreiškė norą gilinti žinias, pateikiamas projekto metu atliktos Komisijos narių apklausos apibendrinime (Baltrušytė ir Paliukėnaitė, 2022, 11). Remiantis projekto eigoje atliktais interviu su užsienio ekspertais, siūloma skatinti

informacijos apsikeitimą tarp Komisijų narių. Pavyzdžiui, dalintis naudinga informacija (naujausiais moksliniais tyrimais, gerosiomis praktikomis ir kt.), naudotis viešai prieinamais akredituotų institucijų/organizacijų, dirbančių su zoologijos sodų bendruomene, šaltiniais.⁵

3.3. PATIKRINIMO ATASKAITA

Remiantis **Laukinės gyvūnijos įstatymo (1997) 17 straipsnyje** ir **Tvarkos aprašo (2002) II skyriuje** numatytais reikalavimais, atlikusi privalomąjį patikrinimą, Komisija surašo patikrinimo ataskaitą, kurią ne vėliau kaip per 10 darbo dienų po patikrinimo pateikia AAA.

Remiantis gerosiomis užsienio praktikomis, rekomenduojama, kad praėjus ne mažiau nei mėnesiui po patikrinimo ataskaita būtų pasidalinta ir su zoologijos sodo atstovais. Taip zoologijos sodui suteikiama galimybė susipažinti su užfiksuotais pažeidimais ar ekspertų rekomendacijomis. Kilus klausimams dėl ataskaitos, rekomendacijų, ar taikomų sankcijų, zoologijos sodo atstovams turėtų būti suteikiama papildoma informacija arba kontaktai kur kreiptis.

⁵ Kaip pavyzdį galima išskirti EAZA Facebook grupę, kurioje reguliariai dalijamasi gerosiomis praktikomis, moksliniais tyrimais: <https://www.facebook.com/groups/EAZAAnimalWelfare/>

**4. REIKALAVIMŲ
ĮGYVENDINIMO
TIKRINIMAS**

4.1. BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO PRIEMONĖS

Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymo Nr. VIII-498 17 straipsnis:

„12.1. dalyvaujama moksliniuose tyimuose, kuriais prisidedama prie laukinių gyvūnų rūšių apsaugos, ir (ar) organizuojami mokymai atitinkamų įgūdžių apsaugos srities klausimais, ir (ar) keičiamasi informacija, susijusia su rūšių apsauga, ir (ar) užsiimama rūšių veisimu nelaisvėje, jų populiacijų atkūrimu arba reintrodukcija į laukinę gamtą;

ES Tarybos Direktyvos 1999/22/EB 3 straipsnis:

„dalyvautų mokslo tyimuose, kuriuose būtų prisidedama prie rūšių apsaugos, ir (arba) organizuotų mokymų atitinkamų įgūdžių apsaugos srityje klausimais, ir (arba) keistųsi informacija, susijusia su rūšių apsauga, ir (arba) tam tikrais atvejais užsiimtų rūšių veisimu nelaisvėje, jų populiacijų atkūrimu arba reintrodukcija į laukinę gamtą.”

Zoologijos sodų tikrinimo tvarkos aprašas:

„22. <...> Privalomojo zoologijos sodo patikrinimo ataskaitoje turi būti duomenys ir informacija apie:

22.6. dalyvavimą moksliniuose tyimuose, kuriais prisidedama prie laukinių gyvūnų rūšių apsaugos, ir (arba) keitimąsi informacija, susijusia su rūšių apsauga, ir (arba) rūšių veisimu nelaisvėje, jų populiacijų atkūrimą arba reintrodukciją į laukinę gamtą.“

Laukinės gyvūnijos įstatymo (1997) 17 straipsnio 12 dalies 1 punktą nurodo, kad, įgyvendindami biologinės įvairovės išsaugojimo priemones, zoologijos sodai privalo dalyvauti moksliniuose tyimuose, kuriais prisidedama prie laukinių gyvūnų rūšių apsaugos, ir (arba) organizuoti išsaugojimui svarbius įgūdžius, ir (arba) keistis su rūšių apsauga susijusia informacija, ir (arba) užsiimti rūšių veisimu nelaisvėje, jų populiacijų atkūrimu (atsižvelgiant į ES Direktyvos formuluotę, pastaroji veikla gali būti vykdoma tik tam tikrais atvejais).

Remiantis **Tvarkos aprašu (2002)**, biologinės įvairovės išsaugojimo priemonių įgyvendinimas vertinamas planinio patikrinimo metu, patikrinimo ataskaitoje pateikiant informaciją ir duomenis apie Laukinės gyvūnijos įstatymo 17 straipsnio 12 dalies 1 punkte zoologijos sodams išdėstytus reikalavimus. Galiojanti redakcija nenurodo, kaip tokius reikalavimus atitikti praktikoje (ko tikimasi iš zoologijos sodų), bei Komisijai patikrinti planinio

patikrinimo metu (į ką turėtų būti atsižvelgiama, vertinant praktinį tokių reikalavimų įgyvendinimą patikrinimo metu).

Toliau šiame dokumente pateikiami klausimai, kuriais vadovaujantis vertinamas zoologijos sodas, po kiekvieno klausimo pateikiamas trumpas paaiškinimas, detalizuojantis klausimo turinį. Klausimų numeracija pasirinkta remiantis Priede 1 pateikiama tikrinimo klausimyno numeracija ir išdėstymu.

1.1. Ar dalyvaujama moksliniuose tyrimuose, kuriais prisidedama prie laukinių gyvūnų rūšių apsaugos, ir (ar) organizuojami mokymai atitinkamų įgūdžių apsaugos srities klausimais, ir (ar) keičiamasi informacija, susijusia su rūšių apsauga, ir (ar) užsiimama rūšių veisimu nelaisvėje, jų populiacijų atkūrimu arba reintrodukcija į laukinę gamtą?

ES gerųjų praktikų dokumente akcentuojama, kad Laukinės gyvūnijos įstatymo (1997) 17 straipsnio 12 dalies 1 punkte išdėstyti reikalavimai gali papildyti arba pakeisti vienas kitą (nurodoma į: ir (arba)), tačiau svarbu, kad **bent vienas** iš minimų reikalavimų būtų įgyvendinamas. Minimalus skaičius priemonių ar veiklos rūšių, kuriuose kiekvienas zoologijos sodas privalo dalyvauti, nėra nustatomas, atsižvelgiant į zoologijos sodų įvairovę ir reikšmingus jų skirtumus (Sikkema et al., 2015).

Nors Laukinės gyvūnijos įstatyme neišskiriama, jog *rūšių veisimas nelaisvėje, jų populiacijų atkūrimas arba reintrodukcija į laukinę gamtą* gali būti vykdomas *tam tikrais atvejais*, ES **Direktyvoje** (Tarybos Direktyva 1999/22/EB) tai akcentuojama, pripažįstant, „kad tai sudėtinga veikla, kuriai vykdyti reikia tinkamų mokslinių, teisinių ir bendradarbiavimo sąlygų, kad šios išsaugojimo priemonės būtų naudingos ir veiksmingos“ (Sikkema et al., 2015, 14). Dėl to rekomenduojama ir Lietuvoje į tai atsižvelgti, vykdant/vertinant rūšių veisimą nelaisvėje, jų populiacijų atkūrimą arba reintrodukciją į natūralią buveinę gamtoje.

1.2. Ar zoologijos sodo kaip įstaigos tikslai atitinka ES Zoologijos sodų direktyvoje nustatytus išsaugojimo tikslus?

1.2.1. Ar jie atspindi išsaugojimo planus, kurių zoologijos sodas laikosi siekdamas išsaugojimo tikslų?

1.3. Ar išsaugojimo planas atrodo tinkamas atsižvelgiant į zoologijos sodo ypatybes, dydį ir išteklius? Ar jame nustatyti aiškūs išsaugojimo tikslai, veiklos trukmė ir vertinimo sistemos?

1.4. Ar išsaugojimo veiklos ataskaitoje aiškiai nurodyti su zoologijos sodo vykdoma išsaugojimo veikla susiję rezultatai?

1.4.1. Ar joje aprašoma visa išsaugojimo veikla, kurioje dalyvauja zoologijos sodas, ir jo dalyvavimo mastas?

1.4.2. Ar joje įvertinama vykdyta veikla ir apibendrinama vykdant veiklą įgyta patirtis?

Siekiant padidinti zoologijos sodų indėlį į biologinės įvairovės išsaugojimą, labai svarbus atidus planavimas, kuris geroje praktikoje turi rašytinių išsaugojimo strategijų, planų ir ataskaitų pavidalą (Sikkema et al., 2015, 15, 74). **Išsaugojimo planai** leidžia įsivertinti žmogiškuosius, finansinius ir materialiuosius resursus ir atitinkamai išsikelti konkrečius, geriausia kiekybiškai pamatuojamus, išsaugojimo tikslus, nusimatyti rizikas ir būdus joms suvaldyti. **Planai** taip pat padeda susidėlioti žingsnius išsaugojimo tikslams pasiekti, o tokios **veiklos ataskaitos** — stebėti progresą, įsivertinti rezultatus ir atitinkamai taikyti priemones, jeigu užsibrėžtų rezultatų/tikslų pasiekti nepavyksta.

Rašytinių dokumentų nauda pastebima tiek zoologijos sode, kai darbuotojams suteikiama galimybė matyti aiškius tikslus ir jų siekti, tiek ir už zoologijos sodo ribų, kai pašaliniais asmenimis (pvz. lankytojams, zoologijos sodų kontrolę vykdančių institucijų atstovams) leidžiama geriau suprasti/objektyviau įvertinti zoologijos sodo įsipareigojimus siekti išsaugojimo tikslų (Sikkema et al., 2015, 15) bei stebėti konkrečius nuveiktus darbus šioje srityje (daugiau apie atskiras išsaugojimo priemones pateikta žemiau).

1.5. Ar išsaugojimo veiksams vykdyti skirti žmogiškieji ir materialiniai ištekliai atitinka zoologijos sodo pajėgumus?

Kaip pažymima **ES gerųjų praktikų dokumente**, išsaugojimo priemonių taikymas (turėtų būti) matomas kaip integrali bendros zoologijos sodo vykdomos su išsaugojimu susijusios veiklos dalis. Atsakinga institucija, Lietuvos atveju — Komisija, savo nuožiūra vertina ar veiksmų, kurių imasi zoologijos sodas, derinys atitinka deklaruojamus įstaigos siekius, yra proporcingas zoologijos sodo turimiems ištekliams. Pavyzdžiui, jeigu įstaiga nedidelė, ar susitelkiama „į vietos lygmens veiksmus ir bendradarbiavimą su vietos laukinių gyvūnų apsaugos institucijomis, saugomų teritorijų direkcijomis, NVO ir universitetais“ (Sikkema et al., 2015, 15); jeigu įstaiga vidutinio dydžio, ar turimi ištekliai panaudojami bendradarbiavimui su tokiomis institucijomis nacionaliniu lygmeniu ir (arba) specializuojasi tam tikroje srityje, atsižvelgiant į gyvūnų kolekcijos sudėtį; galiausiai, jeigu įstaiga didelė, ar vykdoma veikla prisidedama prie tarptautinių išsaugojimo veiksmų (Ibid).

1.6. Ar po paskutinio patikrinimo padaryta tinkama pažanga atsižvelgiant į ataskaitoje nurodytų išsaugojimo veiksmų kiekybę, kokybę ir (arba) rezultatus?

Tvarkos apraše (2002) nurodoma, kad patikrinimo ataskaitoje yra įvardijamos rekomendacijos, kokių priemonių turi imtis zoologijos sodo tvarkytojas, kad užtikrintų zoologijos sodams keliamų reikalavimų vykdymą. Šiuo atveju referuojama į taikomas išsaugojimo priemones/veiksmus, jų kiekybę/kokybę ir (arba) rezultatus.

4.1.1. MOKSLINIAI TYRIMAI

1.1.1. Ar vykdomi moksliniai tyrimai/įsitraukimas į vykdomų mokslinių tyrimų veiklą yra proporcingi zoologijos sodo dydžiui/turimiems ištekliams/pajėgumams?

Reikalavimas dalyvauti rūšių išsaugojimui svarbiuose moksliniuose tyrimuose įgyvendinamas arba pačiam zoologijos sodui vykdant tokius tyrimus, arba zoologijos sodui bendradarbiaujant su kitomis įstaigomis/institucijomis mokslinių tyrimų veikloje. Pastarasis variantas **ES gerųjų praktikų dokumente** įvardijamas kaip pavyzdinis, argumentuojant bendradarbiavimo tarp kelių suinteresuotų šalių (pvz. valdžios institucijų, vietos organizacijų, universitetų, gamtos organizacijų) svarba veiksmingam ir sėkmingam išsaugojimo priemonių įgyvendinimui (Sikkema et al., 2015).

Priklausomai nuo turimų resursų ir veiksmų, kuriais siekiama šį reikalavimą atitikti, pasirenkamos ir priemonės, pavyzdžiui, jeigu priimamas sprendimas mokslinius tyrimus vykdyti zoologijos sodo viduje, atitinkamai skiriamas biudžetas, samdomi mokslo darbuotojai, užmezgami kontaktai su akademinė bendruomene, ieškoma būdų, kur paskelbti rezultatus; jeigu nusprendžiama dalyvavimą moksliniuose tyrimuose grįsti bendradarbiavimo su kitomis institucijomis/įstaigomis/organizacijomis principu, savo veikla prisidedama prie jau vykdomų tyrimų finansavimo, mokslo darbuotojams sukuriama sąlygos vykdyti tyrimus pačiame zoologijos sode, prisidedama prie vykdomų tyrimų viešinimo, ieškoma kitų galimybių bendradarbiavimui ir pan. (EZA, 2003; Sikkema et al., 2015).

1.1.2. Ar tyrimų rezultatai skelbiami ir (arba) jais dalijamasi su įstaigos darbuotojais, specialistais už zoologijos sodo ribų?

1.1.3. Ar įstaiga turi planų dėl būsimų mokslinių tyrimų projektų?

ES gerųjų praktikų dokumente matoma nauda moksliniuose tyrimuose dalyvaujantiems zoologijos sodams raštu parengti mokslinių tyrimų planus, kuriuose apibrėžiami vertinimo kriterijai ir su įstaigos išsaugojimo veiklos tikslais susiję konkretūs uždaviniai. Informacijos ir gairių, kaip zoologijos soduose vystyti mokslinių tyrimų veiklą, siūloma ieškoti akredituotų zoologijos sodų asociacijų puslapiuose ir šalių, kurios cituojamos kaip gerosios praktikos, parengtose gairėse (žr. Priedas 3). Paraleliai svarbu galvoti ir apie rezultatų, dalyvaujant tokiuose moksliniuose tyrimuose, viešinimą. Priklausomai nuo turimų resursų ir vykdomų veiklų, rezultatai „gali būti atskleidžiami ir skelbiami, pageidautina, recenzuojamuose leidiniuose, jeigu tinka, tačiau taip pat gali būti pristatomi įvairiuose renginiuose, pvz., konferencijose, bendro pobūdžio leidiniuose, zoologijos sodų profesionalams skirtuose leidiniuose, internetiniuose leidiniuose ir institucijų tinklalapiuose“ (Sikkema et al., 2015, 17).

1.1.4. Ar pagrindžiama išsaugojimo nauda rūšiai (arba surogatinei rūšiai)?

Nors moksliniai tyrimai, kuriais prisidedama prie laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo, apima daugelį sričių (pavyzdžiui, su laukinių gyvūnų sveikata susijusius tyrimus, reprodukcines technologijas, su aplinkos medicina susijusius tyrimus, invazinių rūšių tyrimus, biologinės mimikrijos tyrimus, kuriais siekiama spręsti tvarumo problemas, genetinių ir elgsena grindžiamų prisitaikymo prie gyvenimo nelaisvėje būdų ir jų švelninimo mokslinius tyrimus) – ne visais atvejais moksliniai tyrimai yra iš tiesų susiję su laukinių gyvūnų rūšių apsauga (Sikkema et al., 2015, 16). Dėl to dalyvavimas tokiuose moksliniuose tyrimuose negali būti traktuojamas kaip reikalavimą atitinkanti išsaugojimo priemonė.

4.1.2. IŠSAUGOJIMUI SVARBIŲ ĮGŪDŽIŲ MOKYMAS

1.2.1. Ar organizuojami mokymai atitinkamų įgūdžių apsaugos srities klausimais yra proporcingi zoologijos sodo dydžiui ir turimiems ištekliams bei pajėgumams?

1.2.2. Ar parengtas rašytinis su išsaugojimu susijusių įgūdžių mokymų planas, išsikelti aiškūs tokios vykdomos veiklos tikslai?

1.2.3. Ar visi darbuotojai išklausę su išsaugojimu susijusius mokymus?

Įgyvendindamas išsaugojimui svarbių įgūdžių reikalavimą, zoologijos sodas užtikrina, kad visi zoologijos sodo darbuotojai yra supažindinami su zoologijos sodo vykdoma išsaugojimo veikla, strategijomis ir tikslais. Zoologijos sodams taip pat sukuriama sąlygos įstaigos viduje kelti savo kompetencijas, kad prireikus priimti sprendimus, būtų atsižvelgiama į

išsaugojimo poreikius ir siūloma idėjų šioje srityje. Zoologijos sodo darbuotojų kompetencijos keliamos ir patyrusių zoologijos sodų darbuotojų mainų tarp skirtingų zoologijos sodų metu (Sikkema et al., 2015, 17). Tai leidžia ES Direktyvos tikslų ir Laukinės gyvūnijos įstatyme numatytus reikalavimus įgyvendinti lengviau.

1.2.4. Ar mokymai vykdomi už zoologijos sodo ribų?

Zoologijos sodas taip pat vykdo išsaugojimui svarbių įgūdžių mokymą už zoologijos sodų bendruomenės ribų. Pavyzdžiui, stiprindamas ryšius su universitetais ir kitomis akademinėmis institucijomis, zoologijos sodas atveria galimybes jauniems biologams, veterinarijos gydytojams, aplinkos mokslininkams ir pedagogams imtis tinkamų koordinuojamų projektų, dalyvauti mokymuose ir stažuotėse. Priimdamas į savo komandą savanorius, zoologijos sodas kliaujasi jų pagalba savo vykdomų veiklų rėmuose, taip pat aktyviai propaguoja visuomenės švietimą ir įsitraukimą į biologinės įvairovės išsaugojimo veiklą. Abiem atvejais pasidalinimas informacija apie zoologijos sodo kolekciją, patirtimi ir infrastruktūra gali būti grindžiamas naujos laukinių gyvūnų srities profesionalų kartos mokymu (Sikkema et al., 2015).

4.1.3. INFORMACIJOS MAINAI DĖL RŪŠIŲ IŠSAUGOJIMO

- 1.3.1.** Ar keitimasis informacija, susijusia su rūšių apsauga, yra proporcingas zoologijos sodo dydžiui/turimiems ištekliams/pajėgumams?
- 1.3.2.** Ar zoologijos sodas yra paskelbęs arba pateikęs konkrečios informacijos apie rūšies išsaugojimą?
- 1.3.3.** Ar iš zoologijos sodo parengto išsaugojimo plano matyti, kad priimant sprendimus ir pagrindžiant veiklos inicijavimą bei planavimą naudojama dabartine aktualia informacija apie išsaugojimą?
- 1.3.4.** Ar zoologijos sodas aktyviai palaiko ryšius ir bendradarbiauja su išsaugojimu besirūpinančiomis valdžios įstaigomis ar institucijomis?

Įgyvendinant su rūšių išsaugojimu susijusios informacijos apsikeitimu siejamą reikalavimą, dalijamasi išsaugojimo, švietimo ir gyvūnų laikymo žiniomis ir įgūdžiais visais lygmenimis, atsižvelgiant į zoologijos sodo pajėgumus. Taip pat gali būti dalijamasi zoologijos sodo tvarkomais įrašais/vykdomų veiklų ataskaitomis, konkrečių įrašų duomenis panaudojant moksliniams tyrimams ar suteikiant prieigą prie duomenų su biologine įvairove

besirūpinančiomis institucijomis, ar bendrai prisidedant prie atvirų duomenų bazių parengimo/veiklos užtikrinimo (Sikkema et al., 2015).

1.3.5. Ar sekama/dokumentuojama su kuriomis šalimis keičiamais informacija, susijusia su rūšių apsauga?

Dalyvaudamas tokiuose informacijos mainuose, zoologijos sodas teikia/gauna prieigą prie tikslų ir naujausių mokslinių įrodymų, kuriais turi būti grindžiama išsaugojimo veikla. Kaip pastebima, **ES gerųjų praktikų dokumente**, „kasdienis kolekcijos valdymas taip pat veiksmingiausias, kai yra grindžiamas geriausiomis turimomis žiniomis apie kiekvieną temą“ (Sikkema et al., 2015, 18). Šia išsaugojimo priemone taip pat primenama apie bendradarbiavimo ir įsitraukimo į akredituotų zoologijos sodų asociacijų (pavyzdžiui, WAZA, EAZA) veiklą svarbą, įgyvendinant išsaugojimo iniciatyvas. Kartu akcentuojama ir bendradarbiavimo/partnersyčių su zoologijos sodų bendruomenei nepriklausančiais subjektais (pavyzdžiui, biologine įvairove besirūpinančiomis institucijomis, akademinėmis institucijomis ar gamtosaugos organizacijomis) svarba, tai grindžiant didesne informacijos sklaida ir mainų nauda abiem pusėms.

4.1.4. RŪŠIŲ VEISIMAS, POPULIACIJŲ ATKŪRIMAS, REINTRODUKCIJA

1.4.1. Ar parengtas laukinių gyvūnų populiacijos atkūrimo veiksmų planas, išsikelti konkretūs tokios vykdomos veiklos tikslai?

1.4.2. Ar ruošiamos išsaugojimo veiklos ataskaitos?

Ex situ išsaugojimo veiklos

1.4.3. Ar vykdomi *ex situ* projektai atitinka tokiai veiklai keliamus reikalavimus?

1.4.4. Ar išsaugojimo *ex situ* veiksmai susieti su kokia nors šviečiamąja veikla?

1.4.5. Ar vykdomi *ex situ* projektai proporcingai atitinka zoologijos sodo pajėgumus?

ES gerųjų praktikų dokumente pabrėžiama, kad gyvūnų veisimas nelaisvėje (*ex situ*) savaime nėra išsaugojimo veikla. Išsaugojamasis veisimas *ex situ* apima bendradarbiavimu grindžiamo nykstančių rūšių, kurios įvardytos Lietuvos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių sąrašė⁶ ir (arba) IUCN raudonajame nykstančių rūšių sąrašė, veisimo programas.⁷ Dalyvavimas tinkamose išsaugojimo *ex situ* programose taip pat užtikrinamas teisės aktuose (pavyzdžiui, CITES, ES reglamentu dėl laukinės faunos ir floros rūšių apsaugos kontroliuojant jų prekybą, ES Buveinių ir Paukščių direktyvomis, Laukinės gyvūnijos įstatymu) reglamentuojant ir į griežtai saugomų rūšių sąrašus įtraukiant konkrečių rūšių gyvūnų gaudymą, laikymą ir demonstravimą (Sikkema et al., 2015).

Tinkamam ir sėkmingam išsaugojimo *ex situ* priemonių įgyvendinimui svarbūs aspektai apima: aiškiai apibrėžtus tokios veiklos tikslus; veiksmų plano pasirengimą, įvertinant perkėlimo ir alternatyvių išsaugojimo veiksmų naudą išsaugojimui, sąnaudas bei riziką; viso proceso metu tęsiamus mokslinius tyrimus, ypatingą dėmesį skiriant tam, kad išsaugojimo *ex situ* priemonės būtų įtrauktos į zoologijos sodo ir kitų suinteresuotųjų šalių, su kuriomis bendradarbiaujama, parengtą rūšies veiksmų planą; pasirašytų planų ir protokolų laikymąsi (Sikkema et al., 2015).

Rūšių populiacijų atkūrimu ir reintrodukcija į gamtą ES gerųjų praktikų dokumente laikomas sąmoningas organizmų paėmimas iš vienos vietos ir paleidimas kitoje, atnešant kiekybiškai įvertinamos ir su išsaugojimu susijusios naudos ne tik perkeltiems individams, bet ir rūšiai, populiacijai ar ekosistemai. Vykdamas išsaugojimąjį perkėlimą, zoologijos sodas ir (arba) suinteresuotos šalys, su kuriomis bendradarbiaujama, gali užsiimti: i) rūšies pastiprinimu ir reintrodukcija vietiniame rūšies areale; taip pat ii) išsaugojamąją introdukciją, kas nurodo į pagalbinę kolonizaciją ir ekologinį pakeitimą, ne vietiniame areale. Perkėlimas bendrai laikomas veiksminga išsaugojimo priemone, tačiau akcentuojama, jog jos taikymas privalo būti tinkamai pagrįstas (Sikkema et al., 2015).

1.4.6. Ar zoologijos sodas dalyvauja bendradarbiavimu grindžiamose *ex situ* programose? Jei ne, ar zoologijos sodas gali pagrįsti, kad turimų išteklių/pajėgumų turi pakankamai ir gali vykdyti šią veiklą individualiai (atskiri etatai mokslo darbuotojams, atsirinktos rūšys tokiai veiklai tinkamos ir kt.)

Visuose *ex situ* išsaugojimo veiklos etapuose zoologijos sodas ir susijusios šalys (pvz. valdžios institucijos, gamtosaugos organizacijos, gyvūnų pradininkų tiekėjai, vietos bendruomenės) palaiko glaudų bendradarbiavimą ir užtikrina ilgalaikį planavimą, stebėseną,

⁶ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9f3de7d2aa8811ea8aadde924aa85003?jfwid=-1cwn55rhu>

⁷ Kai kuriais atvejais veisimas nelaisvėje gali būti vykdomas ir kitais sumetimais. Daugiau informacijos pateikiama ES gerųjų praktikų dokumente, 2.2.4.4 skirsnyje apie zoologijos sodų vykdomos išsaugojimo veiklos planavimą)

finansavimą bei gali tai pagrįsti konkrečiais įrodymais, pavyzdžiui, sutarčių ir ataskaitų kopijomis, finansiniais išrašais ir kt. (IUCN, 2013).

In situ išsaugojimo veiklos

1.4.7. Ar vykdomi *in situ* projektai atitinka tokiai veiklai keliamus reikalavimus?

1.4.8. Ar išsaugojimo *in situ* veiksmai susieti su kokia nors šviečiamąja veikla?

1.4.9. Ar vykdomi *in situ* projektai proporcingai atitinka zoologijos sodo pajėgumus?

Svarbiausios ES taikomos išsaugojimo *in situ* priemonės yra tinklas „Natura 2000“ ir Paukščių ir Buveinių direktyvomis sukurta griežtos rūšių apsaugos sistema. Biologine įvairove besirūpinančios institucijos ir zoologijos sodai raginami aktyviai bendradarbiauti įgyvendinant aktyvaus išsaugojimo iniciatyvas, koordinuojamas pagal šias pripažintas sistemas. Tokia veikla gali apimti, pavyzdžiui, tikslinius veiksmus, kuriais siekiama pašalinti grėsmes ir užtikrinti apsaugą, įtvirtinti populiacijos būklę arba atkurti ir faunos, ir floros rūšis ir buveines.

Priklausomai nuo dydžio, išteklių ir tikslų, zoologijos sodai gali imtis įvairiausio masto – nuo teritorinio iki tarptautinio – išsaugojimo *in situ* projektų ir juose dalyvauti. Dideli zoologijos sodai gali tiesiogiai prisidėti prie išsaugojimo *in situ* įvairiu mastu. Mažesnės įstaigos gali labiau specializuotis kurioje nors srityje (pvz., išsamių žinių apie kelias rūšis ar taksonus kaupimo, vietinių rūšių išsaugojimo) ir megzti tvirtesnius vietos, regioninio arba nacionalinio lygmens ryšius tiek su zoologijos sodų bendruomene, tiek su platesne išsaugojimu besirūpinančia bendruomene.

1.4.10. Ar zoologijos sodas dalyvauja bendradarbiavimu grindžiamose *in situ* programose? Jei ne, ar zoologijos sodas gali pagrįsti, kad turimų išteklių/pajėgumų turi pakankamai ir gali vykdyti šią veiklą individualiai (atskiri etatai mokslo darbuotojams, atsirinktos rūšys tokiai veiklai tinkamos ir kt.)

Zoologijos sodas glaudžiai bendradarbiauja su partnerėmis organizacijos ir užtikrina ilgalaikį planavimą, stebėseną, finansavimą bei tai gali pagrįsti konkrečiais įrodymais, pavyzdžiui, sutarčių ir ataskaitų kopijomis, finansiniais išrašais ir kt. (IUCN, 2013).

4.2. ŠVIETIMAS IR MOKYMASIS

Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymas Nr. VIII-498 17 straipsnis:

„12.2. skatinamas visuomenės mokymasis ir švietimas biologinės įvairovės apsaugos srityje, teikiant informaciją apie eksponuojamas laukinių gyvūnų rūšis ir jų natūralias buveines;“

ES Tarybos Direktyvos 1999/22/EB 3 straipsnis:

„skatintų visuomenės mokymą ir švietimą biologinės įvairovės apsaugos srityje, visų pirma teiktų informaciją apie demonstruojamas rūšis ir jų natūralias buveines“

Zoologijos sodų tikrinimo tvarkos aprašas:

„22. <...> Privalomojo zoologijos sodo patikrinimo ataskaitoje turi būti duomenys ir informacija apie:

22.5. visuomenės švietimą biologinės įvairovės apsaugos srityje;

Laukinės gyvūnijos įstatymo (1997) 17 straipsnio 12 dalies 2 punkte nurodoma, kad zoologijos sodai turi skatinti visuomenės mokymąsi ir švietimą biologinės įvairovės išsaugojimo srityje, suteikdami informaciją apie eksponuojamas laukinių gyvūnų rūšis ir jų natūralias buveines. Remiantis **Tvarkos aprašu** (2002), biologinės įvairovės išsaugojimo priemonių įgyvendinimas vertinamas planinio patikrinimo metu, patikrinimo ataskaitoje pateikiant informaciją ir duomenis apie Laukinės gyvūnijos įstatymo 17 straipsnio 12 dalies 2 punkte išdėstytus reikalavimus zoologijos sodams. Galiojanti redakcija nenurodo, kaip tokius reikalavimus atitikti praktikoje (ko tikimasi iš zoologijos sodų), bei Komisijai patikrinti planinio patikrinimo metu (į ką turėtų būti atsižvelgiama, vertinant praktinį tokių reikalavimų įgyvendinimą).

Jungtinės Karalystės Zoologijos sodų ekspertų komiteto vadove (2012) pabrėžiama rašytinės švietimo strategijos nauda ir pateikiami praktiniai pavyzdžiai, kaip šį dokumentą parengti. Pavyzdžiui, išskiriami švietimo tikslai, kurie gali būti įtraukti į zoologijos sodo strategiją:

- sužadinti, sužavėti ir sudominti žmones gamtos pasauliu;
- skatinti visuomenės supratingumą gamtos saugos klausimais;
- įkvėpti visuomenę imtis veiksmų, padėsiančių spręsti gamtos saugos problemas.

Siekiant išvengti subjektyvaus vertinimo, zoologijos sodui siūloma švietimo programas vertinti ne tik atsižvelgiant į mokytojų ir lankytojų pastabas, bet ir renkant empirinius įrodymus. Pavyzdžiui, lankytojams gali būti pateikiama grįžtamojo ryšio forma, kurios

atsakymus zoologijos sodas reguliariai analizuotų, arba išsamesnis klausimynas skirtas nustatyti kaip tikslingą auditoriją veikia šviečiamieji pranešimai ir kaip sėkmingai buvo pasiekti norimi rezultatai (DEFRA, 2012c).

- **ES gerųjų praktikų dokumentas** pažymi, kad Zoologijos sodai šviečiamąją veiklą gali vykdyti formaliais (pvz. stovyklos, bendradarbiavimas su universitetas) ir neformaliais (pvz. interneto svetainė, socialiniai tinklai) metodais (Sikkema et al., 2015, 31).

2.1. Ar skatinamas visuomenės mokymasis ir švietimas biologinės įvairovės apsaugos srityje?

2.2. Ar zoologijos sodo kaip įstaigos tikslai atitinka ES Zoologijos sodų direktyvoje nustatytus švietimo tikslus?

2.2.1. Ar jie atspindi švietimo planus, kurių zoologijos sodas laikosi siekdamas su išsaugojimu susijusių švietimo tikslų?

2.3. Ar švietimo planas atrodo tinkamas, atsižvelgiant į zoologijos sodo ypatybes, dydį ir išteklius?

2.3.1. Ar jame nustatyti konkretūs švietimo tikslai, veiklos trukmė ir vertinimo sistemos?

2.3.2. Ar siunčiamos žinutės atitinka zoologijos sodo ypatybes ir ES Zoologijos sodų direktyvos tikslus?

2.3.3. Ar jame, jei tinka, atsižvelgiama į ES ir Lietuvos su gamtosauga susijusio švietimo tikslus ir priemones?

2.4. Ar šviečiamoji veikla, į kurią tiesiogiai įtraukiami gyvūnai, yra pagrįsta ir vykdoma atsižvelgiant į švietimo ir sąmoningumo ugdymo aspektą?

2.4.1. Ar tokia veikla vykdoma taikant tinkamus aukštais standartais grindžiamo gyvūnų laikymo metodus?

2.5. Ar zoologijos sode vykdant švietimo ir komunikacijos veiklą formuojamas tinkamas gyvūnų įvaizdis?

Skatindamas visuomenės mokymąsi ir švietimą biologinės įvairovės apsaugos srityje, zoologijos sodas vykdo tiesiogiai su biologinės įvairovės išsaugojimo klausimais susijusias visuomenės švietimo programas; informuoja apie kasdienių įpročių poveikį biologinės įvairovės išsaugojimui ir veiksnius, kurių visuomenė gali imtis, ypač jei tas poveikis

neigiamas; skelbia apie aplinkosauginę, ekonominę, kultūrinę ir savaiminę biologinės įvairovės naudą bei šviečia visuomenę apie tinkamus elgesio su laukiniais gyvūnais būdus, siekiant prisidėti prie biologinės įvairovės išsaugojimo (Sikkema et al., 2015).

Savo ruožtu zoologijos sodas taip pat užtikrina, kad gyvūnai vaizduojami natūraliai, pagarbiai ir neskatinant netinkamo elgesio su laukiniais gyvūnais, įskaitant ir konkrečių laukinių rūšių tiesioginį kontaktą su lankytoju, nes tai turi neigiamą poveikį šių rūšių gerovei. Išryškinant gerąją praktiką zoologijos sode, lankytojai taip pat mokomi geros namuose laikomų gyvūnų priežiūros ir bendrai teigiamo požiūrio į gyvūnų priežiūrą, o tai apima ir paaiškinimą, kad egzotiškos rūšys paprastai nėra tinkamos laikyti kaip gyvūnus augintinius (DEFRA, 2012c).

EAZA biologinės įvairovės apsaugos švietimo standartuose (2016) rekomenduojama visuomenės švietimo biologinės įvairovės apsaugos srityje plane nusistatyti konkrečius išmatuojamus mokymosi rezultatus, pagal kuriuos vėliau būtų galima veiklos efektyvumą vertinti. Mokymosi rezultatai apibrėžiami kaip numatomi arba pasiekti programų rezultatai arba zoologijos sodo tikslų įgyvendinimas. Pavyzdiniai rodikliai - žinių ir supratimo, įgūdžių, požiūrių ir vertybių pokyčiai, įkvėpimas ir kūrybiškumas; veikla, elgesys ir progresas. Šie rezultatai būti paruošti remiantis S.M.A.R.T. metodika:

S

specific

konkretus

M

measurable

pamatuojamas

A

achievable

įgyvendinamas

R

relevant

prasmingas

T

timely

apibrėžtas laike

Rezultato formuluotė remiantis ne S.M.A.R.T. metodika: „*Padidinti zoologijos sodo lankytojų skaičių.*“

Rezultato formuluotė remiantis S.M.A.R.T. metodika: „*Padidinti 2022 m. liepos mėnesio zoologijos sodo lankytojų skaičių 1000 lankytoju (lyginant su 2021 m. liepos mėnesio lankytojų skaičiumi). Šis tikslas bus pasiektas kiekvieną 2022 m. birželio mėnesio savaitę zoologijos sodo Facebook ir Instagram paskyrose pasidalinant trimis reklaminiais įrašais apie zoologijos sode vykdomas, lankytojams skirtas, švietimo biologinės įvairovės srityje programas.*“

Taip pat minima, kad zoologijos sodas turėtų galėti parodyti, kad naudojami įvairūs informacijos pateikimo metodai, kurie patenkina skirtingas zoologijos sodo lankytojų auditorijas ir jų poreikius. Pavyzdžiui, nuolatinės arba laikinos parodos, garso/vaizdo

pristatymai, interaktyvūs ekranai, zoologijos sodo leidiniai bei zoologijos sodo darbuotojų pranešimai. Dokumente pateikiama išsamesnė informacija apie zoologijos sodų lankytojų grupių identifikaciją ir pritaikymą atsižvelgiant į išteklius.

Tarptautinės zoologijos sodų pedagogų asociacijos (IZE) ir WAZA parengtoje **Išsaugojimo įgūdžių ugdymo strategijoje** (2020), pateikiamas išsamus atvejo analizių rinkinys. Siūloma pokyčių įgyvendinimą matuoti atsižvelgiant į tikslinės auditorijos žinias ir supratimą, nuostatas ir vertybes, veiksmus ir elgesį, mokslinius ir asmeninius įgūdžius. Dokumente pateikiamos keturios pagrindinės rekomendacijos, kurias įgyvendindamas zoologijos sodas gali skatinti visuomenės mokymąsi ir švietimą biologinės įvairovės apsaugos srityje:

Zoologijos sodas turėtų rinkti ir dalintis įvairiais įrodymais, pagrindžiančiais, kaip jis vykdo švietimo planą.

Zoologijos sodas turėtų įvertinti savo programas efektyvumą ir įvairiuose vykdomos veiklos etapuose.

Zoologijos sodas turėtų pasistengti atlikti įvairius įrodymais pagrįstus tyrimus, siekiant parodyti gamtosaugos švietimo zoologijos soduose ir akvariumuose poveikį žmonių žinioms,

Zoologijos sodas turėtų siekti užmegzti partnerystę su išorės organizacijomis ir akademinėmis institucijomis, kad galėtų vykdyti socialinius tyrimus ir vertinimo projektus atžvilgiu.

Žemiau pateikiamos kelios **WAZA ir IZE švietimo strategijoje** (2020) rekomenduojamos su zoologijos sodais susijusios aplinkos ir išsaugojimo problemos, kurių tema galėtų vykti mokymas ir švietimas:

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS PRARADIMAS: masinis išnykimas, populiacijos žlugimas, nelegali ir legali prekyba laukiniais gyvūnais, medžioklė ir brakonieravimas, invazinės rūšys, tradicinė medicina.

KLIMATO KAITA: koks poveikis, keičiantis klimatui daromas žmonėms, laukinei gamtai ir laukinėms vietoms; temperatūros kaita.

ATSINAUJINANTYS IR NEATSINAUJINANTYS GAMTOS IŠTEKLIAI: pavyzdžiui, pernelyg intensyvi žvejyba ir masinė mėsos gamyba.

JŪRŲ IR GĖLO VANDENS IŠSAUGOJIMAS: pavyzdžiui, saugomų jūrų teritorijų svarba ir vandenynų rūgštėjimas; kodėl vandenynų ir gėlųjų vandenių sveikata yra gyvybiškai svarbi tiek rūšių, tiek žmonių sveikatai.

TARŠA: pavyzdžiui, švietimas apie plastiką, šiukšles, balionų daromą žalą, mikroplastiko poveikį vandens taršai.

MIŠKŲ NAIKINIMAS: pavyzdžiui, vietinių ir tarptautinių buveinių praradimas; žemės ūkis ir monokultūra, pavyzdžiui, palmių aliejaus poveikis rūšims ir buveinėms.

ŽMOGAUS SVEIKATA IR TEISĖS: pavyzdžiui, zoonozinės ligos (zoonozės), žmogaus teisės.

ŽMONIŲ SAŪVEIKA SU LAUKINĖ GYVŪNA IR APLINKA: žmogaus ir laukinės gamtos konfliktas, atsakingas ekoturizmas, žmonių vykdomas laukinių gyvūnų išnaudojimas (pvz., nuotraukos su gyvūnais), naminiai ir laukinės gamtos konfliktai (pvz., naminių kačių ir šunų poveikis laukinei gamtai).

TVARŪS SPRENDIMAI: pavyzdžiui, alternatyvūs energijos šaltiniai, mėsos vartojimo mažinimas, tvari žvejyba, kompostavimas, pakartotinis naudojimas, perdirbimas, atsakingas transporto priemonių naudojimas ir įpročių keitimas.

San Diego zoologijos sodo sudarytas **CARE išsaugojimo veiksmų planas** (2021) išskiria šešias sritis, skatinančias visuomenės mokymą ir švietimą biologinės įvairovės srityje, ir jų rezultatų vertinimą atsižvelgiant į lankytojų rezultatus. Dokumente pateikiamas šablonas ir pildymo pavyzdys, kuriuo naudojantis zoologijos sodas gali sudaryti programą atsižvelgiant į turimus resursus ir zoologinės kolekcijos dydį.

2.6. Ar zoologijos sode visuomenės švietimas skatinamas, teikiant informaciją apie eksponuojamas laukinių gyvūnų rūšis ir jų natūralias buveines?

2.7. Ar įstaigos švietimo programose atsižvelgiama į zoologijos sodų vaidmenį į biologinės įvairovės išsaugojimo srityje?

2.8. Ar gyvūnų kolekcija tinkamai identifikuojama ir pristatoma visuomenei?

2.9. Ar botaninė kolekcija tinkamai identifikuojama ir interpretuojama visuomenei?

2.10. Ar ekspozicijų ženklai ir kita šviečiamoji medžiaga tinkamai prižiūrimi?

2.11. Jei institucija dalyvauja Europos nykstančių rūšių programoje (EEP)⁸, ar ant gyvūnų aptvarų esantys ženklai nurodo, kad atitinkamas gyvūnas yra EEP programos dalis?

Informuodamas apie eksponuojamas laukinių gyvūnų rūšis ir jų natūralias buveines, zoologijos sodas prie kiekvieno eksponato pateikia teisingą bendrinį ir mokslinį rūšies pavadinimą, pagrindinę ekologinę informaciją, išsaugojimo būklę, remiantis IUCN raudonajame nykstančių rūšių sąrašė⁹ ir, jei tai vietinė rūšis, Lietuvos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių sąrašė pateikta informacija, bei išsaugojimui kylančias grėsmes. Zoologijos sodas taip pat informuoja apie rūšies natūralias buveines, t. y. rūšies geografinį arealą, buveinių pobūdį ir grėsmes, tinkamai identifikuoja ir pateikia informaciją apie turimą botaninę kolekciją.

Priklausomai nuo turimų išteklių, zoologijos sodas gali pateikti papildomą informaciją, jei, pavyzdžiui: laikoma rūšis priskiriama prie invazinių svetimų rūšių; eksponuojami gyvūnai buvo konfiskuoti ar išgelbėti; konkrečios rūšies kaip gyvūnų augintinių laikymas kelia su išsaugojimu susijusių iššūkių, nes išsaugojimui skirti ištekliai panaudojami gyvūnams konfiskuoti ar gelbėti; visuomenės elgesys turi tiesioginės įtakos konkrečios rūšies išsaugojimui; konkrečios rūšies gyvūnai panaudojami, gaminant laukinių gyvūnų suvenyrus arba nelegalius laukinių gyvūnų produktus.

Tiek visuomenės mokymosi ir švietimo biologinės įvairovės apsaugos srityje skatinimas, tiek informacijos apie eksponuojamas laukinių gyvūnų rūšis ir jų natūralias buveines teikimas matomi kaip integrali zoologijos sodo dalis. Vadinasi, kaip pastebima Jungtinės Karalystės **Zoologijos sodų ekspertų komiteto vadove** (2012), šiais veiklas vykdo ne tik už jas atsakingi asmenys, pavyzdžiui, „švietimo ir edukacinių programų skyrius“. Prie to prisideda visi darbuotojai, ypač zoologijos sodo prižiūrėtojai, pavyzdžiui, dalindamiesi savo patirtimi ir žiniomis su lankytojais jų vizito metu. Mokymosi aplinka (priemonės), aptvarų dizainas, gyvūnų kolekcija ir netgi komercinė veikla zoologijos sode yra veiksniai, kurie daro įtaką švietimui (DEFRA, 2012c). Dėl to į juos turi būti atsižvelgiama, įgyvendinant švietimo srities įsipareigojimus ir juos vertinant patikrinimo metu.

EAZA biologinės įvairovės apsaugos švietimo standartuose (2016) paaiškinama, kad kaip minimalus tikslis informacijos pateikimas ant rūšių ženklų turi būti nurodytas bent rūšies

⁸ **Europos nykstančių rūšių programa** (angl. *European Endangered Species Programme*) - gyvūnų populiacijos valdymo programa. Nors dalyvavimas Europos nykstančių rūšių programoje daugiausia skirtas EAZA nariams, į šias programas gali būti įtraukti ir asociacijai nepriklausantys zoologijos sodai. Tačiau tokiems zoologijos sodams taikoma daugiau apribojimų (pvz., leidimas laikyti gyvūnus tik švietimo tikslais, jų neveisiant), taip pat jie gali dalyvauti ne visose programose.

⁹ Daugiau informacijos: <https://www.iucnredlist.org/>

pavadinimas (tiek mokslinis, tiek įprastas), jos natūrali buveinė ir kai kurios biologinės savybės bei išsami informacija apie jos apsaugos būklę.

Atsižvelgiant į didėjantį biologinės įvairovės nykimą, mokslinė bendruomenė ragina zoologijos sodus neapsiriboti tradiciniu turiniu pateikiant mokomąją medžiagą - skatinami interaktyvūs skaitmeniniai ekranai ir gyvūnų prižiūrėtojų pristatymai. Tos pačios rekomendacijos pateikiamos turiniui – nebeužtenka dėmesio skirti tik pagrindiniams faktams apie gyvūnus (pvz., rūšies pavadinimas, buveinė, socialinė grupė), dabar zoologijos sodai raginami į edukacines veiklas įtraukti informaciją apie gamtosaugos grėsmes ir tai, ką lankytojai gali padaryti, kad padėtų išsaugoti gyvūnų rūšis (Mellish et al., 2019).

2.12. Ar šviečiamosios veiklos ataskaitoje aiškiai nurodyti zoologijos sodo vykdomos šviečiamosios veiklos rezultatai?

2.12.1. Ar joje aprašyta visa zoologijos sodo vykdoma šviečiamoji veikla ir tinkamai bei išsamiai nurodyta vykdant tokią veiklą teikiama informacija?

2.12.2. Ar joje įvertinama vykdyta veikla ir apibendrinama vykdant veiklą įgyta patirtis?

Pagal **ES gerųjų praktikų dokumentą**, maksimizuojant zoologijos soduose vykdomų švietimo ir visuomenės sąmoningumo skatinimo potencialą, svarbus holistinis požiūris į švietimą bei taikomų priemonių/veiksmų rinkinys, kuris kiekvienu atveju įgyvendinamas/tikrinamas, atsižvelgiant į zoologijos sodo ypatumus ir pajėgumus. Svarbus ir atidus planavimas, išsikeliant aiškius veiklos tikslus, juos deklaruojant ir atitinkamai planuojant veiksmus visuomenės sąmoningumo didinimo ir švietimo biologinės įvairovės išsaugojimo srityje (Sikkema et al., 2015). Rašytinis veiksmų planas ir veiklos atskaitos zoologijos sodui padeda kryptingai judėti savo išsikeltų švietimo srities tikslų link, pasiekti įvairias lankytojų grupes, įvertinti vykdomos veiklos sėkmę ir bendrai užtikrinti, kad jo vykdoma šviečiamąją/edukacinę veiklą būtų prisidedama prie **ES Direktyvos** (Tarybos Direktyva 1999/22/EB) tikslų įgyvendinimo ir įvykdomi **Laukinės gyvūnijos įstatyme** (1997) numatyti reikalavimai šioje srityje.

Be pagrindinių rašytinių dokumentų pasirengimo, švietimo veiklos potencialas maksimizuojamas, turint už šviečiamąją veiklą atsakingą darbuotoją (arba visą skyrių, priklausomai nuo turimų resursų), iš anksto pasirengti edukacines programas ir medžiagą (formaliam/neformaliam) ugdymui bei nusimatyti tokiai veiklai ir (arba) ištekliams skirtą erdvę zoologijos sode ir (arba) už jo ribų (Sikkema et al., 2015). Bendrai, pasirinktų švietimo priemonių/veiksmų rinkinys turi būti skirtas plačiajam lankytojų ratui, įtraukiant ir vaikus, tačiau jų neišskiriant kaip vienintelės tikslinės auditorijos ir pripažįstant kiekvieno lankytojo

mokymosi galimybes/potencialą apsilankymo zoologijos sode metu. Papildomos rekomendacijos kaip zoologijos sodas gali įsivertinti įgyvendinamų švietimo veiklų efektyvumą pateikiamos **Viktorijos zoologijos sodo edukacinių modelių veiksmingumo įvertinimo gairėse** (Dunn et al., 2013), pavyzdžiui, lankytojų apklausos, mokinių, kurie atsakė į klausimus teisingai procentas, gyvūnų prižiūrėtojams užduodami klausimai.

Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (2012a) pažymima, kad zoologijos sodai privalo turėti rašytinę švietimo strategiją, kurios kokybė vertinama pagal tai ar apsilankymas zoologijos sode suteikia galimybę: skatina entuziazmą domėtis ir susipažinti su gamta, įkvepia lankytojus veikti; žmonėms pažvelgti į gamtos pasaulio dalį; plėsti gamtos pažinimą; iliustruoja biologinę įvairovę; susipažinti su gamtos apsaugos problemomis, darančiomis įtaką laukinei gamtai.

2.13. Ar po paskutinio patikrinimo padaryta tinkama pažanga atsižvelgiant į ataskaitoje nurodytos šviečiamosios veiklos kiekybę, kokybę ar rezultatus?

Tvarkos apraše nurodoma, kad patikrinimo ataskaitoje yra įvardijamos rekomendacijos, kokių priemonių turi imtis zoologijos sodo tvarkytojas, kad užtikrintų zoologijos sodams keliamų reikalavimų vykdymą. Šiuo atveju referuojama į taikomas švietimo srities priemones/veiksmus, jų kiekybę/kokybę ir (arba) rezultatus.

4.3. GYVŪNŲ GEROVĖ

Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymas Nr. VIII-498 17 straipsnis:

„12.3. laikomi gyvūnai būtų įkurdinti sąlygomis, kurios atitinka šių gyvūnų rūšių įkurdinimo biologinius, fiziologinius, etologinius ir apsaugos reikalavimus pagal Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklės ir Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą;

12.4. gyvūnai laikomi, šeriami ir girdomi pagal jų fiziologinius poreikius, taikomos biologinio saugumo priemonės, užtikrinama tinkama gyvūnų sveikatos būklė ir nuolatinė jų priežiūra, vykdomos prevencinės ir gydamosios veterinarinės priežiūros ir mitybos programos, prireikus gydymas ir vakcinavimas.

14. Kai leidimo įkurti zoologijos sodą turėtojas zoologijos sodų patikrinimų metu nepateikia teisėtą laukinių gyvūnų rūšių įsigijimą ir (ar) jų kilmę patvirtinančių dokumentų arba visame zoologijos sode arba <...>.“

ES Tarybos Direktyvos 1999/22/EB 3 straipsnis:

„savo gyvūnus įkurdintų tokiomis sąlygomis, kurios atitiktų konkrečioms rūšims keliamus biologinius ir apsaugos reikalavimus ir, inter alia, įrengtų geresnius, rūšims pritaikytus aptvarus; ir vykdydamos išplėstą prevencinės ir gydamosios veterinarinės priežiūros bei mitybos programą, laikytusi griežtų gyvulininkystės standartų,“

Zoologijos sodų tikrinimo tvarkos aprašas:

„21. <...> privalo pateikti visus dokumentus, duomenis ir informaciją, susijusius su zoologijos sodo gyvūnų laikymu ir įsigijimu <...>.

22. <...> Privalomojo zoologijos sodo patikrinimo ataskaitoje turi būti duomenys ir informacija apie:

22.1. gyvūnų sveikatą, jų laikymo ir gyvenimo sąlygas, gyvūnų ir visuomenės (lankytojų) saugumą;“

Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklių 4 priedas Gyvūnų laikymo nelaisvėje bendrieji reikalavimai:

„1. Laukinius gyvūnus (toliau – Gyvūnai) laikant nelaisvėje, turi būti atsižvelgiama į rūšių biologinius poreikius ir rūšiai būdingą socialinį jautrumą.

2. Patalpų, voljerų, aptvarų, narvų, baseinų, terariumų ir kitų patalpų, kuriose laikomi gyvūnai (toliau – Patalpos), minimalūs dydžiai nelaisvėje laikomiems gyvūnams nustatyti 1 lentelėje „Nelaisvėje laikomų laukinių gyvūnų patalpų minimalūs dydžiai“. Jeigu šioje lentelėje nėra konkrečios rūšies, jai taikomi patalpų minimalūs dydžiai, kurie nustatyti panašaus dydžio ir panašios sisteminės grupės gyvūnams.

3. Nelaisvėje laikant gyvūnus:

3.1. laikymo patalpos turi tenkinti visus gyvūnų poreikius ir nevaržyti jų gyvybinių funkcijų ir veiklos;

3.2. gyvūnai turi nepatirti skausmo, streso, nepatogumų;

3.3. turi būti atsižvelgiama į natūralius kiekvienos rūšies gyvybinius ciklus, temperatūros režimą, šviesos ir tamsos proporcijas. Trūkstant natūralaus apšvietimo, jis kompensuojamas dirbtine šviesa;

3.4. gyvūnams susirgus, jie turi būti gydomi, suteikiama veterinarinė pagalba. Sergantiems gyvūnams karantinuoti turi būti sudarytos sąlygos laikyti juos atskirai nuo sveikų gyvūnų;

3.5. gyvūnus laikant lauko aptvaruose ar voljeruose, turi būti sudaromos sąlygos apsaugoti juos nuo skersvėjų, kritulių, saulės, kitų stresą sukeliančių dirgiklių;

3.6. gyvūnai maitinami periodiškai pilnaverčiu kiekvienai rūšiai ar rūšių grupei būdingu maistu, nuolat aprūpinami vandeniu (žinduoliai ir paukščiai turi nuolat turėti vandens, ropliai – pagal rūšies biologinius ypatumus) bei maisto įsisavinimui būtinomis medžiagomis (gastrolitais ir kt.). Veisiamiems, besiruošiantiems žiemos įmygiui, sergantiems ir karantinuojamiems gyvūnams sudaromi atskiri racionai, kurie pakeičiami, pasikeitus gyvūno fiziologinei būsenai ar sveikatos būklei.

4. Draudžiama kartu laikyti giminingų, galinčių laisvai kryžmintis rūšių gyvūnus, išskyrus atvejus, kai pagal šių Taisyklių reikalavimus yra gautas Leidimas naudoti laukinius gyvūnus kryžminimui (Taisyklių 5 priedas).

5. Laikant nelaisvėje laukinius gyvūnus, turi būti užtikrinama, kad gyvūnai neištrūktų ir neturėtų galimybių ištrūkti į laisvę; būtų užtikrinamas lankytojų saugumas (zoologijos soduose ir lankomuose voljeruose, aptvaruose ir kituose objektuose, kuriuose laikomi laukiniai gyvūnai).“

4.3.1. TINKAMOS APLINKOS UŽTIKRINIMAS

3.1.1. Ar visi laikomi gyvūnai įkurdinti sąlygomis, kurios atitinka šių gyvūnų rūšių įkurdinimo biologinius, fiziologinius reikalavimus pagal Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles ir Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą?

Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklės (D1-533/B1-310 Dėl Laukinių Gyvūnų Naudojimo Taisyklių Patvirtinimo, 2011) ir **Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymas** (VIII-500 Lietuvos Respublikos Gyvūnų Gerovės ir Apsaugos Įstatymas, 1998) nenurodo, kas laikoma biologiniais, fiziologiniais, ar etologiniais poreikiais. **ES gerųjų praktikų dokumentas** biologinius poreikius apibūdina kaip poreikius, užtikrinančius individo galimybę išgyventi ir daugintis (Sikkema et al., 2015). Zoologijos sodo kontekste, tai reiškia tinkamų išteklių parūpinimą. Šie poreikiai toliau skirstomi į:

Fiziologinius poreikius - kuriais užtikrinama individo fiziologinė pusiausvyra pvz., maistas, vanduo, galimybė poruotis, prieglobstis ir kt. Šiuos poreikius galima pamatuoti atsižvelgiant į tokius rodiklius, kaip pulso dažnis, temperatūra, kraujospūdis, kvėpavimo dažnis.

Etologinius poreikius - elgsenos poreikiai susiję su natūralios elgsenos raiška, kurią užgniaužus gali atsirasti nepasitenkinimo požymių. Šiuos poreikius galima pamatuoti stebint gyvūno elgseną.

Fiziologinių ir etologinių poreikių užtikrinimo stebėjimas leidžia įvertinti gyvūno gerovę, gauti naudingos informacijos, kaip atitinkamos rūšies gyvūnai įveikia su aplinka susijusius iššūkius.

ES gerųjų praktikų dokumentas išskiria kelis matavimo būdus:

Neinvaziniai metodai - kortizolio lygio nustatymas iš išmatų, šie metodai dažnai priskiriami kaip tinkamesni, siekiant išvengti gyvūno stresinės reakcijos, kylančios imant mėginius ir galinčios paveikti tyrimo rezultatų tikslumą.

Alternatyvūs ir šiuolaikiški metodai - dresuoti gyvūnus veterinarinėms procedūroms, kad gyvūnai savo noru leistų iš atitinkamų kūno dalių paimti biologinės medžiagos mėginius. Kai tai neįmanoma, galima taikyti patvirtintus mėginių ėmimo protokolus, kad procedūros metu būtų sukeliama kaip įmanoma mažiau streso (Ibid).

3.1.1.1. Ar aplinkos temperatūra tinkama laikomoms gyvūnų rūšims?

3.1.1.2. Ar užtikrinama tinkama ventiliacija ir apšvietimas?

3.1.1.3. Ar aplinkos drėgmė tinkama laikomoms gyvūnų rūšims?

Šių klausimų vertinimas priklauso nuo konkrečios gyvūno rūšies. Pavyzdžiui, pagal **Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles** (2011), reikalavimai varliagyviams laikomiems nelaisvėje, temperatūros ir vandens (drėgmės) režimas turi atitikti kiekvienos laikomos rūšies natūralių gyvenimo sąlygų reikalavimus, tačiau aukštomis temperatūroms atsparūs tropikų varliagyviai negali būti laikomi žemesnėje nei 26°C laipsnių temperatūroje, terariumai turi būti periodiškai vėdinami. Pagal tas pačias taisykles, roplių laikymo vietose oro temperatūra ir oro drėgmė turi būti periodiškai matuojami. Nėra pažymima kaip dažnai šie matavimai turėtų vykti, taigi gerosios praktikos atsižvelgia į ekspertinę vertintojų nuomonę, priklausomai nuo laikomų gyvūnų rūšių poreikių. **ES gerųjų praktikų dokumentas** rekomenduoja zoologijos sodams šią informaciją žymėti zoologijos sodo žurnale, prižiūrėtojų ataskaitose, užrašuose ir t.t. taip užtikrinant nuoseklų informacijos kaupimą (Sikkema et al., 2015).

3.1.4. Ar visų gyvūnų laikymo vietų infrastruktūra ir įranga yra pakankama, kad visi gyvūnai turėtų, kur pasislėpti ir atsitraukti tiek nuo lankytojų, tiek nuo kartu laikomų rūšių?

3.1.4.1. Ar gyvūnų laikymo vietų gerovė yra užtikrinama ištisus metus, atsižvelgiant į laikomos rūšies poreikius pvz. hipernacija?

EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose ir **ES gerųjų praktikų dokumente** pabrėžiama tinkama aptvaro infrastruktūra užtikrinant, kad laikoma gyvūnų rūšis turėtų kur pasislėpti. Tinkamumas vertinamas ekspertų, atsižvelgiant į rūšies gyvenimo aplinką, socialinės grupės dydį ir dinamiką (EAZA, 2019b; Sikkema et al., 2015). **Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklėse** (2011) išskiriamos kelios gyvūnų rūšys, kurioms reikalavimai apibrėžiami detaliau. Pavyzdžiui, ropliams turi būti sudarytos sąlygos slėptis po akmenimis, tarp lapų, neturi būti aštrių briaunų, duriančių, pjaunančių paviršių. Taisyklėse taip pat pažymima, kad turi būti sudaromos sąlygos ramybės stadijos ciklams (jeigu reikia) (žiemos miegui), taip pat jauniklių auginimui.

3.1.6. Ar visi laikomi gyvūnai įkurdinti sąlygomis, kurios atitinka šių gyvūnų rūšių įkurdinimo etologinius reikalavimus pagal Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles ir Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą?

3.1.6.1. Ar naudojamos aplinkos gerinimo priemonės (pvz., galimybė laiptoti, tyrinėti)?

Gyvūnų veiklos trūkumas **EAZA Zoologijos sodų administravimo vadove** (2013) yra išskiriamas kaip vienas gyvūnų, laikomų zoologijos soduose, streso ir prastos gerovės požymis. Negalėjimas elgtis pagal prigimtį dėl stimuliacijos trūkumo ar fizinio apribojimo

pasireiškia netipine gyvūno elgsena. Pavyzdžiui, pasikartojantis vaikščiojimas palei tvorą, plunksnų pešiojimas, galvos purtymas ilgesnį laiką nei įprastai. Natūralų elgesį (pavyzdžiui, galimybę medžioti, žaisti, laiptoti, tyrinėti) apibūdina etologiniai poreikiai (Dawkins, 1998). Minėtame dokumente pabrėžiama, kad gyvūno gyvenimą zoologijos sode būtų galima praturtinti įvairiais būdais, kurie nebūtinai turi būti brangūs ar reikalauti daug žmogiškųjų resursų. 4.3 skyriuje išvardyti keturi pagrindiniai užimtumo skatinimo tipai: *nauji daiktai, maisto pateikimas, sensorinis praturtinimas, aptvaro dizainas*.

ES gerųjų praktikų dokumente pateikiami išsamūs aplinkos gerinimo pavyzdžiai (Sikkema et al., 2015). Tai ypač aktualu vykdant išsaugojimo programas, nes neužtikrinant aplinkos gerinimo priemonių kyla rizika, kad gyvūnai praras išgyvenimui natūraliomis sąlygomis būtinus įgūdžius. Svarbu, kad aplinkos gerinimo priemonės būtų planuojamos tikslingai. Kaip vienas gerųjų pavyzdžių išskiriama **S.P.I.D.E.R.¹⁰ metodas** – Amerikos zoologijos sodų ir akvariumų asociacijos (toliau — AZA) pasiūlyta pavyzdinė valdymo sistema, apimanti šiuos etapus: tikslų nustatymo, planavimo, įgyvendinimo, dokumentavimo, vertinimo ir elgsenos tikslų pritaikymo.

3.1.7. Ar vykdomas gyvūnų dresavimas? Jei taip, ar dresavimas atitinka Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo reikalavimus?

ES gerųjų praktikų dokumente pažymima, kad zoologijos soduose laikomų gyvūnų dresavimas dažniausiai vykdomas dėl su konkrečiais laikymo ir veterinarinės priežiūros aspektais susijusių priežasčių, taip pat siekiant užtikrinti pozityvų prižiūrėtojų ir gyvūnų ryšį, pasirūpinti kognityviniu aplinkos gerinimu ir vykdyti visuomenės švietimą. Dokumente išsamiau apžvelgiami dresavimo veiklos pavyzdžiai, siekiama užtikrinti, kad dresavimu užsiima kompetentingi dresuotojai, kurie nusimano apie gyvūno rūšies anatominius, elgsenos ir kognityvinius gebėjimus ir niekada nenaudoja objektų arba suvaržymo ar dresavimo metodų, kurie kenkia gyvūnų gerovei. Per dresavimo užsiėmimus naudojamas maistas turėtų būti dienos raciono dalis (Sikkema et al., 2015).

Lietuvoje, **Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymas** (1998) draudžia gyvūnų mokymą ir dresavimą, sukeltą jiems skausmą ir baimę, naudojant dirbtinai žalojančias ar skausmą, kančią sukeliančias priemones.

3.1.8. Ar visi laikomi gyvūnai įkurdinti sąlygomis, kurios atitinka šių gyvūnų rūšių įkurdinimo apsaugos reikalavimus pagal Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles ir Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą?

¹⁰ Daugiau informacijos: <http://www.animalenrichment.org/spider/>

3.1.8.1. Ar vandens gyvūnų laikymo vietose yra matuojami ir kontroliuojami vandens kokybės parametrai, užtikrinama gyvūnų poreikius atitinkanti vandens kokybė?

3.1.8.2. Ar užtikrinamos atitinkamos atsarginės gyvybės palaikymo priemonės avarinių situacijų metu?

3.1.8.3. Ar maistas tinkamai laikomas virtuvėje ir sandėliuose? Pavyzdžiui, naudojant sandariai uždaromus indus sumažėja kenkėjų patekimo rizika.

EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartai (2019) pažymi, kad geroms sanitarinėms sąlygoms, siekiant sumažinti ligos ar ligų perdavimo riziką, būtina skirti ypatingą dėmesį gyvūnų aptvarų ir juose esančios įrangos valymui. Vandens gyvūnų atveju – atliekant reguliary vandens kokybės stebėjimą. Konkretūs parametrai priklauso nuo laikomos gyvūnų rūšies pvz. vandens žinduoliai, sausumos žinduoliai.

ES gerųjų praktikų dokumente kalbama apie vandens sistemų kokybės kasdienę stebėseną, veiksmingą korekcijos sistemą bei atitinkamų parametrų registravimą (pvz., temperatūrą, druskingumą, chloro kiekį, ozono kiekį ir (arba) oksidacijos-redukcijos reakcijas, halogenų jonų kiekį, pH, nitritų, amoniako, deguonies kiekį). Naujai įkurtus akvariumus reikia stebėti atidžiau nei stabilesnes aplinkas. Atliekant vizualinę inspekciją, komisijos nariai gali atsižvelgti į netinkamos vandens kokybės ar dezinfekcinių medžiagų pertekliaus sukeltus odos ir akių pažeidimus. Siekiant, kad gyvybės palaikymo sistemų (ypač akvariumuose) veikimas nesutriktų arba sugedus sistemai aplinkos kokybė nepablogėtų, **svarbios atsarginės gyvybės palaikymo sistemos**, kurias zoologijos sodai užtikrina pagal laikomų gyvūnų rūšių poreikius (Sikkema et al., 2015).

Lietuvoje atskiros taisyklės zoologijos soduose laikomų vandens gyvūnų kokybei nustatytos nėra, tačiau **VMVT interneto puslapyje**¹¹ bei **Lietuvos vandens įstatyme (VIII-474 Lietuvos Respublikos Vandens Įstatymas, 1997)** pabrėžiama biologinio saugumo užtikrinimo svarba laikant akvakultūrinės rūšis.

3.1.9. Ar visos gyvūnų laikymo vietos ir aptvarai atitinka reikalavimus?

3.1.10. Ar visos gyvūnų laikymo vietos atrodo gerai prižiūrėtos?

¹¹ Daugiau informacijos: <https://vmvt.lt/gyvunu-sveikata-ir-gerove/gyvunu-sveikata/akvakulturos-gyvunai?language=lt>

3.1.10.1. Ar gyvūnų aptvarai tinkamai valomi (pvz., užtikrinamos reikiamos sanitarinės sąlygos ir tinkamai laikomos bei šalinamos kietosios atliekos, kaip antai kraikas, maistas, aplinkos gerinimo priemonės, nešvarumai ir nuolaužos)?

3.1.10.2. Ar maisto ir vandens indai tinkamai valomi ir dezinfekuojami?

Nelaisvėje laikomų gyvūnų patalpų minimalūs dydžiai nustatyti **Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklėse** (2011). Kai kurioms gyvūnų rūšims, pavyzdžiui, ropliams, numatyti papildomi laikymo vietos reikalavimai - neturi būti aštrių briaunų, duriančių, pjaunančių paviršių, laikant veisiamus individus, sudaromos tinkamos sąlygos dėti kiaušinius, sudarytos galimybės stebėti bet kurį terariumo kampelį. Vandens paukščiams, ypač antims, gulbėms, žąsims būtinas vandens telkinys. Gandriniams paukščiams gali būti skirti tik indai maudytis ir atsigerti, pažymima, kad gruntas ir grindys (dangos) turi būti nuolat valomos, dezinfekuojamos.

ES gerųjų praktikų dokumentas teigia, kad zoologijos soduose aplinka yra tinkama, jeigu joje bet kokio amžiaus gyvūnų elgsena gali reikštis taip, kad būtų kuo geriau patenkinti jų poreikiai. Svarbu konkrečiame aptvare sukurti sąlygas reikštis rūšiai būdingai elgsenai ir užtikrinti, kad gyvūnai turėtų tam tikrų kontrolės ir pasirinkimo galimybių atitinkančių rūšiai būdingus reikalavimus (Sikkema et al., 2015). Pavyzdžiui, gulėti saulėje ar pavėsyje, pereiti iš vienos temperatūros zonos į kitą. Erdvė taip pat turėtų būti tikrinama priklausomai nuo socialinės grupės dydžio ir dinamikos. Taip pat atsižvelgiama į tris erdvės matmenis.

EAZA koordinuojama **Europos profesionalių zoologijos sodų prižiūrėtojų kvalifikacijos programa** (Zookeepers, n.d.), kurią kuriant prisidėjo ir Lietuvos zoologijos sodas, rekomenduoja zoologijos sodui nustatyti valymo režimą, pildyti kasdienės priežiūros ataskaitas. Patikrinimo metu, atsižvelgiama ar išvalytos ne tik matomos, bet ir sudėtingiau prieinamos vietos, ar naudojamos valymo priemonės yra patvirtintos veterinarijos specialistų kaip saugios.

3.1.11. Ar zoologijos sodas rengia gyvūnų demonstracijas, pasirodymus, parodas ir (arba) pasivažinėjimus su gyvūnais zoologijos sode arba už institucijos ribų? Jei taip, ar yra tinkamai užtikrinama gyvūnų gerovė ir saugumas?

Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymas (1998) nustato, kad žiaurus elgesys su gyvūnais laikomas gyvūnų naudojimas reklamai, filmavimui, fotografavimui, parodose ir kituose renginiuose, jeigu dėl to gyvūnams sukeliamas skausmas, baimė, kančia, gyvūnai verčiami pranokti jų įgimtus gebėjimus ar yra luošinami.

EAZA nepalaiko demonstracijų, dėl kurių žmonėms ar gyvūnams kyla fizinės ar psichologinės žalos rizika ir skatina savo narius sutelkti dėmesį į gyvūnų elgesį, kuris parodo jų natūralų intelektualinį ar problemų sprendimo gebėjimą ir fizinės savybes (EAZA, 2018b).

4.3.2. APRŪPINIMAS MAISTU IR VANDENIU

3.2.1. Ar visi gyvūnai šeriami pagal jų fiziologinius poreikius?

3.2.1.1. Ar visi gyvūnai turi pakankamai maisto, atsižvelgiant į jų biologinius ir fiziologinius poreikius?

3.2.1.2. Ar tiekiamas maistas ir jo kokybė atitinka kiekvienos rūšies ir kiekvieno gyvūno fiziologinius ir elgsenos poreikius?

3.2.1.3. Jei reikia, ar gyvūnams skiriami maisto priedai?

3.2.1.4. Ar maitinant gyvūnus naudojami atitinkami aplinkos praturtinimo metodai (gyvūnai turi pasistengti, kad pasiimtų maistą)?

3.2.2. Ar visi gyvūnai girdomi pagal jų fiziologinius poreikius?

3.2.2.1. Ar visi gyvūnai turi prieigą prie švaraus geriamojo vandens?

Pagal **Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą** (1998), nepakankamas gyvūnų šėrimas ar girdymas laikomas žiauriu elgesiu su gyvūnais. **Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklės** (2011) reikalauja, kad gyvūnai būtų maitinami periodiškai pilnaverčiu kiekvienai rūšiai ar rūšių grupei būdingu maistu, nuolat aprūpinami vandeniu (žinduoliai ir paukščiai turi nuolat turėti vandens, ropliai – pagal rūšies biologinius ypatumus) bei maisto įsisavinimui būtinomis medžiagomis (gastrolitais ir kt.). Veisiamiems, besiruošiantiems žiemos įmygiui, sergantiems ir karantinuojamiems gyvūnams sudaromi atskiri racionai, kurie pakeičiami, pasikeitus gyvūno fiziologinei būsenai ar sveikatos būklei. Kai kurių rūšių gyvūnams išskiriami papildomi reikalavimai.

Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (2012b) pažymima, kad visiems gyvūnams, kuriems to reikia, visada turi būti pakankamai šviežio, švaraus geriamojo vandens. Maisto ir gėrimų atsargos turi būti laikomos ir ruošiamos laikantis higienos reikalavimų - maistas ir gėrimai turi būti apsaugoti nuo drėgmės, gedimo, pelėsių arba nuo užteršimo vabzdžiais, paukščiais, kenkėjais ar kitais kenkėjais; greitai gendančio maisto ir gėrimų atsargos, išskyrus tuos, kurie kasdien švieži

įnešami į patalpas, prireikus turėtų būti laikomi šaldytuve; maistas ir, jei reikia, gėrimai turėtų būti ruošiami atskiroje tinkamai suprojektuotoje ir pastatytoje vietoje; darbuotojai turėtų būti mokomi laikytis griežtų asmeninės higienos standartų ir laikytis geros higienos praktikos gamindami maistą, tinkamai atsižvelgiant į įrangos, indų ir paviršių kryžminio užteršimo riziką; maisto ir gėrimų talpyklos negali būti naudojamos jokiems kitiems tikslams.

Tame pačiame dokumente aptariama, kad siūlant maistą ir gėrimus reikia atsižvelgti į natūralų gyvūnų elgesį, ypač socialinius aspektus. Naudojamos šėrimo vietos ir girdyklos turi būti tinkamos konstrukcijos ir išdėstytos taip, kad jas galėtų pasiekti kiekvienas aptvare laikomas gyvūnas. Jei naudojamos savaiminio tiekimo įrenginiai, jie turi būti tikrinami du kartus per dieną, siekiant įsitikinti, kad jie veikia efektyviai ir ar juose nėra netinkamo maisto. Vandens tiekimo linijas taip pat reikia tikrinti du kartus per dieną.

ES gerųjų praktikų dokumente minima, kad kai kurioms rūšims gali reikėti iš geriamojo vandens pašalinti chlorą arba taikyti specialius paskirstymo metodus. Maudytis mėgstančioms rūšims arba ropliams vertėtų įrengti atskirą geriamojo vandens šaltinį (Sikkema et al., 2015). Pavyzdžiui, chameleonai geria tik nuo augalų lašantį vandenį. Triušiams labiau patinka gerti iš dubenėlių, o ne iš vandens butelių ar automatinių girdyklų. Šių sąlygų įgyvendinimas zoologijos sode vertinamas ekspertų.

Papildomi patarimai kokias aplinkos praturtinimo priemonės zoologijos sodas gali naudoti šeriant gyvūnus, ir kaip pats zoologijos sodas gali įsivertinti gerųjų praktikų įgyvendinimą pateikiami **Pasaulinės zoologijos sodo ir akvariumo gyvūnų gerovės asociacijos strategijoje** (Mellor ir Gusset, 2015).

3.2.3. Ar taikomos biologinio saugumo priemonės?

3.2.3.1. Ar maisto ir geriamo vandens atsargos yra ruošiamos ir laikomos higieniškai?

3.2.3.2. Ar šėrimo būdas saugus tiek gyvūnams, tiek darbuotojams?

3.2.3.4. Ar lankytojai maitina gyvūnus? Jei taip, kokias rūšis?

3.2.3.5. Jei lankytojams leidžiama maitinti gyvūnus, ar tai tinkamai prižiūrima, kontroliuojama ir valdoma?

VMVT svetainėje („*Biologinis saugumas*“, n.d.) zoologijos sodams taikomos biologinio saugumo priemonės nėra išskiriamos, tačiau bendrai biologinio saugumo priemonių reikalavimai apima priemones, taikomas gyvūnų laikymo vietose ir skirtas apsaugoti gyvūnus nuo užkrečiamųjų ligų sukėlėjų, pareigas gyvūnų savininkams ir laikytojams bei

asmenims, dirbantiems ar besilankantiems gyvūnų laikymo vietose, ir reikalavimus gyvūnų laikymo vietoms.

Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (2012b) pažymima, kad negalima leisti lankytojams nekontroliuojamiems šerti gyvūnus. Jei šėrimas atliekamas kontroliuojamu būdu, jis turėtų vykti tik paduodant specialiai atrinktą, gyvūno rūšiai tinkamą maistą. **ES gerųjų praktikų dokumente** neskatinama leisti lankytojams šerti gyvūnus (Sikkema et al., 2015).

3.2.4. Jei gyvi stuburiniai gyvūnai, siūlomi kaip maistas kitiems gyvūnams, ar yra atliekamas tinkamas etinis vertinimas ir imamasi pastangų, kad būtų išvengta tokios praktikos ir kuo labiau sumažintas poveikis gyvūnų aukų gerovei?

Pagal **Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą** (1998), žiaurus elgesys su gyvūnais laikomas gyvū gyvūnų naudojimas kitiems gyvūnams šerti, išskyrus atvejus, kai šiuos gyvūnus būtina šerti gyvūnais pagal gyvūnų biologiją ir jų neįmanoma šerti kitaip (visais atvejais gyvūnų augintinių naudojimas gyvūnams šerti draudžiamas).

EAZA Gyvų bestuburių maisto rūšių valdymo vadove (Spencer ir Spencer, 2006) pateiktos gairės apima dvidešimt trijų bestuburių rūšių, skirtų būti naudojamiems kaip pašaras, veisimo ir auginimo metodus bei papildomą informaciją apie bestuburių sveikatą ir mitybos elementus.

Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (2012b) nerekomenduojama naudoti gyvū stuburinių gyvūnų kaip pašaro. Nors įstatymai ir nedraudžia gyvūnų šerti gyvu grobiu, pažymima, kad tokios šėrimo praktikos reikėtų vengti, išskyrus išimtines aplinkybes ir tik gavus veterinarijos gydytojo patarimą. Jei reikia, vyresnieji darbuotojai, įvertinantys plėšrūno ir grobio gerovę, turi sudaryti rašytinį pagrindimo ir etinės peržiūros procesą, reikia stebėti šėrimą ir nepalikti gyvo grobio aptvare. Toks šėrimas neturėtų vykti dalyvaujant ar stebint zoologijos sodo lankytojams.

4.3.3. VETERINARINĖ PRIEŽIŪRA

3.3.1. Ar užtikrinama tinkama gyvūnų sveikatos būklė?

3.3.1.1. Priežiūra atliekančio veterinarijos gydytojo vardas, pavardė, kontaktai.

3.3.1.2. Jei yra numatytos veterinarinės patalpos, ar jos yra tinkamos poreikiams tenkinti (pvz. karantiną, izoliaciją, chirurgiją ir laikinas laikymo patalpas)?

3.3.1.3. Ar visi laikomi gyvūnai yra geros sveikatos? Jeigu ne, komentaruose įrašykite pastebėtas ligas ir traumas.

3.3.1.4. Ar zoologijos sodas turi veterinarinių įrašų sistemą, leidžiančią įvertinti gyvūnų sveikatingumą per tam tikrą laikotarpį?

3.3.1.5. Ar matyti gyvūno savisaugos elgsenos požymių pvz. skausmo simptomų?

3.3.1.6. Ar yra gyvūnų, kurių svoris per mažas?

3.3.1.7. Ar yra gyvūnų, kurie turi antsvorio?

Šie klausimai paruošti atsižvelgiant į skyriaus pradžioje pateikiamus Lietuvos įstatymų reikalavimus bei **EAZA Gyvūnų gerovės įvertinimų bibliotekoje**¹² pateiktą medžiagą, **EAZA oficialią gyvūnų gerovės tikrinimo metodiką (2017)** ir **Singapūro laukinės gamtos rezervuoto gyvūnų gerovės tikrinimo metodiką (Wildlife Reserves Singapore, n.d.)**. Vertinimas priklauso nuo kiekvienos gyvūno rūšies poreikių ir ekspertinės specialisto nuomonės. Ši tema taip pat aptariama **2020 m. EAZA kasmetinės konferencijos pranešime**, kuris yra viešai prieinamas Youtube platformoje¹³.

EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose (2019) nurodoma, kad zoologijos sode turi būti sudarytos sąlygos reguliariai veterinarijos gydytojo priežiūrai. Žuvų ir bestuburių atveju priimtinas ir kitas kvalifikuotas specialistas. Jeigu zoologijos sodas turi atskiras veterinarinei priežiūrai skirtas patalpas, juose turi būti: apžiūros stalas; pagrindiniai chirurginiai instrumentai; anestezijos įrenginiai; diagnostikai reikalingi instrumentai; pakankamai maitinimo taškų šviesai ir kitai elektros įrangai naudoti, patalpos, skirtos paimti kraujo ir kitus mėginius bei juos paruošti ir išsiųsti, atsižvelgiant į laikomų gyvūnų kiekį paruoštas vaistų asortimentas.

Jei zoologijos sodas neturi atskiros veterinarinei priežiūrai skirtos patalpos, turi būti įrengtas gydymo kambarys, skirtas atlikti įprastinę gyvūnų apžiūrą. Ši patalpa turi būti švari, gerai vėdinama. Patikrinimo metu atsižvelgiama ar patalpa tinkama jeigu prireiktų suleisti bendrą anesteziją, eutanazuoti gyvūnus ir po sedacijos atsigaunančių gyvūnų priežiūrai. Svarbu užtikrinti, kad zoologijos sode yra patalpos, pritaikytos karantino, izoliacijos, laikinos priežiūros poreikiams tenkinti.

Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (DEFRA, 2012b) įvardijama, kad veterinarijos gydytojas turėtų būti atsakingas

¹² Daugiau informacijos: <https://www.eaza.net/about-us/areas-of-activity/animal-welfare/>

¹³ Nuoroda į vaizdo įrašą: <https://www.youtube.com/watch?v=8TT6xBLcggU>

bei aktyviai dalyvauti reguliariuose kolekcijos patikrinimuose, visų sergančių gyvūnų gydyme, skiepų skyrime, gyvūnų sveikatos stebėjime, įskaitant kraujo ir kitų mėginių pateikimą laboratoriniam tyrimui, užtikrinti saugų ir tinkamą diagnostinių ir kitų mėginių paėmimą, paruošimą ir išsiuntimą, zoologijos sodo darbuotojų mokymuose sveikatos ir higienos klausimais, užtikrinti, kad prireikus būtų atliekami pomirtiniai gyvūnų tyrimai, rūpintis karantino patalpų priežiūra, rūpintis mityba ir mitybos planų planavimu.

Lietuvos **Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatyme** (1998) kaip žiaurus elgesys su gyvūnais įvardinamas veterinarinės pagalbos nesuteikimas, kai gyvūnams tokia pagalba būtina. **Veterinarijos įstatymas (I-2110 Lietuvos Respublikos Veterinarijos Įstatymas, 1992)** nustato veterinarijos veiklą pagal tarptautinius ir Europos Sąjungos reikalavimus, apibrėžia veterinarijos formas ir jų reglamentavimo ypatumus, taip pat privalomuosius veterinarinės higienos reikalavimus, valstybinės veterinarinės kontrolės ir valstybinės veterinarinės priežiūros pagrindus.

Gyvūnų užkrečiamųjų ligų stebėsenos ir kontrolės programoje (B1-281 *Dėl Gyvūnų Užkrečiamųjų Ligų Stebėsenos Ir Kontrolės Programos Patvirtinimo, 2006*) nurodomos gyvūnų laikytojo teisės ir pareigos. Gyvūnų laikytojas, vykdydamas teisės aktų, reglamentuojančių gyvūnų sveikatingumą, reikalavimus, privalo laikymo vietoje taikyti biologinio saugumo priemonių reikalavimus, rūpintis gyvūnų sveikata, užtikrinti, kad gyvūnams laiku būtų suteikta veterinarinė pagalba.

Veterinarinių vaistų receptų ir paraiškų rašymo taisyklės (B1-200 *Dėl Veterinarinių Vaistų Receptų Ir Paraiškų Rašymo Taisyklių Patvirtinimo, 2004*) pažymima, kad veterinarijos gydytojas turi pildyti ambulatorinį žurnalą, kuriame, be kitų duomenų, privalo pateikti duomenis apie laikytoją, gyvūnus, gyvūnų tyrimo datą, gydytų gyvūnų skaičių, diagnozę, skirtus vaistus, dozes, gydymo trukmę, recepto numerius ir nurodytą laiką, ligos baigtį (jei ji žinoma).

3.3.2. Ar užtikrinama nuolatinė sveikatos priežiūra?

3.3.2.1. Ar sukurta veterinarinės priežiūros programa, kuri vykdoma prižiūrint veterinarijos gydytojui?

3.3.2.2. Ar visiems gyvūnams suteikiamas tinkamas gydymas ir vakcinavimas?

3.3.2.3. Ar vykdomos prevencinės ir gydymosi veterinarinės priežiūros programos?

3.3.2.4. Ar prieš transportuojant gyvūnus atliekami veterinariniai tyrimai?

3.3.2.5. Ar yra gyvūnų, laikomų laikinose patalpose? Jei taip, ar jų sveikatingumas yra reguliariai ir tinkamai įvertinamas?

EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose (2019) kaip geroji praktika įvardijama veterinarinės priežiūros programos sudarymas. Šis dokumentas turi būti paruoštas ir vykdomas prižiūrint veterinarijos gydytojui. Nuolatinei sveikatos priežiūrai užtikrinti, turi vykti reguliarūs patikrinimai, tokie kaip parazitų kontrolė, bei profilaktinės priežiūros programos, įskaitant vakcinaciją. Šių tikrinimų bei vakcinavimo dažnis nustatomas ir pagrindžiamas veterinarijos gydytojo rekomendacijomis.

Veterinarinės priežiūros programa įvardinama kaip reikalavimas ir **Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (2012a)**. Šiame dokumente pažymima, kad turi būti saugomi išsamūs įrašai (jei įmanoma, kompiuteryje) ir pateikiami zoologijos sodo tikrintojams, apimantys profilaktinį gydymą, klinikinę mediciną ir chirurgiją, pomirtinės apžiūros ir tyrimų rezultatus. Papildomi gerųjų praktikų pavyzdžiai, kurie gali būti pritaikomi atsižvelgiant į zoologijos sodo ir kolekcijos dydį, pateikiami **Jungtinės Karalystės Zoologijos sodų ekspertų komiteto vadove (2012c)**.

ES gerųjų praktikų dokumente atkreipiamas dėmesys į **Tarybos direktyvoje 92/65/EEB (Balai direktyvoje)** nustatomus metinius ligų priežiūros planus, taip pat gyvūnų perkėlimo ir karantino procedūras gyvūnus perkeliant tarp patvirtintų ir nepatvirtintų įstaigų. Išdėstytos papildomos rekomendacijos profilaktinės priežiūros programoms, zoologinių ligų rizikos mažinimui, veterinarinių patalpų, biologinės saugos bei veterinarinių įrašų tvarkymui (Sikkema et al., 2015).

3.3.4. Ar visiems naujai įsigyjamiems gyvūnams ir gyvūnams, sergantiems ar įtariamais sergant infekcinėmis ligoms, taikomos tinkamos biologinio saugumo ir karantino procedūros?

EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose (2019) nurodoma, kad siekiant sumažinti ligų riziką, naujai atvežti gyvūnai turi būti laikomi izoliuoti tol, kol atliekama tinkama apžiūra. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas higienai patalpose, kuriose laikomi izoliuoti ar karantinuoti gyvūnai.

Pažymima, kad izoliacinėje zonoje dirbantis personalas turėtų naudoti apsauginius drabužius, kurie turėtų būti naudojami, valomi ir laikomi tik toje zonoje. Visa nepageidaujama, užteršta veterinarinė įranga turi būti sunaikinta saugiai ir laikantis atitinkamų teisės aktų reikalavimų.

3.3.5. Ar vykdomos mitybos priežiūros programos?

3.3.5.1. Ar reguliariai peržiūrimi gyvūnų maitinimo racionai?

Gyvūnų užkrečiamųjų ligų stebėsenos ir kontrolės programoje (2006) nurodoma, kad gyvūnų laikytojas, vykdydamas teisės aktų, reglamentuojančių gyvūnų sveikatingumą, reikalavimus, privalo užtikrinti tinkamą gyvūnų šėrimą saugiais pašarais. Pagal **Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles** (2011), gyvūnai turi būti maitinami periodiškai pilnaverčiu kiekvienai rūšiai ar rūšių grupei būdingu maistu, bei maisto įsisavinimui būtinomis medžiagomis (gastrolitais ir kt.). Veisiamiems, besiruošiantiems žiemos įmygiui, sergantiems ir karantinuojamiems gyvūnams sudaromi atskiri racionai, kurie pakeičiami, pasikeitus gyvūno fiziologinei būsenai ar sveikatos būklei.

ES gerųjų praktikų dokumente netinkama mityba įvardijama kaip viena iš gyvūnų ligų priežasčių. Pažymima, kad tinkamai ir subalansuotai šerti ir girdyti gyvūnus įmanoma tik gerai išmanant konkrečių rūšių mitybos ekologiją ir mitybos poreikius bet kuriuo gyvenimo etapu. Pagal tinkamą mitybos programą užtikrinama kiekybiškai ir kokybiškai įvertinama subalansuota mityba, pritaikyta pagal gyvūnų rūšį, dydį ir amžių, taip pat priderinta prie sezoninių ir konkrečių išorės sąlygų arba individų fiziologinės būklės (pvz., vaikungų ar žindančių patelių, sergančių gyvūnų) (Sikkema et al., 2015).

Tame pačiame dokumente nustatoma, kad kai kuriais atvejais arba tam tikroms rūšims vertėtų naudoti papildus bei patį mitybos planą rekomenduotų ir nustatytų kvalifikuotas specialistas. Jeigu zoologijos sodas per mažas samdyti kvalifikuotą profesionalą, galima prašyti išorės ekspertų patarimų. Plano pakeitimai turėtų būti fiksuojami ir aptariami su gyvūnus prižiūrinčiais darbuotojais (Ibid).

3.3.6. Ar įstaigoje laikomi gyvūnams skirti vaistai? Jei taip, ar užtikrinamos tinkamos tokių vaistų ir priešnuodžių naudojimo sąlygos?

Gyvūnų užkrečiamųjų ligų stebėsenos ir kontrolės programoje (2006) nurodoma, kad gyvūnų laikytojas, vykdydamas teisės aktų, reglamentuojančių gyvūnų sveikatingumą, reikalavimus, privalo užtikrinti veterinarinių vaistų, kurie naudojami laikomiems gyvūnams gydyti, išlaukos laikymąsi ir veterinarinių vaistų laikymą bei apskaitos tvarkymą teisės aktuose nustatyta tvarka.

Veterinarinių vaistų receptų ir paraiškų rašymo taisyklės (2004) nustato veterinarinių receptų ir veterinarinių vaistų paraiškų paskirtį, jų rašymo, išdavimo, saugojimo tvarką ir formas. Paraišką užpildęs veterinarijos gydytojas turi nuolat kontroliuoti vaistų pagal

paraiškas įsigijimą, tinkamą laikymą, apskaitą ir naudojimą. **Reikalavimai veterinarijos paslaugų teikėjams** (2012) nustato bendrusius reikalavimus veterinarijos paslaugų teikėjams, veterinarijos paslaugų teikėjų teises ir pareigas, reikalavimus stacionarioms ir mobilioms veterinarijos paslaugų teikėjų patalpoms, jų veterinariniam patvirtinimui, veterinarinėms priemonėms, gyvūnų nugaišinimui, šalutinių gyvūninių produktų ir atliekų tvarkymui, patalpų ir įrangos valymui ir veterinarijos paslaugų teikėjų vykdomos veiklos kontrolės tvarką.

EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose (2019) pažymima, kad visi gyvūniniai vaistai, vakcinos ir kiti riboto naudojimo veterinariniai produktai turi būti laikomi saugiai užrakinti ir prieinami tik įgaliotiems asmenims.

3.3.7. Ar laikomi gyvūnai demonstruoja atliktų procedūrų požymius (pvz., nagų, sparnų kirpimas, dantų pašalinimas), kurie kelia neigiamą poveikį gyvūno sveikatai?

Pagal **Gyvūnų gerovės reikalavimus atliekant kai kurias veterinarines procedūras** (B1-457 *Dėl Reikalavimų Veterinarijos Paslaugų Teikėjams Patvirtinimo*, 2012) draudžiama šalinti gyvūnams nagus. Nagus trumpinti galima visiems gyvūnams. Tai gali atlikti privatus veterinarijos gydytojas arba kvalifikuotas asmuo.

3.3.8. Ar zoologijos sodas pateikė teisėtą laukinių gyvūnų rūšių įsigijimą ir (ar) jų kilmę patvirtinančius dokumentus?

Pagal **Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles** (2011), būtina turėti įsigytų laukinių gyvūnų kilmę (t. y. paėmimo iš gamtinės aplinkos, išveisimo ar įvežimo į Lietuvos Respubliką aplinkybes) ir teisėtą įsigijimą patvirtinančius dokumentus. Įvežant juos iš kitų valstybių, būtina turėti leidimus, išduotus pagal Prekybos laukiniais gyvūnais, augalais ir grybais taisyklių reikalavimus.

3.3.8.1. Ar visi gyvūnai, laikomi įstaigoje, yra tinkamai paženklinėti ir gali būti individualiai identifikuojami (arba, identifikuojama visa grupė) tinkamais metodais, kurie neturi neigiamo poveikio gyvūnų sveikatai ar gerovei?

3.3.8.2. Ar zoologijos sodo gyvūnai, šiuo metu, yra laikomi kituose objektuose?

Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklėse (2011) nurodoma, kad laikomi nelaisvėje saugomų rūšių laukiniai gyvūnai privalo būti pažymėti vadovaujantis Saugomų rūšių naudojimo tvarkos aprašo reikalavimais. Aptvaruose, voljeruose ir kituose statiniuose veisimo ar kitais

tikslais laikomi gyvūnai gali būti žymimi pagal savininko pasirinktą sistemą (ženklų numeracija, spalva ir pan.).

Įsigijus laikymui aptvaruose, voljeruose ar kituose statiniuose laukinius gyvūnus, būtina turėti jų kilmę (t. y. paėmimo iš gamtinės aplinkos, išveisimo ar įvežimo į Lietuvos Respubliką aplinkybes) ir teisėtą įsigijimą patvirtinančius dokumentus. Įvežant juos iš kitų valstybių, būtina turėti leidimus, išduotus pagal Prekybos laukiniais gyvūnais taisyklių reikalavimus. Bet koks gyvūnų paženklinimas ženklų neturi trukdyti gyvūnui laisvai judėti, tenkinti fiziologinius poreikius ar kitaip jam kenkti.

Pagal **Saugomų rūšių naudojimo tvarkos aprašą** (D1-622 *Dėl Saugomų Rūšių Naudojimo Tvarkos Aprašo Patvirtinimo*, 2010) žymėti privaloma visus nelaisvėje laikomus saugomus gyvūnus, įrašytus į Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių sąrašą. Nelaisvėje laikomus saugomus gyvūnus žymėti mikroschemomis leidžiama tik veterinarijos specialistams.

ES gerųjų praktikų dokumente pažymima, kad tam tikri **Tarybos reglamente (EB) Nr. 338/97** išvardytų rūšių egzemplioriai turi būti unikalios paženklinimo arba pažymėti, pvz., ES vidaus prekybos kontrolės sumetimais. Šie ženklavimo reikalavimai nustatyti siekiant užkirsti kelią sukčiavimui ir apriboti nelegalią prekybą egzemplioriais ir produktais, kuriems taikomi ES prekybos laukiniais gyvūnais reikalavimai. Pavyzdžiui, leidime arba sertifikate turi būti pateikiama informacija apie unikalų skaitmeninį kodą (Sikkema et al., 2015).

3.3.9. Ar laikomasi atitinkamų gyvūnų eutanazijos ir skrodimo reikalavimų?

3.3.9.1. Jeigu zoologijos sode atliekami skrodimai, ar jie vykdoma prižiūrint veterinarijos gydytojui, pagal atitinkamą gyvūnų disponavimo/šalinimo politiką?

3.3.9.2. Ar skrodimo rezultatai yra periodiškai peržiūrimi ir analizuojami, siekiant nustatyti sveikatos tendencijas ir ilgalaikes gyvūnų susirgimo problemas?

3.3.9.3. Ar nugaišę gyvūnai laikomi atskirai nuo maisto?

Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatyme (1998) nurodoma, kad nugaišinti gyvūnus gali tik veterinarijos gydytojas, turintis veterinarijos praktikos licenciją, ar jo pavedimu – veterinarijos felčeris. Gyvūnas turi būti nužudomas taip, kad kuo mažiau fiziškai ir psichiškai kentėtų. Pasirenkamas toks gyvūno nužudymo būdas, kuris sukeltų greitą gyvūno sąmonės netekimą ir mirtį, pradedamas stipriu bendros nejautros sukėlimu ir baigiamas procedūra, sukeliančia galutinę ir tikrą mirtį. Prieš pašalinant gaišeną privaloma įsitikinti, kad gyvūnas yra nugaišęs.

Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklėse (2011) akcentuojama, kad aptvaruose, voljeruose ar kituose statiniuose nugaišę laukiniai gyvūnai turi būti tvarkomi vadovaujantis 2009 m. spalio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu (EB) Nr. 1069/2009, kuriuo nustatomos žmonėms vartoti neskirtų šalutinių gyvūninių produktų ir jų gaminių sveikumo taisyklės ir panaikinamas reglamentas (EB) Nr. 1774/2002.

ES gerųjų praktikų dokumente teigiama, kad zoologijos sodai turėtų turėti tinkamą infrastruktūrą skrodimams atlikti arba būti sudarę susitarimą su atitinkama išorės laboratorija. Gyvūnui nugaišus visada vertėtų apsvarstyti galimybę atlikti skrodimą. Siekiant kokybiškai atlikti skrodimą, geroji praktika - greitas gyvūno paėmimas, saugojimas, ryšio su specialistu patologu palaikymas, gaišenos pašalinimas ir įrašų tvarkymas. Nugaišimo data ir skrodimo išvados turėtų būti įtraukiamos į zoologijos sodo įrašų tvarkymo sistemą (Sikkema et al., 2015).

EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose (2019) nurodoma, kad nugaišę gyvūnai turi būti tvarkomi taip, kad būtų išvengta bet kokio infekcijos perdavimo pavojaus. Kai įmanoma, būtina nustatyti kiekvieno mirštančio kolekcijoje esančio gyvūno mirties priežastį. Jei nugaišusių gyvūnų negalima greitai nugabenti į profesionalų veterinarijos laboratorijos centrą ne patalpose, turėtų būti įrengtos tinkamos patalpos pomirtiniams tyrimams atlikti bei saugiai ir higieniškai apdoroti paimtus mėginius. Tinkamos pomirtinės apžiūros patalpos turi turėti veiksmingą drenažo sistemą, plaunamas grindis ir sienas, apžiūros stalą, jeigu zoologijos sode laikomi dideli gyvūnai – keltuvas.

Jungtinės Karalystės Zoologijos sodų ekspertų komiteto vadove (2012c) pastebima, kad zoologijos sode nugaišusių gyvūnų post mortem patikrinimas yra kritiškai svarbi sveikatos užtikrinimo ir ligų prevencijos bei kokybiškos veterinarinės programos dalis. Šie tyrimai ne tik suteikia informacijos apie gyvūno mirties priežastį, bet ir leidžia geriau suprasti bendrą zoologijos sode laikomos gyvūnų grupės sveikatos situaciją. Nugaišusių gyvūnų tyrimai padeda užkirsti kelią nelaimingiems atsitikimams, suteikia vertingos informacijos apie gyvūno mitybos būklę, parazitus, zoologijos sodo populiacijos vystymosi anomalijas ir neatpažintas lėtines ligas.

Jungtinėje Karalystėje iš zoologijos sodo leidimo turėtojų tikimasi, kad didžioji dalis gyvūnų mirčių bus tiriama, o bet kokią sprendimą netirti bus priimtas ne zoologijos sodo vadovo, bet už gyvūnų priežiūrą atsakingo veterinarijos gydytojo. Balai direktyvoje patvirtintos kolekcijos atveju reikia ištirti visus gyvūnus, kuriems taikomas mirties priežasties patvirtinimas.

Nugaišusių zoologijos sodo gyvūnų mirties priežasčių analizė ir tyrimas taip pat įvardinama kaip geroji praktika **Pasaulinės zoologijos sodo ir akvariumo gyvūnų gerovės asociacijos**

strategijoje (Mellor ir Gusset, 2015). Dokumente pažymima, kad norint geriau suprasti gyvūnų sveikatą ir gerovę, visada turi būti atliktas nugaišusių gyvūnų skrodimas.

4.3.4. NATŪRALAUS ELGESIO UŽTIKRINIMAS

3.4.1. Ar visose gyvūnui prieinamose patalpose (viduje ir lauke) gyvūnai gali demonstruoti normalią elgseną ir įprastus judesius?

3.4.2. Ar gyvūnai demonstruoja teigiamą elgseną (pvz., žaidimas, tyrinėjimas, atsipalaidavęs poilsis, rūšiai būdingas mitybos ir socialinis elgesys)?

3.4.3. Ar pastebimas neigiamas gyvūnų elgesys (pvz., jie žalojasi, kartoja stereotipinę elgseną, yra vangūs) ir jeigu taip, ar ketinama imtis priemonių?

Jungtinės Karalystės Zoologijos sodų ekspertų komiteto vadove (2012c) išsamiai aprašomos tam tikra elgsena pasireiškiančios reakcijos ir fiziologiniai bei sveikatos duomenys, taip pat jų naudojimo kaip gerovės rodiklių pranašumai ir trūkumai.

ES Direktyvos gerųjų praktikų dokumente rekomenduoja vertinti elgseną stebint gyvūnus kaip įmanomą ilgesnį laiką ir atsižvelgiant į tai, kaip jie reaguoja į lankytojus, prižiūrėtojus, su įkurdinimu ir laikymu susijusias įprastines procedūras (Sikkema et al., 2015). Išskiriama:

ELGSENA, KURI GALI RODYTI, KAD GEROVĖ UŽTIKRINAMA PRASTAI

- Susijaudinimą rodanti reakcija, trumpam nutraukiant vykdomą veiklą, sustingimas ir kitokia slopinimą rodanti elgsena
- Vengimui ar šalinimuisi būdinga elgsena (individo arba grupės, spontaniška arba pasireiškianti pasirinkimo ir motyvacijos išbandymų aplinkybėmis)
- Itin aktyvi arba aplinkybių neatitinkanti kovinga elgsena (neįprastas artinimasis, vaikymasis, kandžiojimas, ritualiniai pasirodymai, nuolankumo pozos ir pan.), atsiskyrimas nuo socialinės grupės
- Įprastų veiklos modelių pokyčiai (perdėtas neaktyvumas arba pernelyg aktyvus judėjimas)
- Pakitusi mitybos elgsena (apetito netekimas arba pernelyg didelis apetitas)
- Pakitusi dauginimosi elgsena (be kita ko, sutrikęs motinos rūpinimasis jaunikliais, jauniklių žudymas ir pan.)
- Pakitusios pozos ir (arba) judėjimas (pvz., pernelyg aktyvus bėgiojimas, šokinėjimas ar lingavimas)
- Pakitusi elgsena saugantis nuo plėšrūnų
- Pakitusi kognityvinė funkcija (gebėjimo mokytis ir (arba) atminties praradimas)
- Perdėtas savo arba kitų gyvūnų kailio tvarkymas (ar plunksnų kedenimas), draskymasis ar žalojimas (pvz., kailio ar plunksnų pešiojimas)
- Stereotipinė elgsena (lokomocinė, pasireiškianti per burną ar kt.)
- Perkėlimo arba vakuuminėmis reakcijomis grindžiama veikla

ELGSENA, KURI GALI RODYTI, KAD GEROVĖ UŽTIKRINAMA GERAI

- Siekimui būdinga elgsena (spontaniška arba pasireiškianti pasirinkimo ir motyvacijos išbandymų aplinkybėmis, siekiant teigiamai vertinamų išteklių)
- Natūrali aktyvi veikla (pvz., laipiojimas, maisto ieškojimas, plaukiojimas ir kt.) Tyrinėjimas
- Žaidimas
- Tinkamas savo ir kitų gyvūnų kailio tvarkymas ar plunksnų kedenimas
- Tinkama atsipalaidavimo elgsena (poilsis) - Bendra funkcinės elgsenos įvairovė
- Snukio išraiškos, kūno pozos
- Vokalizacija

4.3.5. APSAUGA NUO BAIMĖS IR SKAUSMO

3.5.1. Ar grupiniai gyvūnai laikomi tinkamos sudėties socialinėse grupėse (pvz., tinkamas kiekis, amžiaus ir lyties santykis) ir ar grupinis laikymas netrikdo individualių gyvūnų?

Pagal **Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą** (1998), kiekvienas gyvūnas privalo būti laikomas ir prižiūrimas gyvūno rūšį, amžių, fiziologiją ir elgseną atitinkančiomis sąlygomis, pagal gyvūnų laikymą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimus, užtikrinant, kad nebūtų varžoma gyvūno judėjimo laisvė ir gyvūnui nebūtų keliamas nepatogumo jausmas, skausmas ar kančia.

3.5.2.1. Ar sukurti tinkami ryšiai su lankytojais, kurie atitinka rūšies poreikius? Ar imamasi priemonių užtikrinti, kad lankytojai nesukeltų neigiamų pojūčių gyvūnams pvz., sukuriama barjerai tarp aptvarų?

3.5.2.2. Jeigu yra kokių nors rūšių, kurios natūraliai yra socialinės, šiuo metu laikomos po vieną gyvūną? Ar yra įdiegtos tinkamos priemonės jų socialiniams poreikiams patenkinti / ištaisyti šią padėtį?

ES gerųjų praktikų dokumente pateikiamos rekomendacijos dėl lankytojų ir gyvūnų sąveikos kokybės gerinimo. Tai svarbu, nes dėl lankytojų artumo gyvūnų elgsena linkusi keistis įvairiai. Pavyzdžiui, kai kurių rūšių fiziologiniai rodikliai pablogėja, o kitų rūšių žmonių buvimas šalia netrukdo (Sikkema et al., 2015). Kadangi zoologijos sodų bendruomenėje trūksta informacijos apie lankytojų poveikį konkrečioms rūšims, dokumente pateikiami keli pavyzdžiai kaip galima pritaikyti stebėjimo zoną pagal rūšies socialinius poreikius.

Pavyzdžiui, jaguarų seilėse fiksuojamas aukštas kortizolio lygis, jeigu lankytojai šias kates stebi iš viršaus. Jeigu lankytojų stebėjimo zona įrengta tame pačiame lygyje arba kiek žemiau nei aptvaras, kortizolio lygis nepadidėja. Rekomenduojama lankytojų stebėjimo vietas suprojektuoti taip, kad gyvūnai lankytojų nematytų, aptvare gyvūnams parūpinti pakankamai slėptuvių, kad lankytojai jų nepastebėtų, parinkti tokį zoologijos sodo grindinį, kad būtų slopinamas lankytojų keliamas triukšmas, aplink ekspoziciją įrengti ženklų, kuriuose lankytojų prašoma tinkamai elgtis (pvz., nebelsti į akvariumų stiklą, netriukšmauti, nemėtyti daiktų ar maisto į aptvarus). Dokumente daug dėmesio skiriama ir tinkamam socialinių rūšių laikymui, kurių poreikiai yra vertinami priklausomai nuo individualaus gyvūno rūšies ir poreikių (pvz. poravimosi metas).

4.4. SAUGUMAS

Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymas Nr. VIII-498 17 straipsnis:

„12.5. užtikrinama, kad gyvūnai neištrūktų iš aptvarų, voljerų, kitų statinių ir įrenginių, kad į šiuos aptvarus, voljerus, kitus statinius ir įrenginius nepatektų laisvėje gyvenantys laukiniai gyvūnai;

12.6. užtikrinamas zoologijos sodo lankytojų saugumas;“

ES Tarybos Direktyvos 1999/22/EB 3 straipsnis:

„neleistų gyvūnams pabėgti, kad būtų išvengta galimos ekologinės grėsmės vietinėms rūšims, ir neleistų atsirasti išoriniams kenkėjams bei parazitams,“

Zoologijos sodų tikrinimo tvarkos aprašas:

„22. <...> Privalomojo zoologijos sodo patikrinimo ataskaitoje turi būti duomenys ir informacija apie:

22.1. <...> gyvūnų ir visuomenės (lankytojų) saugumą;“

4.1. Ar užtikrinama, kad gyvūnai neištrūktų iš aptvarų, voljerų, kitų statinių ir įrenginių?

4.1.1. Ar yra įrengti tinkami barjerai, užtikrinantys, kad nebūtų tiesioginio kontakto tarp gyvūnų ir lankytojų, išskyrus tuos atvejus, kai tiesioginis kontaktas nekelia streso gyvūnui ir pabėgimo rizikos?

4.1.2. Jeigu gyvūnams sulaikyti naudojamos elektrinės tvoros, ar sistema kasdien tikrinama? Ar ši infrastruktūra turi atsarginį maitinimo šaltinį, jeigu elektros tiekimas nutrūktų? Ar yra tinkamas alternatyvus būdas atidaryti arba uždaryti mechaniniu būdu valdomus vartus nutrūkus elektros tiekimui ar įvykus kitokiai avarinei situacijai?

4.1.3. Ar vykdomos gyvūnų pabėgimo pratybos? Jei taip, komentaruose pažymėkite, kaip dažnai tai daroma ir kokios gyvūnų kategorijos dalyvauja pabėgimo pratybose?

4.2. Ar užtikrinama, kad į šiuos aptvarus, voljerus, kitus statinius ir įrenginius nepatektų laisvėje gyvenantys laukiniai gyvūnai?

4.3. Ar užtikrinamas zoologijos sodo lankytojų saugumas?

4.3.1. Ar zoologijos sodas yra parengęs ekstremaliųjų situacijų valdymo planą ištrūkus gyvūnui? Jeigu taip, ar visi darbuotojai su juo susipažinę?

4.3.2. Ar yra pakankamai išėjimų, kuriais būtų galima evakuotis avarinių situacijų atvejais?

Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklėse (2011) nurodoma, kad laikant zoologijos soduose laukinius gyvūnus, turi būti užtikrinama, kad gyvūnai neištrūktų ir neturėtų galimybių ištrūkti į laisvę; būtų užtikrinamas lankytojų saugumas. Tam tikroms gyvūnų rūšims nustatomi išsamesni aptvaro reikalavimai, pavyzdžiui, tvoros aukštis. Ištrūkus į laisvę laukiniam gyvūnams, aptvarų, voljerų ar kitų statinių naudotojai privalo nedelsdami pranešti AAD ir policijai apie kiekvieną nelaisvėje laikytą ir į laisvę ištrūkusį laukinių gyvūnų pabėgimo atvejį. Gyvūnų hibridai, svetimžemių ir invazinių laukinių gyvūnų rūšių gyvūnai bei Lietuvos teritorijoje natūraliai negyvenę laukiniai gyvūnai turi būti sugauti arba nužudyti per trumpiausią įmanomą terminą, bet ne ilgesnį kaip vienas mėnuo.

Aukščiau pateikiama **ES Direktyvos** (Tarybos Direktyva 1999/22/EB) 3 straipsnio ketvirta įtrauka, kurioje nustatytas reikalavimas (pagal Biologinės įvairovės konvenciją) kurioje pabrėžiama būtinybė užtikrinti, kad zoologijos sodo gyvūnai nepabėgtų ir nebūtų leidžiama atsirasti išoriniams kenkėjams bei parazitams.

ES gerųjų praktikų dokumente įspėjama, kad zoologijos sodai turi neleisti gyvūnams ištrūkti, kad būtų išvengta galimos ekologinės grėsmės vietinėms rūšims, taip pat užtikrinti, kad iš išorės nepatektų probleminių rūšių. Paaiškinama, kad žodžiu „neleisti“ direktyvoje pabrėžiama, kad priemonių reikia imtis iš anksto. Negerai, jei priemonių imamas tik ištrūkus gyvūnui arba zoologijos sode atsiradus kenkėjų. Vertinant biologinės invazijos riziką reikia nuodugniai įvertinti: nepageidaujamo poveikio biologinei įvairovei ar ekosistemai galimybes; rūšies galimybes plisti geografiškai (savaiminis judumas, plitimas vėju, plitimas gėlame vandenyje arba jūrų aplinkoje ir kt.); teritoriją, kuri gyvūnams ištrūkus galbūt būtų paveikta (Sikkema et al., 2015).

Zoologijos sodai primygtinai raginami parengti ekstremaliųjų situacijų valdymo planą, jeigu sutrikus saugumo užtikrinimo sistemai ar įvykus kitam nenumatytam įvykiui (pvz., gaivalinei nelaimi ar gaisrui) ištrūktų gyvūnai. Imantis atsargumo priemonių, kiek tai pagrįstai įmanoma, pageidautina susigrąžinti (gyvus ar negyvus) visus ištrūkusius gyvūnus. Tam reikėtų tinkamos įrangos (pvz., tinklų, ginklų, priešnuodžių ir pan.), atitinkamų mokymų ir reikiamų licencijų naudoti tokią įrangą. Papildomos gyvūnų pabėgimo prevencinės priemonės, kenkėjų kontrolės programos, gerųjų praktikų pavyzdžiai ir sąvokų reikšmės

išsamiai aptariamos ES gerųjų praktikų dokumente. Tikrinimo metu rekomenduojama atsižvelgti tiek į aptvarą, tiek į perimetrą. Pavyzdžiui, įvertinti ar nesukuriamą galimybę lankytojams iškelti gyvūną (Ibid).

Nepriklausomai nuo įstaigos dydžio ar zoologijos sode laikomų gyvūnų kolekcijos tipo, pagal **ES gerųjų praktikų dokumentą**, turi būti darbuotojų, galinčių atlikti ir (arba) prižiūrėti šias pareigas: reguliariai stebėti ir tikrinti infrastruktūrą, ar yra konstrukcijų pažeidimų; užtikrinti, kad aptvaruose ir akvariumuose (ar bet kuriame kitame zoologijos sode esančiame vandens telkinyje) naudotas vanduo prireikus būtų tinkamai praleidžiamas per groteles ir (arba) apdorojamas (pvz., sterilizuojamas); parengti ištrūkus gyvūnui taikytiną ekstremaliųjų situacijų valdymo planą ir užtikrinti, kad visi darbuotojai su juo susipažintų; nustatyti, kas ir už ką atsakingas ištrūkus gyvūnui, taip pat nustatyti atsakomybės grandinę; žinoti apie planus, patvirtinimus, dokumentus ir ataskaitas, susijusius su kenkėjų kontrolės veikla, taip pat turėti informacijos apie tai, kokie pesticidai ir kur yra naudojami, kur yra graužikų kontrolės įranga (Ibid).

Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (2012b) įvardinama būtinybė vykdyti gyvūnų pabėgimo rizikos kontrolę - zoologijos sodai turi turėti įdiegtas sistemas, kurios sumažintų vagystės, piktybinės žalos ar gyvūnų išlaisvinimo riziką, kai įsibrovėliai patenka į teritoriją ne darbo valandomis. Turėtų būti nustatytos procedūros, susijusios su gyvūnų pabėgimu, įskaitant: apie kiekvieną pabėgimą kuo greičiau pranešama aukščiausias pareigas einančiam personalo nariui; būti pasiruošę veiksmų planą pabėgimo atvejui įskaitant gyvūno sugavimą, lankytojų apsaugą, policijos ir, jei reikia, leidimus išduodančios institucijos įspėjimą (ne vėliau kaip per 24 valandas po pabėgimo); lankytojų kontrolė, įskaitant pranešimą apie pabėgusį gyvūną, įleidimą į pastatus, durų ir langų uždarymą, evakuaciją iš zoologijos sodo.

Standartuose nustatoma, kad zoologijos sodo administracija turi užtikrinti, kad visi darbuotojai būtų susipažinę su skubios pagalbos procedūromis gyvūnams pabėgus. Pavyzdžiui, avarinės pratybos turi būti atliekamos bent keturis kartus per metus, registruojamos ir reguliariai peržiūrimos bei apimti ne mažiau kaip du pratimus, kurių metu vaizduojamas 1 gyvūnų kategorijos pabėgimas. Jungtinės Karalystės zoologijos sodai turi registruoti ir parengti ataskaitas kiekvieno gyvūno pabėgimo atveju. Rizikos vertinimai turi būti nuolat peržiūrimi ir, jeigu reikia, koreguojami. Kiek įmanoma, zoologijos sodai turi užkirsti kelią parazitų, ligų arba nevietinių augalų ir gyvūnų patekimui per nuotekas ir kitais būdais. Nuotekos turi būti tinkamai išvalytos, kad taip neatsitiktų.

4.4. Ar tinkamai užtikrinamas gyvūno ir visuomenės saugumas bei gerovė, kol gyvūnas vežamas arba laikomas ne zoologijos sodo teritorijoje?

Pagal **Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą** (1998), gyvūnai turi būti vežami taip, kad kelionės metu nesusižalotų, nepatirtų nereikalingo streso ir būtų užtikrintas jų saugumas. Transporto priemonių konteineriai, kuriuose vežami gyvūnai, turi būti pakankamo ploto ir aukščio, atsižvelgiant į gyvūnų rūšį, dydį ir planuojamos kelionės pobūdį.

Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklėse (2011) nurodoma, kad kai laukiniai gyvūnai yra pervežami Lietuvos Respublikos teritorijoje į aptvarus, voljerus ar kitus statinius, kelionės metu būtina turėti Veterinarijos pažymėjimą, kurio forma patvirtinta Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2006 m. birželio 15 d. įsakymu Nr. B1-387 „Dėl Veterinarijos pažymėjimo formos patvirtinimo“, ir Lietuvos Respublikoje vežamų gyvūnų važtaraštį, kurio forma patvirtinta Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2006 m. kovo 16 d. įsakymu Nr. B1-207 „Dėl Lietuvos Respublikoje vežamų gyvūnų važtaraščio ir Leidimo paskersti gyvūną skerdykloje formų patvirtinimo“.

ES gerųjų praktikų dokumente pateikiami praktiniai patarimai, kaip galima užtikrinti gyvūno gerovę kai gyvūnas vežamas arba laikomas ne zoologijos sodo teritorijoje. Pavyzdžiui, ar zoologijos sodas turi tinkamą įrangą skirtą pervežimui, kokius mokymus turi išklausti už pervežimą atsakingi darbuotojai (Sikkema et al., 2015). **EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose** (2019) kaip geroji praktika įvardinama įkelti gyvūną į transportavimo dėžę ar aptvarą likus kelioms dienoms iki faktinio vežimo. Nepamiršti maisto, vandens. Taip gyvūnas pripras prie dėžės ir bus lengviau jį perkelti transportavimo metu. Jei gyvūnai imobilizuojami prieš juos perkeliant į keliavimo patalpą, svarbu užtikrinti, kad gyvūnas nebus velkamas ant žemės. Siūloma nejudantį didelį gyvūną (pvz., tigrą) perkelti naudojant neštuvus arba drobės gabalą.

Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (2012b) nurodoma, kad zoologijos sode turi būti lengvai prieinamos patalpos, tinkamos visų rūšių zoologijos sode laikomiems gyvūnams kelti, sudėti į dėžes ir transportuoti į paskirties vietas tiek zoologijos sode, tiek už jos ribų. Aptvaras, į kurį gyvūnas perkeliamas neturi pakenkti gyvūnų gerovei; vežami gyvūnai turėtų būti laikomi atokiau nuo tiesioginio kontakto su ne zoologijos sodo darbuotojais.

4.5. Ar zoologijos sodo teritorijoje išdėstyti įspėjamieji ženklai, nurodantys, pavyzdžiui, tik darbuotojams skirtas zonas, įėjimus/išėjimus, elektrifikuotus narvus ir kt.?

Pagal **Gaisrinės saugos ženklų naudojimo įmonėse, įstaigose ir organizacijose nuostatas** (1-404 *Dėl Gaisrinės Saugos Ženklų Naudojimo Įmonėse, Įstaigose Ir Organizacijose Nuostatų Patvirtinimo*, 2005), įmonių vadovai privalo įrengti gaisrinės saugos ženklus ten, kur to reikia pagal galiojančius teisės aktus, ir užtikrinti, kad jų įmonėje būtų pakankamai, kad jie būtų prižiūrimi ir tinkamai eksploatuojami. Įmonių vadovai gali priimti ir taikyti griežtesnius, negu išdėstyti šiuose nuostatuose, reikalavimus, garantuojančius geresnę darbuotojų saugą, ypač atsižvelgiant į techninę pažangą. Informacija apie įspėjamuosius ženklus taip pat pateikiama **Saugos ir sveikatos apsaugos ženklų naudojimo darbovietėse nuostatuose** bei **Valstybinės darbo inspekcijos informacinėje medžiagoje** (95 *Dėl Saugos ir Sveikatos Apsaugos Ženklų Naudojimo Darbovietėse Nuostatų*, 1999; Valstybinė darbo inspekcija, n.d.). **EAZA Zoologijos sodų administravimo vadovas** (2013) apibrėžia priemones, kurios turėtų būti įtrauktos į priešgaisrinės apsaugos planą.

Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (2012b) pažymima, kad vietose kur lankytojai gali liesti gyvūnus turėtų būti pateikti tinkami įspėjamieji ženklai ir informacija. Siekiant išvengti susižalojimų, ant bet kurios elektrifikuotos tvoros turėtų būti nurodytas pavojus simboliu arba simbolių ir žodžių deriniu. Pakankamas saugos ženklų skaičius nustatomas remiantis galiojančiais standartais. Visi pastatai, kuriuose lankytojams gali kilti pavojus, turi būti užrakinti bei rodomi įspėjamieji pranešimai, kad prieiga yra nesaugi arba neleidžiama. Zoologijos sodai turėtų apsvarstyti galimybę naudoti simboliais pagrįstus ženklus, kurie būtų lengvai suprantami lankytojams iš užsienio ir vaikams. Informacijos apie gerąsias praktikas galima rasti ir **BIAZA saugumo gairėse**¹⁴.

EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose (2019) taip pat rekomenduojama pateikti įspėjamuosius ženklus ten, kur lankytojai gali liestis su gyvūnais. Pavyzdžiui, nurodyti, kad gyvūnai gali įkąsti ar pešti lankytoją, o gyvūnai su ragais taip pat gali susižaloti; įspėti lankytojus apie elektrinės tvoras ar briaunas, ant kurių užlipus kyla rizika nukristi. Dokumente pateikiamos gerosios praktikos kaip vietoje žodžių galima naudoti ženklus ir simbolius.

4.6. Ar pirmosios pagalbos priemonės yra lengvai prieinamos darbuotojams ir ar darbuotojai yra tinkamai apmokyti suteikti pirmąją pagalbą?

Jungtinės Karalystės sveikatos ir saugos valdymo gidas zoologijos sodams (2012), atsižvelgiant į darbo pobūdį zoologijos soduose ir nelaimingų atsitikimų riziką, reikalauja, kad darbdaviai aprūpintų personalą tinkama įranga, jeigu darbuotojams prireiktų pirmos

¹⁴ Daugiau informacijos: <https://biaza.org.uk/policies-guidelines>

pagalbos. Pavyzdžiui, susižalojus darbo metu. Priklausomai nuo zoologijos sodo dydžio, rekomenduojama apsvastyti, ar reikalingi specialūs pirmosios pagalbos apmokymai, kokie daiktai turėtų būti pirmosios pagalbos vaistinėje ar pirmosios pagalbos kambaryje. Jungtinės Karalystės nuostatai neįpareigoja zoologijos sodų teikti pirmą pagalbą visuomenės nariams. Nepaisant to, parduotuvėms ir paslaugų vietoms primygtinai rekomenduoja apmokyti darbuotojus suteikti pirmąją pagalbą.

Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose (2012b) taip pat minima, kad zoologijos sodo patalpose turi būti lengvai pasiekiamos ir tinkamai pažymėtos pirmosios pagalbos priemonės. Įprastomis zoologijos sodo darbo valandomis turi būti pakankamai darbuotojų, apmokytų suteikti pirmąją pagalbą. Darbuotojams turi būti pateikti rašytiniai nurodymai dėl sveikatos priežiūros teikimo ir procedūrų, kurių reikia laikytis įvykus incidentui, susijusiam su bet koku nuodingu gyvūnu. Nelaimės atveju, instrukcijose nurodyta informacija gali būti suteikiama gydymo įstaigai, taip užtikrinant tinkamą sužeisto lankytojo ar zoologijos sodo darbuotojo gydymą. Šios rekomendacijos pateikiamos ir **EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose (2019)**.

4.5. ADMINISTRACINIAI KLAUSIMAI

Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymas Nr. VIII-498 17 straipsnis:

„12.7. saugoma, atnaujinama ir teikiama informacija ir duomenys apie zoologijos sode laikomus gyvūnus ir jų rūšis Aplinkos ministerijos įgaliotai institucijai Leidimų zoologijos sodams įkurti išdavimo ir zoologijos sodų kontrolės tvarkos apraše nustatyta tvarka ir terminais;

12.8. laikomasi šio įstatymo, Leidimų zoologijos sodams įkurti išdavimo ir zoologijos sodų kontrolės tvarkos aprašo ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių laukinės gyvūnijos apsaugą ir naudojimą, reikalavimų.“

ES Tarybos Direktyvos 1999/22/EB 3 straipsnis:

„atnaujintų įrašus apie zoologijos sodo kolekciją pagal užregistruotas rūšis.“

Zoologijos sodų tikrinimo tvarkos aprašas:

„22.2. Asmens nuolat saugomus, pildomus ir atnaujinamus duomenis ir informaciją apie laikomus laukinius gyvūnus (gyvūnų rūšių sąrašą, gyvūnų skaičių, amžių, lytį, kilmę, įsigijimo šaltinį, duomenis ir informaciją apie gyvūnų perkėlimą, pervežimą į kitą vietą, gyvūnų sveikatą, žymėjimą, gimimo ir gaišimo datas);“

4.5.1. ĮRAŠŲ TVARKYMAS

Pagal ES gerųjų praktikų dokumentą, išskiriamos dvi funkcijos, kurias ES Direktyvoje (Tarybos Direktyva 1999/22/EB) taikymo srityje atlieka įrašai apie gyvūnus (Sikkema et al., 2015):

- i) jie yra informacijos šaltinis kompetentingoms institucijoms atliekant patikrinimus ir išduodant leidimus
- ii) jie labai svarbūs zoologijos sodams planuojant ir vykdant išsaugojimo, švietimo ir veterinarinės priežiūros programas. Išsaugojimo veikla grindžiama tinkamais įrašais apie gyvūnus. (išsamiau apie išsaugojimo veiklas žr. 4.1. skyrių)

Netinkamų įrašų apie gyvūnus pasekmės išskiriamos netyčinės įvaisos dėl neaiškios ar netinkamai nurodytos palikuonių kilmės atveju, gausesni apsigimimai, mažesnis palikuonių

išgyvenamumas ir menkesnė dauginimosi sėkmė, dirbant su gyvūnais gali trukdyti tai, kad nėra atidžiai dokumentuota gyvūnų laikymo istorija, visų pirma veterinarinė informacija arba informacija apie elgseną, prastas įrašų tvarkymas trukdo gerinti darbą su gyvūnais ir gyvūnų laikymą, netgi galimas neigiamas poveikis gyvūnų gerovei.

Tame pačiame dokumente minima, kad įrašai apie individualius gyvūnus nėra tinkami visoms rūšims pvz., kai kuriems bestuburiais, kurie gyvena vos kelias savaites, o individų atskirti neįmanoma, tai neįgyvendinama. Grupiniai įrašai rekomenduojami, jeigu:

- tos pačios rūšies egzemplioriai perkeliama ir prižiūrimi kaip visuma;
- identifikuoti individų neįmanoma;
- grupės dydį galima nustatyti tik apytikriai;
- paprastai būdingas didelis vislumas ir gaištamumas.

EAZA Zoologijos sodų administravimo vadove (2013) pateikiami praktiniai patarimai padėsiantys užtikrinti gerųjų praktikų įgyvendinimą tvarkant zoologijos sodo įrašus. ZIMS programinė įranga pripažinta geriausiu metodu vesti standartizuotus gyvūnų įrašus, leidžiančius lengvai pasiekti internetą ir tikrinti duomenis realiuoju laiku. Daugiau informacijos apie ISIS ir ZIMS programinę įrangą patiekama <http://www.isis.org>.

Remiantis **Jungtinės Karalystės zoologijos sodų komisijos vadovu (2012c)** patikrinimų metu turėtų būti tikrinama ar įrašai tvarkomi pakankamai išsamiai, kad patenkintų tikslą ir ar tvarkymas vykdomas sistemingai. Jei įmanoma, zoologijos sodai turėtų naudoti standartizuotus duomenų kaupimo protokolus, kuriuos būtų galima apžvelgti patikrinimo metu.

5.1.1. Ar saugoma informacija ir duomenys apie zoologijos sode laikomus gyvūnus ir jų rūšis?

5.1.1.1. Ar saugomos įrašų kopijos?

Pagal **Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles (2011)**, leidimo turėtojai privalo tvarkyti registrą, kuriame įrašomi duomenys apie laikomus laukinius gyvūnus. Konkrečiai - rūšis, laukinių gyvūnų skaičius, amžius, lytis, sveikata, gimimo ir gaišimo datos, įsigijimo šaltinis, informacija apie laukinių gyvūnų perkėlimą, pervežimą į kitą vietą.

ES gerųjų praktikų dokumente pažymima būtinybė tvarkant įrašus atsižvelgti į tokius pavojus kaip parazitai, gaisras, potvynis, šviesa, ištrynimai ir vandalizmas. Dokumente pateikiamos išsamios rekomendacijos kaip saugoti įrašus, tačiau kaip pagrindines galima išskirti darant elektroninius įrašus svarbu turėti reguliariai atnaujinamas atsargines kopijas

CD arba išoriniuose standžiuosiuose diskuose bent dviejose atskirose ir fiziškai nesusijusiose vietose, saugant popierines bylas, pranašumą suteiktų naudojamos kokybiškos archyvavimo medžiagos (Sikkema et al., 2015). **EAZA Zoologijos sodų administravimo vadove** (2013) taip pat įvardinama būtinybė užtikrinti, kad laikoma bent viena dokumentų kopija.

5.1.2. Ar atnaujinama informacija ir duomenys apie zoologijos sode laikomus gyvūnus ir jų rūšis?

Pagal **Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles** (2011), registre įrašai daromi apie kiekvieną gyvūną, įrašai atnaujinami per 14 kalendorinių dienų nuo duomenų pasikeitimo. Draudžiama į registrą įtraukti neteisingus duomenis apie nelaisvėje laikomus laukinius gyvūnus.

5.1.3. Ar teikiama informacija ir duomenys apie zoologijos sode laikomus gyvūnus ir jų rūšis Aplinkos ministerijos įgaliojimai institucijai Leidimų zoologijos sodams įkurti išdavimo ir zoologijos sodų kontrolės tvarkos apraše nustatyta tvarka ir terminais?

Pagal **Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles** (2011), leidimo turėtojai kiekvienais metais iki sausio 10 d. raštu arba elektroniniu paštu pagal nustatytą ataskaitos formą teikia AAD duomenis apie aptvaruose, voljeruose ar kituose statiniuose laikomus laukinius gyvūnus. AAD kiekvienais metais iki kovo 1 d. pagal nustatytą ataskaitos formą apibendrintus duomenis raštu arba el. paštu teikia Aplinkos ministerijai ir AAA.

5.1.4. Ar zoologijos sodas gali įrodyti, kad laikosi taisyklių, reglamentuojančių gyvūnų gabenimą, ir gali pateikti sertifikatų kopijas, įrodančias atitinkamų standartų laikymąsi gabenimo metu?

Siekiant apsaugoti laukinės faunos ir floros rūšis ir garantuoti jų išlikimą kontroliuojant prekybą jomis, tam tiktų rūšių įvežimą į ES ir išvežimą iš ES reglamentuoja **Saugomų ir nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencija** (angl. *Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora – CITES*) (*Nykstančių Laukinės Faunos Ir Floros Rūšių Tarptautinės Prekybos Konvencija*, 2001). Pagal šią konvenciją būtina užtikrinti, kad visi gyvi egzemplioriai yra parengti ir siunčiami taip, kad kiltų kuo mažesnis pavojus pakenkti jų sveikatai ir nebūtų su jais žiauriai elgiamasi. Į CITES konvencijos priedus yra įtrauktos laukinės faunos ir floros rūšys, kurioms gresia arba gali grėsti pavojus, arba kurios yra tokios retos, kad dėl bet kokio masto prekybos kiltų šių rūšių išnykimo pavojus (*Apribojimai ir draudimai „Cites“, n.d.*).

Pagal **Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles** (2011), zoologinę kolekciją sudarantys egzemplioriai privalo turėti Prekybos laukiniais gyvūnais, augalais ir grybais taisyklėse nurodytus teisėtą įsigijimą patvirtinančius dokumentus ar jų kopijas. Išsami informacija apie leidimo išdavimo procesą ir reikalavimus pateikiama Aplinkosaugos leidimų informacinė sistemoje („*Leidimas įvežti į Lietuvos Respubliką arba išvežti iš jos gyvūnus, jų dalis, gaminius iš jų ir saugomų rūšių laukinius augalus*“, n.d.), kurią tvarko leidimus išduodančios institucijos (Aplinkos apsaugos agentūra, Lietuvos geologijos tarnyba ir Valstybinė miškų tarnyba) ir leidimų galiojimo sąlygų kontrolę ir priežiūrą vykdančios institucijos (Aplinkos apsaugos departamentas ir Žuvininkystės tarnyba).¹⁵

4.5.2. PERSONALAS

5.2.1. Ar personalas privalo informuoti atsakingus asmenis apie savo ligas?

Jungtinės Karalystės sveikatos ir agentūros teigimu, sveikatos ir saugos valdymas yra svarbi zoologijos sodo darbuotojų veiklos dalis. Tai ne tik žalos darbuotojams prevencija bet ir būdas efektyviai valdyti žmogiškuosius išteklius, padėsiantis sumažinti įstaigos finansinius nuostolius (Health and Safety ir Executive, 2012). Agentūra yra paruošusi nemokamą, viešai prieinamą **Sveikatos ir saugos valdymo gidą zoologijos sodams** (1999), kuriame pateikiami praktiniai patarimai tiems, kurie yra atsakingi už zoologijos sodų veiklą, pavyzdžiui, zoologijos sodų vadovams, saugos tarnybų atstovams. Gidas gali būti taikomas bet kokio dydžio įstaigoms, kuriose laikomi laukiniai gyvūnai, skirti visuomenei parodyti, įskaitant akvariumus, draustinius, sodus. Pavyzdžiui, zoologijos sodo personalas informuodamas administraciją apie ligas, naudojant tinkamas dezinfekcijos priemones, gali sumažinti ligų perdavimo gyvūnams riziką.

EAZA Gyvūnų apgyvendinimo ir priežiūros zoologijos soduose ir akvariumuose standartuose (2019) nurodoma, kad gyvūnų prižiūrėtojai turi būti įpareigoti nedelsiant pranešti, jei jie užsikrėtė arba turėjo kontaktą su bet kokia infekcija, kuri, jų manymu, gali būti perduota bet kuriam gyvūnui ir neigiamai paveikti jo sveikatą; o vadovybė imtis atitinkamų veiksmų. Kita geroji praktika yra nurodyti gyvūnų prižiūrėtojams konfidencialiai pranešti apie bet kokią kitą negalią, kuri gali turėti įtakos jų gebėjimui saugiai ir kompetentingai valdyti gyvūnus; o vadovybei - imtis atitinkamų veiksmų.

5.2.2. Ar darbuotojai gauna mokymus apie gyvūnų sveikatą, dezinfekcijos principus ir higienos praktiką?

¹⁵ Aplinkosaugos leidimų informacinė sistema: <https://www.alisas.lt/about>.

5.2.3. Ar gyvūnų priežiūros personalas reguliariai atnaušina savo kompetencijos srities žinias?

5.2.4. Ar zoologijos sode užtikrinama tinkamas personalo mokymosi ir tolesnių įgūdžių ugdymas?

Darbuotojų darbo saugos bei biologinio saugumo mokymai įtraukti į **Europos zoologijos sodų prižiūrėtojų mokymų programą**¹⁶. Išsamios rekomendacijos ir papildoma informacija taip pat pateikiama **Jungtinės Karalystės Valstybės sekretoriaus šiuolaikinės zoologijos sodo praktikos standartuose** (2012b).

ES gerųjų praktikų dokumente išskiriami keli darbuotojų mokymų etapai:

- Nauji darbuotojai turi turėti tinkamą kvalifikaciją ir (arba) darbo patirtį.
- Naujai darbą zoologijos sode pradėdantiems asmenims vertėtų išklaudyti įvairius mokymus apie zoologijos sodų vaidmenį vykdant išsaugojimo veiklą, su išsaugojimu susijusius įstaigos tikslus ir konkretų jų vaidmenį vykdant pasirinktą misiją.
- Vadovybės išsilavinimas gali būti nesusijęs su zoologijos sodais ar gamtosauga, tačiau jiems vertėtų išklaudyti mokymus apie **ES Direktyvoje** (Tarybos Direktyva 1999/22/EB) nustatytus reikalavimus, atitinkamus valstybės narės teisės aktus ir bendras zoologijos soduose vykdomos išsaugojimo veiklos koncepcijas ir metodus.
- Gyvūnus prižiūrintys darbuotojams vertėtų išklaudyti pradinis ir periodinius (pvz., kasmetinius) mokymus, kad nuolat atnaujintų žinias apie gyvūnų įkurdinimą ir elgesį su jais, ypač susijusias su jų prižiūrimomis rūšimis (Sikkema et al., 2015).

Rekomenduojama pasidomėti arba atsižvelgti į tarptautinių zoologijos sodų prižiūrėtojų asociacijų organizuojamus mokymus.

- Visai su gyvūnais dirbančiai komandai praverstų bent baziniai mokymai išsaugojimui ir laukinių gyvūnų moksliniams tyrimams svarbiems įgūdžiams ugdyti, kad komandos nariai galėtų aktyviau prisidėti, puoselėti išsaugojimo iniciatyvas bei įgūdžius ir jais dalytis. Tokie mokymai gali būti rengiami bendradarbiaujant su vietos universitetais, nevyriausybinėmis organizacijomis ar mokslinių tyrimų institucijomis.
- Mokymai su invazinėmis gyvūnų rūšimis susijusiais klausimais, pvz., atitinkamų mokslinių tyrimų, kontrolės ar naikinimo metodų, prevencijos klausimais (Ibid).

ES gerųjų praktikų dokumente kaip vienas iš būdų padedančių gerinti žmonių ir gyvūnų sąveikos kokybę taip pat rekomenduojama nustatyti protokolus, kuriuose aiškiai nurodomos numatytos darbuotojų pareigos, užtikrinti, kad vyresnieji profesionalai kontroliuotų ir

¹⁶ Europos profesionalaus zoologijos sodo prižiūrėtojo kvalifikacijos sąranga <https://www.zookeepers.eu/>.

prižiūrėtų kasdieninių procedūrų veiksmus, suteikti neformaliojo mokymo galimybių zoologijos sode (pvz., naujus prižiūrėtojus tam tikrą laiką mokyti vyresni prižiūrėtojai, būtų pateikiama aktualios ir atnaujintos lektūros, būtų vertinamas mokymo turinys ir rezultatas) (Ibid).

Lietuvoje **VMVT yra organizavę mokymus**, pavyzdžiui 2021 m. gruodžio 20 d. Tauragės departamento Šilalės skyriuje vyko mokymai „Gyvūnų užkrečiamos ligos, praktinis biologinės saugos priemonių taikymas (AKM, PG)“ tema.¹⁷ „Kurk Lietuvai“ kartu su Aplinkos ministerija 2022 m. vasario 25 d. suorganizavo nuotolinį seminarą žmogaus priežiūroje laikomų laukinių gyvūnų gerovės tema.¹⁸

5.2.5. Ar zoologijos sodo finansavimo užtenka institucijos ir joje esančių gyvūnų gerovės poreikiams tenkinti?

EAZA populiacijos valdymo vadove, Jungtinės Karalystės zoologijos sodų ekspertų vadove (DEFRA, 2012c; EAZA, 2019a), pažymima, kad planuojant bei valdant zoologijos sodo kolekciją svarbu atkreipti dėmesį į finansinius apribojimus. Tai reiškia, kad zoologijos sodo finansavimo turi pakakti užtikrinti laikomų gyvūnų rūšių gerovę ir poreikius.

5.2.6. Ar darbuotojų skaičius yra tinkamas norint užtikrinti reikiamus gyvūnų priežiūros standartus?

Kiekviena zoologijos sode laikoma rūšis reikalauja skirtingų žmogiškųjų išteklių ir turėtų būti vertinama individualiai. Pavyzdžiui, **EAZA orangutangų priežiūros gerųjų praktikų dokumente** (2018a) nurodoma, kad atsižvelgiant į gyvūno fiziologinius ir etologinius poreikius, bent vienas prižiūrėtojas turėtų būti pasiekiamas ne mažiau kaip 8 valandas per dieną (įskaitant stebėjimą, šėrimą ir aplinkos praturtinimo veiklas), o kiekvienas gyvūnas tikrinamas kas valandą. Primitytinai rekomenduojama skirti laiko veterinarinių procedūrų mokymui.

5.2.7. Ar zoologijos sodo darbuotojai reguliariai susitinka aptarti zoologijos sodo veiklą, problemas ir galimus sprendimus?

ES gerųjų praktikų dokumente periodiškai vidiniai darbuotojų susitikimai skirti aptarti ir peržiūrėti zoologijos sodo veiklą, nurodomi kaip vienas iš būdų padedančių gerinti žmonių ir gyvūnų sąveikos kokybę (Sikkema et al., 2015).

¹⁷ Daugiau informacijos: <https://vmvt.lt/naujienos/savaites-renginiai-2021-12-20-2021-12-26>

¹⁸ Daugiau informacijos: <https://am.lrv.lt/lt/naujienos/kviciame-i-seminara-apie-gyvunu-gerovei-palankia-aplinka-lietuvoje>

EAZA Zoologijos sodų administravimo vadove (2013) pabrėžiama vidinės komunikacijos ir aiškios organizacinės struktūros svarba. Tai užtikrina, kad visi zoologijos sodo darbuotojai žinotų, kas yra atsakingas už skirtingus skyrius ir užduotis, kad darbas būtų paskirstytas ir kiekvienas personalo narys žinotų savo pareigas, palieka vadovybei laiko sutelkti dėmesį į zoologijos sodo ateities veiklų planavimą. Dokumente kaip geroji praktika pateikiama „organogramos“ sudarymas, kuri gali būti naudojama norint pateikti organizacijos struktūros apžvalgą. Efektyviai zoologijos sodo veiklai rekomenduojama žemiau pateikiamas susitikimų grafikas, kuris gali būti koreguojamas pagal zoologijos sodo dydį ir poreikius:

Kasdieniuose susitikimuose dalyvauja gyvūnų skyriaus vadovas, kuratoriai. Susitikimų tikslas - aptarti praėjusią dieną, aptarti kitą dieną, nustatyti prioritetus ir tikslus.

Savaitiniuose susitikimuose dalyvauja zoologijos sodo vadovai ir vyresnieji darbuotojai. Susitikimų tikslas - įvertinti savaitės pasiekimus ir nesėkmes, susitarti planus kitai savaitei.

Mėnesiniuose susitikimuose dalyvauja visi zoologijos sodo darbuotojai. Susitikimų tikslas – aptarti pasiekimus, nesėkmes, išsikelti tikslus kitam mėnesiui.

4.5.3. INFRASTRUKTŪRA

5.3.1. Ar viešieji tualetai yra tinkami ir aptarnaujami?

EAZA Zoologijos sodų administravimo vadovas (2013) pažymi, kad viešieji tualetai yra pati elementariausia infrastruktūra, kuri turėtų būti suteikiama zoologijos sodų lankytojams. Tualetų skaičiaus turėtų pakakti, kad būtų patenkinami normalaus sezoninio lankytojų srauto poreikiai. Išdėstymas priklauso nuo zoologijos sodo išplanavimo.

Tualetai turi būti tinkamai prižiūrimi ir reguliariai valomi. Kai lankytojų srautas didelis, valymas turėtų būti dažnesnis. Rekomenduojama numatyti atskirus tualetus lankytojams ir personalui, kad darbuotojai neperpildytų ir iš gyvūnų narvų neatneštų pvz. purvo į lankytojų patalpas.

5.3.2. Atsižvelgiant į lankytojų srautą, ar pakanka automobilių stovėjimo aikštelių?

Minimalų automobilių stovėjimo vietų skaičių nustato **statybų techninis reglamentas „Gatvės ir vietinės reikšmės keliai. Bendrieji reikalavimai“** (D1-933 Dėl Statybos Techninio Reglamento STR 2.06.04:2014 „Gatvės Ir Vietinės Reikšmės Keliai. Bendrieji..., 2011), tačiau nėra išskiriami konkretūs reikalavimai zoologijos sodams. Muziejai, meno galerijos, parodų rūmai turėtų užtikrinti 1 parkavimo vietą kiekvienam 40 m² salės ploto vienetui.

EAZA Zoologijos sodų administravimo vadove (2013) pabrėžiama, kad zoologijos sodas turėtų užtikrinti automobilių stovėjimo aikšteles kaip vieną elementariausių lankytojų skirtų infrastruktūrų. Tikslus vietų skaičius apskaičiuojamas atsižvelgiant į lankytojų srautus, galima sudaryti sutartis su šalia esančių aikštelių savininkais. Informacija apie stovėjimo aikšteles taip pat gali būti pateikiama zoologijos sodo interneto puslapyje, taip užtikrinant sklandų lankytojų srauto valdymą ir apsilankymo kokybę.

5.3.3. Ar zoologijos sodo teritorija pritaikyta žmonėms su specialiaisiais poreikiais?

Lietuvoje zoologijos sodams nėra nustatyti išskirtiniai reikalavimai kaip teritorija turėtų būti pritaikyta žmonėms su negalia ar kitais specialiais poreikiais. Tačiau skatinant visiems visuomenės atstovams prieinamą turizmą, sukurta interneto svetainė, kurioje pateikiamos žmonėms su specialiais poreikiais pritaikytos vietos. Pavyzdys – informacija apie prieinamumą Lietuvos zoologijos sode.¹⁹ Atsižvelgiama į automobilių stovėjimo aikštelės pritaikymą žmonėms su negalia, nuolydžius nuo šaligatvio iki važiuojamosios dalies, pasiekiamumą viešuoju transportu, grindinio dangos kokybę (duobės), patekimą į objektą (pandusai, turėklai), pastato aukštų skaičių ir galimybę judėti tarp jų, žmonėms su negalia pritaikyti tualetai.

Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko direkcija kartu su projekto partneriais parengė leidinį „Turizmo infrastruktūros, produktų ir paslaugų pritaikymas žmonėms su specialiaisiais poreikiais“ (2020). Rengiant leidinį buvo konsultuotasi su įvairių negalią turinčių žmonių organizacijomis, kvalifikuotais architektais, kaip rekreacinę infrastruktūrą pritaikyti žmonėms, turintiems negalią (*Dėmesys lankytojams su negalia*, n.d.). Šis klausimas įtrauktas į oficialų EAZA klausimą (2017) ir zoologijos sodo pritaikymas išskiriamas kaip geroji praktika. Pavyzdys kaip galėtų atrodyti zoologijos sodo lankymo pritaikymas lankytojams, turintiems specialių poreikių, pateikiamas Londono zoologijos sodo interneto puslapyje (*Accessibility*, n.d.).

5.3.4. Ar atliekos ir klinikinės atliekos šalinamos teisingai?

Atliekų tvarkymo taisyklės (217 Dėl Atliekų Tvarkymo Taisyklių Patvirtinimo, 1999) nustato reikalavimus atliekų rūšiavimui, laikinajam laikymui, surinkimui, vežimui, apdorojimui, taip pat reikalavimus produktų platintojams, priimantiems vartotojų atiduodamas produktų atliekas, papildomus biologinių ir pavojingųjų atliekų tvarkymo reikalavimus, prekybos atliekomis ir tarpininkavimo organizuojant atliekų naudojimą ar

¹⁹ Daugiau informacijos: <https://www.beslenksciu.lt/objektas/lietuvos-zoologijos-sodas/>

šalinimą ypatumus, reikalavimus atliekų naudojimo ar šalinimo techniniam reglamentui, atliekų apskaitos ir tvarkymo dokumentų saugojimo tvarką.

Veterinarinių medicininių atliekų tvarkymo reikalavimai (B1-562 *Dėl Veterinarinių Medicininių Atliekų Tvarkymo Reikalavimų Patvirtinimo*, 2012) nustato veterinarinių medicininių atliekų rūšiavimo jų susidarymo vietoje, surinkimo, pakavimo, ženklavimo, pradinio apdoravimo, laikino laikymo ir apskaitos tvarką. Pažymima, kad veterinarinės medicininės atliekos turi būti rūšiuojamos ir laikomos taip, kad nekeltų pavojaus visuomenės, gyvūnų sveikatai ir aplinkai. Turi būti dėvimos tinkamos apsaugos priemonės, pavyzdžiui, vienkartinės pirštinės.

ES Direktyva (Tarybos Direktyva 1999/22/EB) nustato reikalavimą užtikrinti, kad zoologijos sodai imtųsi priemonių, kad neatsirastų išorinių probleminių rūšių, kurios gali kelti riziką žmonių ar gyvūnų sveikatai. **ES gerųjų praktikų dokumentas** kaip vieną įgyvendinimo priemonių rekomenduoja remtis griežtais biologinio saugumo protokolais, į kuriuos įtraukiamos tinkamos atliekų šalinimo procedūros (Sikkema et al., 2015).

Jungtinės Karalystės zoologijos sodų komisijos vadovas (2012c) bei **EAZA Zoologijos sodų administravimo vadovas** (2013) pažymi, kad už klinikinių atliekų priežiūrą turėtų būti atsakingi tinkamas kompetencijas turintys asmenys, pavyzdžiui, veterinarijos gydytojas. Rekomenduojama stebėti, ar gyvūnų prižiūrėtojai plauna rankas prieš kontaktuodami su gyvūnų, ar dėvi vienkartinės pirštines liečiant medžiagas, turinčias potencialą pernešti užkrečiamas ligas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- 1-404 *Dėl Gaisrinės saugos ženklų naudojimo įmonėse, įstaigose ir organizacijose nuostatų patvirtinimo.* (2005). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.268635/asr>
- 95 *Dėl Saugos ir sveikatos apsaugos ženklų naudojimo darbovietėse nuostatų.* (1999). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.91610/asr>
- 217 *Dėl Atliekų tvarkymo taisyklių patvirtinimo.* (1999). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.84302/asr>
- B1-200 *Dėl Veterinarinių vaistų receptų ir paraiškų rašymo taisyklių patvirtinimo.* (2004). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.229056/asr>
- B1-281 *Dėl gyvūnų užkrečiamųjų ligų stebėsenos ir kontrolės programos patvirtinimo.* (2006). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.275078/asr>
- B1-457 *Dėl Reikalavimų veterinarijos paslaugų teikėjams patvirtinimo.* (2012). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.6BBBF9F95FF8/asr>
- B1-562 *Dėl Veterinarinių medicininių atliekų tvarkymo reikalavimų patvirtinimo.* (2012). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.430839>
- Baltrušytė, G. M., ir Paliukėnaitė, A. (2021). *Gyvūnų gerovės zoologijos soduose užtikrinima. Esamos situacijos analizė* (p. 17). Kurk Lietuvai. [žiūrėta 2022 m. sausio 11 d.]. Prieiga internete: <http://kurk.lt/wp-content/uploads/2021/12/Esamos-situacijos-analize%CC%87-Gyvu%CC%84nu%CC%A8-gerove%CC%87.pdf>
- Baltrušytė, G. M., ir Paliukėnaitė, A. (2022). *Gyvūnų gerovė zoologijos soduose užtikrinima. Zoologijos sodų komisijos apklausos apibendrinimas.* [žiūrėta 2022 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://kurk.lt/wp-content/uploads/2022/01/Konsultacijos-su-Komisija-Gyvu%CC%84nu%CC%A8-gerove%CC%87.pdf>
- Biologinis saugumas* (n.d.), Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://vmvt.lt/gyvunu-sveikata-ir-gerove/gyvunu-sveikata/biologinis-saugumas>
- Accessibility* (n.d.) London zoo [žiūrėta 2022 m. sausio 14 d.]. Prieiga internete: <https://www.zsl.org/zsl-london-zoo/visitor-information/accessibility>
- Apribojimai ir draudimai "Cites"* (n.d.), Lietuvos Respublikos muitinė. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.lrmuitine.lt/web/guest/verslui/apribojimai/cites>
- D1-533/B1-310 *Dėl Laukinių gyvūnų naudojimo taisyklių patvirtinimo.* (2011). [žiūrėta 2022 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.403513/asr>

- D1-622 *Dėl Saugomų rūšių naudojimo tvarkos aprašo patvirtinimo*. (2010). [žiūrėta 2022 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.378575/asr>
- D1-933 *Dėl statybos techninio reglamento STR 2.06.04:2014 „Gatvės ir vietinės reikšmės keliai. Bendrieji...“* (2011). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.413395/asr>
- Dawkins, M. S. (1998). Battery hens name their price: Consumer demand theory and the measurement of ethological 'needs'. *Animal Behaviour*, 31, 10.
- DEFRA. (2012a). *Secretary of State's Standards of Modern Zoo Practice*. [žiūrėta 2021 m. gruodžio 31 d.]. Prieiga internete: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69596/standards-of-zoo-practice.pdf
- DEFRA. (2012b). *Secretary of State's Standards of Modern Zoo Practice*. [žiūrėta 2021 m. gruodžio 7 d.]. Prieiga internete: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69596/standards-of-zoo-practice.pdf
- DEFRA. (2012c). *Zoos Expert Committee Handbook*. [žiūrėta 2022 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69611/pb13815-zoos-expert-committee-handbook1.pdf
- Dėmesys lankytojams su negalia*. (n.d.), Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://vstt.lrv.lt/lt/naujienos/demesys-lankytojams-su-negalia>
- Dunn, S., Meyerhoff, S., Morgan, C., Perry, E. (2013). *Evaluating the Effectiveness of the Educational Delivery Models at Zoos Victoria*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: https://web.wpi.edu/Pubs/E-project/Available/E-project-042913-233036/unrestricted/Zoo_Final_Report_2013.pdf
- EAZA. (2003). *Research Standards*. [žiūrėta 2022 m. sausio 10 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Standards-and-policies/EAZA-Research-Standards-2003.pdf>
- EAZA. (2013). *The Modern Zoo: Foundations for Management and development*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/images/Membership-docs-and-images/Zoo-Management-Manual-compressed.pdf>
- EAZA. (2016). *EAZA Conservation Education Standards*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Standards-and-policies/EAZA-Conservation-Education-Standards-2016-09.pdf>
- EAZA. (2017). *Screening Team Questionnaire*. [žiūrėta 2022 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Accreditation/Sample-EAZA-Screening-Team-Questionnaire-2018.pdf>
- EAZA. (2018a). *Best Practice Guide: Orang Utan EEP*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/CCC/OU-EEP-Best-Practice-Guidelines-final.pdf>

- EAZA. (2018b). *EAZA Guidelines on the use of animals in public demonstrations*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Guidelines/Animal-Demonstrations-2018-update.pdf>
- EAZA. (2019a). *EAZA Population Management Manual: Standards, procedures and guidelines for population management within EAZA*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Governing-documents/EAZA-Population-Management-Manual-V2.1.1-FINAL.pdf>
- EAZA. (2019b). *Standards for the Accommodation and Care of Animals in Zoos and Aquaria*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Standards-and-policies/2019-04-EAZA-Standards-for-Accommodation-and-Care.pdf>
- Health and Safety & Executive. (2012). *Managing health and safety in zoos*. [žiūrėta 2022 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga internete: <https://www.hse.gov.uk/pubns/priced/hsg219.pdf>
- I-2110 Lietuvos Respublikos veterinarijos įstatymas. (1992). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2385/asr>
- Įsakymas dėl Leidimų zoologijos sodams įkurti išdavimo ir zoologijos sodų tvarkymo ir kontrolės tvarkos patvirtinimo. (2002). Valstybės žinios, 2002-06-21, Nr. 62-2540. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.169413/asr?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=17fd83cc-5d8d-4ded-8883-293b3ece0204>
- IUCN. (2013). *Guidelines for Reintroductions and Other Conservation Translocations*. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/2013-009.pdf> [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete:
- „Leidimas įvežti į Lietuvos Respubliką arba išvežti iš jos gyvūnus, jų dalis, gaminius iš jų ir saugomų rūšių laukinius augalus“, n.d., Alis. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.alisas.lt/permits/L01>
- Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymas. (1997). Valstybės žinios, 1997-11-28, Nr. 108-2726. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.46542/TXroRejMBy>
- Mellish, S., Ryan, J. C., Pearson, E. L., & Tuckey, M. R. (2019). Research methods and reporting practices in zoo and aquarium conservation-education evaluation. *Conservation Biology*, 33(1), 40–52. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1111/cobi.13177>
- Mellor, H. D. J., & S & Gusset, M. (2015). *Caring for Wildlife: The World Zoo and Aquarium Animal Welfare Strategy*. Gland: WAZA Executive Office (p. 87). [žiūrėta 2022 m. sausio 17 d.]. Prieiga internete: https://www.waza.org/wp-content/uploads/2019/03/WAZA-Animal-Welfare-Strategy-2015_Landscape.pdf
- Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvencija. (2001). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.132117?jfwid=tsp3ux9e9>
- San Diego Zoo Global, & Emily Routman Associates. (2021). *From theory to practice: The CARE Conservation Engagement Roadmap*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete:

<https://theoceanproject.org/wp-content/uploads/2021/02/SDZG-CONS-ENG-ROADMAP-JAN-13-2021.pdf>

Sikkema, R., Rodríguez-Guerra, M., Herranz Muñoz, V., Galhardo, L., Fàbregas, M., & Schrijver, R. (2015). *ES Zoologijos sodų direktyvos gerosios praktikos dokumentas*. Europos Sąjungos leidinių biuras, Liuksemburgas. [žiūrėta 2022 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <https://ec.europa.eu/environment/nature/pdf/Zoos%20Directive%20Good%20Practices%20-%20LT.pdf>

Spencer, W., & Spencer, J. (Eds.). (2006). *Management Guideline Manual for Invertebrate Live Food Species*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <http://www.amphibianark.org/wp-content/uploads/2018/07/EAZA-Management-Guideline-Manual-for-Invertebrate-Live-Food-Species.pdf>

Tarybos Direktyva 1999/22/EB dėl laukinių gyvūnų laikymo zoologijos soduose, Tarybos Direktyva 1999/22/EB, Europos Sąjungos Taryba (1999). [žiūrėta 2022 m. sausio 24 d.]. Prieiga internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999L0022&from=LT>

„Turizmo infrastruktūros, produktų ir paslaugų pritaikymas žmonėms su specialiaisiais poreikiais“, Aukštaitijos nacionalinis parkas ir Labanoro girios direkcija, 2020. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://anp.lrv.lt/uploads/anp/documents/files/Leidinyss-turizmo-infrastrukt%C5%ABros-paslaug%C5%B3-pritaikymas-%C5%BEmon%C4%97ms-su-specialiaisis-poreikiais.pdf>

USDA. (2021). *Animal Welfare Inspection Guide*. The U.S. Department of Agriculture. [žiūrėta 2022 m. gruodžio 14 d.]. Prieiga internete: https://www.aphis.usda.gov/animal_welfare/downloads/Animal-Care-Inspection-Guide.pdf

Valstybinė darbo inspekcija. (n.d.). *Darbovietėje naudojami saugos ir sveikatos ženklai*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.vdi.lt/AtmUploads/DarbovieteseNaudojamiSaugosIrSveikatosZenklai.pdf>

VIII-474 Lietuvos Respublikos vandens įstatymas. (1997). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.45987/asr?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=6dcdc0d6-f1f6-4e3c-bcda-4b16218949f8>

VIII-500 Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymas. (1998). [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.46424/asr>

WAZA, & IZA. (2020). *Social Change for Conservation. The World Zoo and Aquarium Conservation Education Strategy*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: https://www.waza.org/wp-content/uploads/2020/10/10.06_WZACES_spreads_20mbFINAL.pdf

Wildlife Reserves Singapore. (n.d.). *Animal Welfare Assessment*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Areas-of-Activity/Animal-welfare/Docs/WRS-Animal-Welfare-Assessment.pdf>

Zookeepers. (n.d.). *3.3 Cleaning – Zookeepers*. [žiūrėta 2022 m. vasario 7 d.]. Prieiga internete: <https://www.zookeepers.eu/framework/area-3-environmental-management/3-3-cleaning/>

PRIEDAS 1

2022 m. Zoologijos sodo tikrinimo metodika

Zoologijos sodo patikrinimo klausimynas

Patikrinimo data: ..... Pildymo data: .....

Patikrinimo tipas: leidimo išdavimo planinis neplaninis kita: .....

Pareiškėjo arba leidimo turėtojo vardas ir pavardė

Zoologijos sodo pavadinimas, adresas, telefono numeris

Leidimo numeris: .....

Paskutinio patikrinimo data: .....

Paskutinio patikrinimo tipas: leidimo išdavimo planinis neplaninis kita: .....

Patikrinime dalyvavęs (-ę) tikrinamo ūkio subjekto įgaliotasis (-ieji) darbuotojas (-ai)

Komisijos nario vardas ir pavardė: .....

Komisijos nario parašas: .....

Pastabos: Tai gali apimti praeito patikrinimo metu rastus pažeidimus, specialiojo patikrinimo priežastį arba bendrą informaciją (pvz. kolekcijos tipą, dydį, gautus skundus ir t.t.)

Užpildytą ir pasirašytą formą, per dvi darbo dienas po patikrinimo išsiųsti [čia įrašyti el. paštą].

Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymo suvestinę redakciją nuo 2021 05 01
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.46542/TXroRejMBy>.

Patikrinimo išvados

1. BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO PRIEMONĖS

Nr.	Klausimas	Taip	Ne	Iš dalies	Netaikoma	Komentaras
1. Biologinės įvairovės išsaugojimo priemonės						
1.1.	Ar dalyvaujama moksliniuose tyrimuose, kuriais prisidedama prie laukinių gyvūnų rūšių apsaugos ir (ar) organizuojami mokymai atitinkamų įgūdžių apsaugos srities klausimais, ir (ar) keičiamasi informacija, susijusia su rūšių apsauga, ir (ar) užsiimama rūšių veisimu nelaisvėje, jų populiacijų atkūrimu arba reintrodukcija į laukinę gamtą?					
1.2.	Ar zoologijos sodo kaip įstaigos tikslai atitinka ES Zoologijos sodų direktyvoje nustatytus išsaugojimo tikslus?					
1.2.1.	Ar jie atspindi išsaugojimo planus, kurių zoologijos sodas laikosi siekdamas išsaugojimo tikslų?					
1.3.	Ar išsaugojimo veiksmų planas atrodo tinkamas atsižvelgiant į zoologijos sodo ypatybes, dydį ir išteklius? Ar jame nustatyti aiškūs išsaugojimo tikslai, veiklos trukmė ir vertinimo sistemos?					
1.4.	Ar išsaugojimo veiklos ataskaitoje aiškiai nurodyti su zoologijos sodo vykdoma išsaugojimo veikla susiję rezultatai?					
1.4.1.	Ar joje aprašoma visa išsaugojimo veikla, kurioje dalyvauja zoologijos sodas, ir jo dalyvavimo mastas?					
1.4.2.	Ar joje įvertinama vykdyta veikla ir apibendrinama vykdant veiklą įgyta patirtis?					

1.5.	Ar išsaugojimo veiksams vykdyti skirti žmogiškieji ir materialiniai ištekliai atitinka zoologijos sodo pajėgumus?					
1.6.	Ar po paskutinio patikrinimo padaryta tinkama pažanga atsižvelgiant į ataskaitoje nurodytų išsaugojimo veikslių kiekybę, kokybę ir (arba) rezultatus?					
1.1. Moksliniai tyrimai						
1.1.1.	Ar vykdomi moksliniai tyrimai/įsitraukimas į vykdomų mokslinių tyrimų veiklą yra proporcingi zoologijos sodo dydžiui/turimiems ištekliams/pajėgumams?					
1.1.2.	Ar tyrimų rezultatai skelbiami ir (arba) jais dalijamasi su įstaigos darbuotojais, specialistais už zoologijos sodo ribų?					
1.1.3.	Ar įstaiga turi planų dėl būsimų mokslinių tyrimų projektų?					
1.1.4.	Ar pagrindžiama išsaugojimo nauda rūšiai (arba surogatinei rūšiai)?					
1.2. Išsaugojimui svarbių įgūdžių mokymas						
1.2.1.	Ar organizuojami mokymai atitinkamų įgūdžių apsaugos srities klausimais yra proporcingi zoologijos sodo dydžiui/turimiems ištekliams/pajėgumams?					
1.2.2.	Ar parengta rašytinis su išsaugojimu susijusių įgūdžių mokymų planas, išsiskirti aiškūs tokios vykdomos veiklos tikslai?					
1.2.3.	Ar visi darbuotojai išklause su išsaugojimu susijusius mokymus?					
1.2.4.	Ar mokymai vykdomi už zoologijos sodo ribų?					
1.3. Informacijos mainai dėl rūšių išsaugojimo						

1.3.1.	Ar keitimasis informacija, susijusia su rūšių apsauga, yra proporcingas zoologijos sodo dydžiui/turimiems ištekliams/pajėgumams?					
1.3.2.	Ar zoologijos sodas yra paskelbęs arba pateikęs konkrečios informacijos apie rūšies išsaugojimą?					
1.3.3.	Ar iš zoologijos sodo parengto išsaugojimo plano matyti, kad priimant sprendimus ir pagrindžiant veiklos inicijavimą bei planavimą naudojamasi dabartine aktualia informacija apie išsaugojimą?					
1.3.4.	Ar zoologijos sodas aktyviai palaiko ryšius ir bendradarbiauja su išsaugojimu besirūpinančiomis valdžios įstaigomis ar institucijomis?					
1.3.5.	Ar sekama/dokumentuojama su kuriomis šalimis keičiamasi informacija, susijusia su rūšių apsauga?					
1.4. Rūšių veisimas, populiacijų atkūrimas, reintrodukcija						
1.4.1.	Ar parengtas laukinių gyvūnų populiacijos atkūrimo veiksmų planas, išsikelti konkretūs tokios vykdomos veiklos tikslai?					
1.4.2.	Ar ruošiamos išsaugojimo veiklos ataskaitos?					
1.4.3.	Ar vykdomi <i>ex situ</i> projektai atitinka tokiai veiklai keliamus reikalavimus?					
1.4.4.	Ar išsaugojimo <i>ex situ</i> veiksmai susieti su kokia nors šviečiamąja veikla?					
1.4.5.	Ar vykdomi <i>ex situ</i> projektai proporcingai atitinka zoologijos sodo pajėgumus?					
1.4.6.	Ar zoologijos sodas dalyvauja bendradarbiavimu grindžiamose <i>ex situ</i> nelaisvėje programose? Jei ne, ar zoologijos sodas gali pagrįsti, kad turimų išteklių/pajėgumų turi pakankamai ir gali vykdyti šią veiklą individualiai (atskiri etatai mokslo darbuotojams, pasirinktos rūšys tokiai veiklai tinkamos ir kt.)					

1.4.7.	Ar vykdomi <i>in situ</i> projektai atitinka tokiai veiklai keliamus reikalavimus?					
1.4.8.	Ar išsaugojimo <i>in situ</i> veiksmai susieti su kokia nors šviečiamąja veikla?					
1.4.9.	Ar vykdomi <i>in situ</i> projektai proporcingai atitinka zoologijos sodo pajėgumus?					
1.4.10.	Ar zoologijos sodas dalyvauja bendradarbiavimu grindžiamose <i>in situ</i> programose? Jei ne, ar zoologijos sodas gali pagrįsti, kad turimų išteklių/pajėgumų turi pakankamai ir gali vykdyti šią veiklą individualiai (atskiri etatai mokslo darbuotojams, atsirinktos rūšys tokiai veiklai tinkamos ir kt.)					

2. ŠVIETIMAS IR MOKYMASIS

Nr.	Klausimas	Taip	Ne	Iš dalies	Netaikoma	Komentaras
2.1.	Ar skatinamas visuomenės mokymasis ir švietimas biologinės įvairovės apsaugos srityje?					
2.2.	Ar zoologijos sodo kaip įstaigos tikslai atitinka ES Zoologijos sodų direktyvoje nustatytus švietimo tikslus?					
2.2.1.	Ar jie atspindi švietimo planus, kurių zoologijos sodas laikosi siekdamas su išsaugojimu susijusių švietimo tikslų?					
2.3.	Ar švietimo planas atrodo tinkamas, atsižvelgiant į zoologijos sodo ypatybes, dydį ir išteklius?					
2.3.1	Ar jame nustatyti konkretūs švietimo tikslai, veiklos trukmė ir vertinimo sistemos?					
2.3.2.	Ar siunčiamos žinutės atitinka zoologijos sodo ypatybes ir ES Zoologijos sodų direktyvos tikslus?					

2.3.3.	Ar jame, jei tinka, atsižvelgiama į ES ir Lietuvos su gamtosauga susijusio švietimo tikslus ir priemones?					
2.4.	Ar šviečiamoji veikla, į kurią tiesiogiai įtraukiami gyvūnai, yra pagrįsta ir vykdoma atsižvelgiant į švietimo ir sąmoningumo ugdymo aspektą?					
2.4.1.	Ar tokia veikla vykdoma taikant aukštais standartais grindžiamo gyvūnų laikymo metodus?					
2.5.	Ar zoologijos sode vykdant švietimo ir komunikacijos veiklą formuojamas tinkamas gyvūnų įvaizdis?					
2.6.	Ar zoologijos sode visuomenės švietimas skatinamas, teikiant informaciją apie eksponuojamas laukinių gyvūnų rūšis ir jų natūralias buveines?					
2.7.	Ar įstaigos švietimo programose atsižvelgiama į zoologijos sodų vaidmenį biologinės įvairovės išsaugojimo srityje?					
2.8.	Ar gyvūnų kolekcija tinkamai identifikuojama ir pristatoma visuomenei?					
2.9.	Ar botaninė kolekcija tinkamai identifikuojama ir interpretuojama visuomenei?					
2.10.	Ar ekspozicijų ženklai ir kita šviečiamoji medžiaga tinkamai prižiūrimi?					
2.11.	Jei institucija dalyvauja Europos nykstančių rūšių programoje (EEP), ar ant gyvūnų aptvarų esantys ženklai nurodo, kad atitinkamas gyvūnas yra EEP programos dalis?					
2.12.	Ar šviečiamosios veiklos ataskaitoje nurodyti konkretūs zoologijos sodo vykdomos šviečiamosios veiklos rezultatai?					
2.12.1.	Ar joje aprašyta visa zoologijos sodo vykdoma šviečiamoji veikla ir tinkamai bei išsamiai nurodyta vykdant tokią veiklą teikiama informacija?					

2.12.2.	Ar joje įvertinama vykdyta veikla ir apibendrinama vykdant veiklą įgyta patirtis?					
2.13.	Ar po paskutinio patikrinimo padaryta tinkama pažanga atsižvelgiant į ataskaitoje nurodytos šviečiamosios veiklos kiekybę, kokybę ar rezultatus?					

3. GYVŪNŲ GEROVĖ

Nr.	Klausimas	Taip	Ne	Iš dalies	Netaikoma	Komentaras
3.1. Tinkamos aplinkos užtikrinimas						
3.1.1.	Ar visi laikomi gyvūnai įkurdinti sąlygomis, kurios atitinka šių gyvūnų rūšių įkurdinimo biologinius, fiziologinius reikalavimus pagal Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles ir Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą?					
3.1.1.1.	Ar aplinkos temperatūra tinkama laikomoms gyvūnų rūšims?					
3.1.1.2.	Ar užtikrinama tinkama ventiliacija ir apšvietimas?					
3.1.1.3.	Ar aplinkos drėgmė tinkama laikomoms gyvūnų rūšims?					
3.1.4.	Ar visų gyvūnų laikymo vietų infrastruktūra ir įranga yra pakankama, kad visi gyvūnai turėtų, kur pasislėpti ir atsitraukti tiek nuo lankytojų, tiek nuo kartu laikomų rūšių?					
3.1.4.1.	Ar gyvūnų laikymo vietų gerovė yra užtikrinama ištisus metus, atsižvelgiant į laikomos rūšies poreikius pvz. hipernacija?					
3.1.6.	Ar visi laikomi gyvūnai įkurdinti sąlygomis, kurios atitinka šių gyvūnų rūšių įkurdinimo etologinius reikalavimus pagal Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles ir Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą?					

3.1.6.1. Ar naudojamos aplinkos gerinimo priemonės (pvz., galimybė laiptoti, tyrinėti)?						
3.1.7.	Ar vykdomas gyvūnų dresavimas? Jei taip, ar dresavimas atitinka Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo reikalavimus?					
3.1.8.	Ar visi laikomi gyvūnai įkurdinti sąlygomis, kurios atitinka šių gyvūnų rūšių įkurdinimo apsaugos reikalavimus pagal Laukinių gyvūnų naudojimo taisykles ir Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymą?					
3.1.8.1. Ar vandens gyvūnų laikymo vietose yra matuojami ir kontroliuojami vandens kokybės parametrai, užtikrinama gyvūnų poreikius atitinkanti vandens kokybė?						
3.1.8.2. Ar užtikrinamos atitinkamos atsarginės gyvybės palaikymo priemonės avarinių situacijų metu?						
3.1.8.3. Ar maistas tinkamai laikomas virtuvėje ir sandėliuose? Pavyzdžiui, naudojant sandariai uždaromus indus sumažėja kenkėjų patekimo rizika.						
3.1.9.	Ar visos gyvūnų laikymo vietos ir aptvarai atitinka reikalavimus?					
3.1.10.	Ar visos gyvūnų laikymo vietos atrodo gerai prižiūrimos?					
3.1.10.1. Ar gyvūnų aptvarai tinkamai valomi (pvz., užtikrinamos reikiamos sanitarinės sąlygos ir tinkamai laikomos bei šalinamos kietosios atliekos, kaip antai kraikas, maistas, aplinkos gerinimo priemonės, nešvarumai ir nuolaužos)?						
3.1.10.2. Ar maisto ir vandens indai tinkamai valomi ir dezinfekuojami?						
3.1.11.	Ar zoologijos sodas rengia gyvūnų demonstracijas, pasirodymus, parodas ir (arba) pasivažinėjimus su gyvūnais zoologijos sode arba už					

	institucijos ribų? Jei taip, ar yra tinkamai užtikrinama gyvūnų gerovė ir saugumas?					
3.2. Aprūpinimas maistu ir vandeniu						
3.2.1.	Ar visi gyvūnai šeriami pagal jų fiziologinius poreikius?					
3.2.1.1.	Ar visi gyvūnai turi pakankamai maisto, atsižvelgiant į jų biologinius ir fiziologinius poreikius?					
3.2.1.2.	Ar tiekiamas maistas ir jo kokybė atitinka kiekvienos rūšies ir kiekvieno gyvūno fiziologinius ir elgsenos poreikius?					
3.2.1.3.	Jei reikia, ar gyvūnams skiriami maisto priedai?					
3.2.1.4.	Ar maitinant gyvūnus naudojami atitinkami aplinkos praturtinimo metodai (gyvūnai turi pasistengti, kad pasiimtų maistą)?					
3.2.2.	Ar visi gyvūnai girdomi pagal jų fiziologinius poreikius?					
3.2.2.1.	Ar visi gyvūnai turi prieigą prie švaraus geriamojo vandens?					
3.2.3.	Ar taikomos biologinio saugumo priemonės?					
3.2.3.1.	Ar maisto ir geriamo vandens atsargos yra ruošiamos ir laikomos higieniškai?					
3.2.3.2.	Ar šėrimo būdas saugus tiek gyvūnams, tiek darbuotojams?					
3.2.3.3.	Ar lankytojai maitina gyvūnus? Jei taip, kokias rūšis?					
3.2.3.4.	Jei lankytojams leidžiama maitinti gyvūnus, ar tai tinkamai prižiūrima, kontroliuojama ir valdoma?					
3.2.4.	Jei gyvi stuburiniai gyvūnai, siūlomi kaip maistas kitiems gyvūnams, ar yra atliekamas tinkamas etinis vertinimas ir imamasi pastangų, kad					

	būtų išvengta tokios praktikos ir kuo labiau sumažintas poveikis gyvūnų aukų gerovei?					
3.3. Veterinarinė priežiūra						
3.3.1.	Ar užtikrinama tinkama gyvūnų sveikatos būklė?					
3.3.1.1.	Priežiūra atliekančio veterinarijos gydytojo vardas, pavardė, kontaktai.					
3.3.1.2.	Jei yra numatytos veterinarinės patalpos, ar jos yra tinkamos poreikiams tenkinti (pvz. karantiną, izoliaciją, chirurgiją ir laikinas laikymo patalpas)?					
3.3.1.3.	Ar visi laikomi gyvūnai yra geros sveikatos? Jeigu ne, komentaruose įrašykite pastebėtas ligas ir traumas.					
3.3.1.4.	Ar zoologijos sodas turi veterinarijų įrašų sistemą, leidžiančią įvertinti gyvūnų sveikatingumą per tam tikrą laikotarpį?					
3.3.1.5.	Ar matyti gyvūno savisaugos elgsenos požymių pvz. skausmo simptomų?					
3.3.1.6.	Ar yra gyvūnų, kurių svoris per mažas?					
3.3.1.7.	Ar yra gyvūnų, kurie turi antsvorio?					
3.3.2	Ar užtikrinama nuolatinė sveikatos priežiūra?					
3.3.2.1.	Ar sukurta veterinarinės priežiūros programa, kuri vykdoma prižiūrint veterinarijos gydytojui?					
3.3.2.2.	Ar visiems gyvūnams suteikiamas tinkamas gydymas ir vakcinavimas?					

3.3.2.3. Ar vykdomos prevencinės ir gydomosios veterinarinės priežiūros programos?						
3.3.2.4. Ar prieš transportuojant gyvūnus atliekami veterinariniai tyrimai?						
3.3.3.5. Ar yra gyvūnų, laikomų laikinose patalpose? Jei taip, ar jų sveikatingumas yra reguliariai ir tinkamai įvertinamas?						
3.3.4.	Ar visiems naujai įsigyjamiems gyvūnams ir gyvūnams, sergantiems ar įtariamais sergant infekcinėms ligoms, taikomos tinkamos biologinio saugumo ir karantino procedūros?					
3.3.5.	Ar vykdomos mitybos priežiūros programos?					
3.3.5.1. Ar reguliariai peržiūrimi gyvūnų maitinimo racionai?						
3.3.6.	Ar įstaigoje laikomi gyvūnams skirti vaistai? Jei taip, ar užtikrinamos tinkamos tokių vaistų ir priešnuodžių naudojimo sąlygos?					
3.3.7.	Ar laikomi gyvūnai demonstruoja atliktų procedūrų požymius (pvz., nagų, sparnų kirpimas, dantų pašalinimas), kurie kelia neigiamą poveikį gyvūno sveikatai?					
3.3.8.	Ar zoologijos sodas pateikė teisėtą laukinių gyvūnų rūšių įsigijimą ir (ar) jų kilmę patvirtinančius dokumentus?					
3.3.8.1. Ar visi gyvūnai, laikomi įstaigoje, yra tinkamai paženklinėti ir gali būti individualiai identifikuojami (arba, identifikuojama visa grupė) tinkamais metodais, kurie neturi neigiamo poveikio gyvūnų sveikatai ar gerovei?						
3.3.8.2. Ar zoologijos sodo gyvūnai, šiuo metu, yra laikomi kituose objektuose?						
3.3.9.	Ar laikomasi atitinkamų gyvūnų eutanazijos ir skrodimo reikalavimų?					

3.3.9.1. Jeigu zoologijos sode atliekami skrodimai, ar jie vykdoma prižiūrint veterinarijos gydytojui, pagal atitinkamą gyvūnų šalinimo politiką?						
3.3.9.2. Ar skrodimo rezultatai yra periodiškai peržiūrimi ir analizuojami, siekiant nustatyti sveikatos tendencijas ir ilgalaikes gyvūnų susirgimo problemas?						
3.3.9.3. Ar nugaišę gyvūnai laikomi atskirai nuo maisto?						
3.4. Natūralaus elgesio užtikrinimas						
3.4.1.	Ar visose gyvūnui prieinamose patalpose (viduje ir lauke) gyvūnai gali demonstruoti normalią elgseną ir įprastus judesius?					
3.4.2.	Ar gyvūnai demonstruoja teigiamą elgseną (pvz., žaidimas, tyrinėjimas, atsipalaidavęs poilsis, rūšiai būdingas mitybos ir socialinis elgesys)?					
3.4.3.	Ar pastebimas neigiamas gyvūnų elgesys (pvz., jie žalojasi, kartoja stereotipinę elgseną, yra vangūs) ir jeigu taip, ar ketinama imtis priemonių?					
3.5. Apsauga nuo baimės ir skausmo						
3.5.1.	Ar grupiniai gyvūnai laikomi tinkamos sudėties socialinėse grupėse (pvz., tinkamas kiekis, amžiaus ir lyties santykis) ir ar grupinis laikymas netrikdo individualių gyvūnų?					
3.5.1.1.	Ar sukurti tinkami ryšiai su lankytojais, kurie atitinka rūšies poreikius? Ar imamasi priemonių užtikrinti, kad lankytojai nesukeltų neigiamų pojūčių gyvūnams pvz., sukuriami barjerai tarp aptvarų?					

3.5.1.2. Jeigu yra kokių nors rūšių, kurios natūraliai yra socialinės, šiuo metu laikomos po vieną gyvūną? Ar yra įdiegtos tinkamos priemonės jų socialiniams poreikiams patenkinti / ištaisyti šią padėtį?					
---	--	--	--	--	--

4. SAUGUMAS

Nr.	Klausimas	Taip	Ne	Iš dalies	Netaikoma	Komentaras
4.1.	Ar užtikrinama, kad gyvūnai neištrūktų iš aptvarų, voljerų, kitų statinių ir įrenginių?					
4.1.1.	Ar yra įrengti tinkami barjerai, užtikrinantys, kad nebūtų tiesioginio kontakto tarp gyvūnų ir lankytojų, išskyrus tuos atvejus, kai tiesioginis kontaktas nekelia streso gyvūnui ir pabėgimo rizikos?					
4.1.2.	Jeigu gyvūnams sulaikyti naudojamos elektrinės tvoros, ar sistema kasdien tikrinama? Ar ši infrastruktūra turi atsarginį maitinimo šaltinį, jeigu elektros tiekimas nutrūktų? Ar yra tinkamas alternatyvus būdas atidaryti arba uždaryti mechaniniu būdu valdomus vartus nutrūkus elektros tiekimui ar įvykus kitokiai avarinei situacijai?					
4.1.3.	Ar vykdomos gyvūnų pabėgimo pratybos? Jei taip, komentaruose pažymėkite, kaip dažnai tai daroma ir kokios gyvūnų kategorijos dalyvauja pabėgimo pratybose?					
4.2.	Ar užtikrinama, kad į šiuos aptvarus, voljerus, kitus statinius ir įrenginius nepatektų laisvėje gyvenantys laukiniai gyvūnai?					
4.3.	Ar užtikrinamas zoologijos sodo lankytojų saugumas?					

4.3.1.	Ar zoologijos sodas yra parengęs ekstremaliųjų situacijų valdymo planą ištrūkus gyvūnui? Jeigu taip, ar visi darbuotojai su juo susipažinę?					
4.3.2.	Ar yra pakankamai išėjimų, kuriais būtų galima evakuotis avarinių situacijų atvejais?					
4.4.	Ar tinkamai užtikrinamas gyvūno ir visuomenės saugumas bei gerovė, kol gyvūnas vežamas arba laikomas ne zoologijos sodo teritorijoje?					
4.5.	Ar zoologijos sodo teritorijoje išdėstyti įspėjamieji ženklai, nurodantys, pavyzdžiui, tik darbuotojams skirtas zonas, jėjimus/išėjimus, elektrifikuotus narvus ir kt.?					
4.6.	Ar pirmosios pagalbos priemonės yra lengvai prieinama darbuotojams ir ar darbuotojai yra tinkamai apmokyti suteikti pirmąją pagalbą?					

5. ADMINISTRACINIAI KLAUSIMAI

Nr.	Klausimas	Taip	Ne	Iš dalies	Netaikoma	Komentaras
5.1. Įrašų tvarkymas						
5.1.1.	Ar saugoma informacija ir duomenys apie zoologijos sode laikomus gyvūnus ir jų rūšis?					
5.1.1.1.	Ar saugomos įrašų kopijos?					
5.1.2.	Ar atnaujinama informacija ir duomenys apie zoologijos sode laikomus gyvūnus ir jų rūšis?					
5.1.3.	Ar teikiama informacija ir duomenys apie zoologijos sode laikomus gyvūnus ir jų rūšis Aplinkos ministerijos įgaliotai					

	institucijai Leidimų zoologijos sodams įkurti išdavimo ir zoologijos sodų kontrolės tvarkos apraše nustatyta tvarka ir terminais?					
5.1.4.	Ar zoologijos sodas gali įrodyti, kad laikosi taisyklių, reglamentuojančių gyvūnų gabenimą, ir gali pateikti sertifikatų kopijas, įrodančias atitinkamų standartų laikymąsi gabenimo metu?					
5.2. Personalas						
5.2.1.	Ar personalas privalo informuoti atsakingus asmenis apie savo ligas?					
5.2.2.	Ar darbuotojai gauna mokymus apie gyvūnų sveikatą, dezinfekcijos principus ir higienos praktiką?					
5.2.3.	Ar gyvūnų priežiūros personalas reguliariai atnaujina savo kompetencijos srities žinias?					
5.2.4.	Ar zoologijos sode užtikrinama tinkamas personalo mokymosi ir tolesnių įgūdžių ugdymas?					
5.2.5.	Ar zoologijos sodo finansavimo užtenka institucijos ir joje esančių gyvūnų gerovės poreikiams tenkinti?					
5.2.6.	Ar darbuotojų skaičius yra tinkamas norint užtikrinti reikiamus gyvūnų priežiūros standartus?					
5.2.7.	Ar zoologijos sodo darbuotojai reguliariai susitinka aptarti zoologijos sodo veiklą, problemas ir galimus sprendimus?					

5.3. Infrastruktūra

5.3.1.	Ar viešieji tualetai yra tinkami ir aptarnaujami?					
5.3.2.	Atsižvelgiant į lankytojų srautą, ar pakanka automobilių stovėjimo aikštelių?					
5.3.3.	Ar zoologijos sodo teritorija pritaikyta žmonėms su specialiaisiais poreikiais?					
5.3.4.	Ar atliekos ir klinikinės atliekos šalinamos teisingai?					

Vieta papildomiems užrašams

- papildomos pastabos ir komentarai apie atsakymus į ankstesnius klausimus
- rekomendacijos (išskyrus dėl licencijos išdavimo ar atsisakymo ją išduoti ir bet kokias konkrečias rekomenduojamas licencijai sąlygas), įskaitant tas, kurios pagrįstos pastabomis, jau pateiktomis dėl ankstesnių klausimų, bet kokios bendros pastabos, kurias tikrinanti grupė gali norėti įrašyti.

PRIEDAS 2 – ĮRANGA IR REIKMENYS

Šiame priede pateikiamos rekomendacijos sudarytos remiantis zoologijos sodų tikrinimo komisijos atsakymais ir medžiaga, surinkta interviu su užsienio ekspertais metu. Pateikta įranga ir reikmenys prisideda užtikrinant efektyvų ir sklandų zoologijos sodų tikrinimą.

- Telefonas su kamera (turi turėti užtektinai atminties naujoms nuotraukoms)
- Telefono kroviklis
- Pirmos pagalbos rinkinys
- Zoologijos sodo tikrinimo klausimynas (atspausdintas arba jeigu įmanoma elektroniniu formatu)
- Pieštukas (automatinis, su papildomomis širdelėmis, tinka rašyti šaltu oru)
- Tušinukas
- Zoologijos sodo pateikti dokumentai/kopija
- Papildomos tuščios tikrinimo metodikos kopijos
- Vienkartinės pirštinės
- Žibintuvėlis su papildomomis baterijomis
- Užrašų knygelė
- Klausos apsauga (skirta tikrinti itin triukšmingas gyvūnų rūšis ir patalpas)
- Termometras
- Muilas, dezinfekcinė rankų priemonė
- Vienkartiniai rankšluosčiai
- Skaičiuotuvas
- Padidinamasis stiklas
- Apsaugos priemonės pvz. respiratorius, antbačiai, tinkama apranga ir t.t.
- Nuotolinis (per atstumą) mikroschemų skaitytuvas
- Temperatūros ir drėgmės matuoklis (terariumams, akvariumams)
- Įtampos matavimo prietaisai
- Matavimo prietaisai (GPS, liniuotės, ruletės, matavimo lazeriai)
- „Mobili“ darbo vieta (gera fotografavimo ir filmavimo kamera, planšetė elektroninių dokumentų peržiūrai)

PRIEDAS 3 – PLANŲ SUDARYMAS

Šiame priede pateikiamos naudingos nuorodos ir plano sudarymo pavyzdžiai, skirti palengvinti metodikoje minimų priemonių įgyvendinimą. Sąvoka „planas“ naudojama apibrėžti išsamų pasiūlymą ką nors padaryti ar pasiekti.

ZOOLOGIJOS SODO STRATEGINIS PLANAS

Pavyzdys: <https://bristolzoo.org.uk/zoo-information/about-us/accounts-reviews-and-plans>

Šablonas:

Viršelis / titulinis puslapis

Viršelyje ir tituliniame puslapyje turi būti ši informacija:

- Zoologijos sodo pavadinimas
- Strateginio plano įgyvendinimo data
- Strateginio plano paskelbimo data
- Logotipas

Zoologijos sodo administracinė informacija

Zoologijos sodo misija ir vizija

Informacija apie vykdomas biologinės įvairovės išsaugojimo veiklas

Iššūkių ir tikslams pasiekti galinčių trukdyti rizikų įvertinimai

Tikslų įgyvendinimui naudojamos priemonės

ZOOLOGIJOS SODO KOLEKCIJOS PLANAS

Pavyzdžiai:

- <https://www.eaza.net/assets/Uploads/images/Membership-docs-and-images/Zoo-Management-Manual-compressed.pdf> 24 psl.
- Wild Welfare įrašų tvarkymo, kolekcijos ir protokolų planavimo mokymosi informacinis dokumentas: <https://wildwelfare.org/portfolio/elearn-records-planning-protocols-module/>
- EAZA populiacijos planavimo rekomendacijos: <https://www.eaza.net/conservation/programmes/>
- Ataskaitų šablonai: <https://www.eaza.net/assets/Uploads/Governing-documents/EAZA-Population-Management-Manual-V3.1-Final.pdf>

Šablonas:

Lietuviškas rūšies pavadinimas	Lotyniškas rūšies pavadinimas	Statusas laukinėje gamtoje	Ar rūšis įtraukta į nacionalinius, tarptautinius saugomų rūšių sąrašus, CITES sąrašus, invazinių rūšių sąrašus?	Laikomų individų skaičius	Ar dalyvauja veisimo programose?	Laikymo kategorija	Planuojamas laikyti individų skaičius	Laikymo tikslas
		Pavyzdžiui, išnykimas negresia, gresia išnykimas.				Pavyzdžiui, nuolatinis kolekcijos eksponatas, laikina globa.		

RŪŠIES APSAUGOS PLANAS

Pavyzdys: Lūšies apsaugos planas: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=&documentId=TAIS.423176&category=TAIS>
AD

Šablonas:

[Plano pavadinimas įtraukiant rūšies lietuvišką ir lotynišką pavadinimą]

Dokumento paruošimo data

Programos rengėjo vardas ir pavardė

Programos koordinatoriaus vardas ir pavardė:

Rūšies apibūdinimas ir buveinės aprašymas

Informacija apie esamą situaciją Lietuvoje

Informacija apie esamą situaciją pasaulyje

Gyvūno fiziologiniai ir etologiniai poreikiai

Gyvūno rūšies teisinis statusas

Rūšies populiacijos ir buveinės būklės įvertinimas

Grėsmės

Jau atliktų mokslinių tyrimų analizė
Rūšies apsaugos plano tikslai ir uždaviniai
Reikalingos priemonės
Numatomos plano tikslinimas ir stebėsenos priemonės

VISUOMENĖS MOKYMO SI IR ŠVIETIMO BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS APSAUGOS SRITYJE PLANAS

IZEA sudarytas sąrašas pavyzdžių, kuriuo remiantis galima sukurti švietimo planą:
<https://izea.net/education/education-policies-and-protocols>

Plane turėtų būti ši informacija:

Viršelis / titulinis puslapis, kuriame pateikiamas:

- Zoologijos sodo pavadinimas
- Plano sudarymo data
- Logotipas

Informacija apie plano įgyvendinimą atsakingus darbuotojus

Švietimo priemonės pavadinimas	Įgyvendinamo projekto apimtis	Terminas	Finansavimo informacija

PAPILDOMI RESURSAI:

- EAZA švietimo standartai
<https://www.eaza.net/assets/Uploads/Standards-and-policies/EAZA-Conservation-Education-Standards-2016-09.pdf>
- BIAZA švietimo politika
<https://biaza.org.uk/learn/education-policy/>
- IUCN švietimo ir komunikacijos komisijos (CEC) rekomenduojama zoologijos sodų vykdomo švietimo srityje taikyti Komunikacijos, švietimo ir visuomenės sąmoningumo ugdymo (CEPA) priemonių rinkinį:
<https://www.cbd.int/cepa/toolkit/2008/cepa/index.htm>
- Tarptautinė zoologijos sodų edukatorių asociacija (IZE):
<https://www.facebook.com/IZEducators>

- Wild Welfare gyvūnų gerovės mokymų informaciniai dokumentai:
<https://wildwelfare.org/resources-elearn-programme/>
- Škotijos karališkosios zoologijos sodų draugijos (RZSS) tvarumo patarimai:
<https://www.rzss.org.uk/about-rzss/sustainability/>
- EAZA nuotolinio mokymosi resursų duomenų bazė:
<https://www.eaza.net/conservation/education/online-educational-resources/>

AZA švietimo priemonių rinkinys: <http://izea.net/wp-content/uploads/2015/06/CEC-Con-Ed-Course-Manual-for-IZE.pdf>

MOKSLINIŲ TYRIMŲ PLANAS

Pavyzdžiai:

- EAZA mokslinių tyrimų strategija: mokslinių tyrimų potencialo vystymas zoologijos soduose ir akvariumuose:
<https://www.eaza.net/assets/Uploads/Strategies/EAZA-Research-Strategy-2008.pdf>
- BIAZA Zoologijos soduose ir akvariumuose atliekamų mokslinių tyrimų vadovas:
<https://biaza.org.uk/research-resources>
- Pavyzdžiui, EAZA mokslinių tyrimų strategijoje. Prieiga internete:
<https://www.eaza.net/assets/Uploads/Standards-and-policies/EAZA-Research-Standards-2003.pdf>
- Anglijos ir Airijos zoologijos sodų ir akvariumų asociacijos gairėse. Prieiga internete: <https://biaza.org.uk/research-resources>
- Jungtinės Karalystės zoologijos sodų ekspertų vadove. Prieiga internete:
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69611/pb13815-zoos-expert-committee-handbook1.pdf
- Jungtinės Karalystės valstybės sekretoriaus zoologijos sodų gairėse. Prieiga internete:
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69596/standards-of-zoo-practice.pdf

Išskiriami trys etapai, kurie turėtų būti dokumentuojami: tyrimo pradžia, rezultatų analizė, tyrimo ataskaita.

1. Pirmame etape turėtų būti pateikiama informacija apie:

Tyrimo temą

Tyrimų apimtį

Į tyrimą įtrauktos rūšies informacija

Informacija apie šioje srityje jau vykdytus tyrimus

Tyrimo planavimas (hipotezės, parama, kodėl šis tyrimas svarbus, kokie metodai bus taikomi, kas dalyvauja tyrime)

Tyrimo koordinatorius

2. Rezultatų analizė

3. Tyrimo ataskaita

Jeigu tyrimas vykdomas ilgiau nei vienerius metus, turėtų būti pateikiama kasmetinė ataskaita. Žemiau pateiktas pavyzdys paruoštas remiantis EAZA kasmetinės mokslinės veiklos ataskaitos šablonu:

[Rūšies lietuviškas pavadinimas (lotyniškas pavadinimas)]

Data

Programos koordinatoriaus vardas ir pavardė

Per metus įvykusių susitikimų mokslinio darbo tema sąrašas (data ir vieta)

Paskelbtos su moksliniais tyrimais susijusios publikacijos (jeigu buvo, galima įtraukti ir renginių metu pristatytus pranešimus atliekamo tyrimo tema)

GYVŪNO MITYBOS PLANAS

Paruošta remiantis Wild Welfare zoologijos soduose laikomų gyvūnų mitybos plano pavyzdžiu: <https://wildwelfare.org/wp-content/uploads/Nutrition-and-Feeding.pdf> (8 psl.)

Šablonas:

Mitybos planas

[plano sudarymo data]

Rūšies pavadinimas: .....

Laikomų gyvūnų skaičius: .....

Pateikimo instrukcijos: (atsižvelgiant į specialiuosius poreikius pvz. jeigu gyvūnas gydomas po operacijos bei elgesio praturtinimo metodus) .....

	Daržovės	Vaisiai	Kita
Rytinis maitinimas (laikas)	(informacija turi būti pateikiama gramais arba kitais matavimo vienetais)		
Dieninis maitinimas (laikas)			
Naktinis maitinimas (laikas)			

Vengti šių produktų: .....

Maisto planai turėtų būti kaupiami atsižvelgiant į gerąsias įrašų tvarkymo praktikas. Papildomai rekomenduojama registruoti bei įtraukti:

- Suvalgyto ir nesuvalgyto maisto kiekį.
- Nesuvalgyto maisto rūšį.
- Dietos pokyčius.
- Jeigu aptvare laikomas daugiau nei vienas gyvūnas, informacija ar yra dominuojantis gyvūnas, kuris valgo daugiau maisto nei kiti?